FEYERABEND’TE BİLİM-İKTİDAR İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUZAFFER YILDIRIM

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE
ANABİLİM DALI

MERSİN
OCAK- 2021

FEYERABEND’TE BİLİM-İKTİDAR İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUZAFFER YILDIRIM

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE
ANABİLİM DALI

Danışman
Prof. Dr. Zehragül AŞKIN

MERSİN
OCAK – 2021

ÖZET

Bu çalışmamın temel amacı "Feyerabend'te Bilim-İktidar" ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmamın amacına ulaşmak için öncelikle yazarın özgün eserlerinden yararlanılmıştır. Tezimin birinci bölümünde Feyerabend öncesi bilim anlayışı ele alınacaktır. Burada Fransız düşünürlerin bilim anlayışına ve Viyana Çevresinin bilim anlayışları ele alınacaktır. Bu bölümde ayrıca Popper, Lakatos ve Kuhn'un düşüncelerine de değinilmiştir. İkinci Bölümde "Feyerabend'in Bilim anlayışı"'na değinilecektir. Bilgi Kuramsal Anarşizmin bilim anlayışı açıklanacaktır. Üçüncü Bölümde Feyerabend'in bilim eleştirisi ele alınacaktır. Feyerabend'in bilim eleştirisinde sorduğu; "Bilim nedir?", "Bilimi bu denli yüce yapan nedir?" ve "Bilimleri nasıl kullanmamız gerektiği ve buna kim karar verecek?" sorular ele alınacaktır. Dördüncü Bölümünde ise "Bilim-İktidar" ile "Bilim-Devlet ilişkisine ve "Demokratik Bilim Anlayışına" değinilmektedir. Sonuç bölümünde ise özgür bir toplumda bilimin mümkün olup olamayacağı ele alınarak bitirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bilim, İktidar, Bilgi Kuramsal Anarşizm, Bilim Felsefesi, Bilim Eleştirisi

Danışman: Prof. Dr. Zehragül AŞKIN, Felsefe Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, Mersin.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to reveal the relationship between "Science and Power in the viewpoint of Feyerabend". In order to achieve the purpose of this study, firstly, the original works of the author were used. In the first part of my thesis, the understanding of science before Feyerabend will be discussed. Here, the understanding of science of French thinkers and the understandings of science of the Vienna Circle will be discussed. The thoughts of Popper, Lakatos and Kuhn are also mentioned in this section. In the second chapter, "Feyerabend's understanding of science" will be mentioned. The scientific understanding of knowledge theory anarchism will be explained. In the third chapter, Feyerabend's critique of science will be discussed. What Feyerabend asked in his critique of science; "What is science?", "What makes science so great?" and "How should we use the sciences and who will decide this?" questions will be addressed. In the fourth chapter, "Science-Power", "Science-State relationship’’and" Democratic Science Approach "are discussed. İn the conclusion part ,whether science will be possible in a free society will be discussed and it will be ended.

Keywords: Science, Power, Knowledge TheoryAnarchism, Philosophy of Science, Science Criticism

Advisor: Prof. Dr. Zehragül AŞKIN, Department of Philosophy, Mersin University, Mersin.

TEŞEKKÜR

Lisans ve Yüksek lisans eğitimim boyunca yardım, bilgi ve tecrübeleri ile bana sürekli destek olan Mersin Üniversitesi Felsefe Bölümü hocalarıma sonsuz teşekkür ederim. Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Zehragül AŞKIN'a sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tez savunma jürimde bulunarak beni onurlandıran Doç. Dr. Cengiz Mesut TOSUN ile Dr. Öğr. Üyesi Şule GECE hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca hem Lisansta hem de Yüksel Lisansta bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren, haksız ve hukuksuz bir şekilde öğrencilerinden koparılan Prof. Dr. Çetin VEYSAL hocama sonsuz teşekkür ederim. Çalışmalarım boyunca bana desteğini esirgemeyen eşime, arkadaşlarıma ve aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ

Bilim evrene, dünyaya ve insana yönelik bilgi edinme yollarından sadece birisidir. Günümüzde bilim diğer bütün gelenekleri yadsıyarak kendi iktidarını oluşturmuştur. Bundan dolayı da bilim, bilgi sadece kendi yöntemleriyle ulaşabileceğini varsaymaktadır. Feyerabend bilimin iktidarlaşmasına karşı olarak bir tez geliştirmiştir.

Tezimin genel amacı Feyerabend'in "Bilgi Kuramsal Anarşizm" ile neyi kastettiği ve özgür bir toplumda bilimin nasıl mümkün olduğuna dair iddialarını irdelemektir. Tezimin birinci bölümünde Feyerabend öncesi bilim anlayışı ele alınacaktır. Burada Fransız düşünürlerin bilim anlayışına ve Viyana Çevresinin bilim anlayışları ele alınacaktır. Fransız bilim felsefecilerinin kendilerine has bir bilim felsefesi geleneğini yaratmışlardır. Kendine has bilim felsefesi anlayışlarını dört maddede özetleyebiliriz. Bunlardan birincisi felsefe ile bilimi beraber yürütmüşlerdir. İkincisi bilim tarihinden yararlanmışlardır. Üçüncüsü salt deneyciliği kabul etmemişlerdir. Dördüncüsü bilim felsefesi yaparken formel mantığı dışta tutmuşlardır. Viyana Çevresi ise bilimi salt akılcı olarak ele almaktadırlar. Bilim felsefesini bilim tarihi olmaksızın yapmaya çalışmışlardır. Ayrıca Viyana Çevresi bilim dışında hiçbir geleneğe yaşam hakkı tanımamışlardır. Bu bölümde ayrıca Popper, Lakatos ve Kuhn'un düşüncelerine de değinilmiştir. Özellikle Lakatos ve Kuhn Viyana Çevresinin bilim felsefesi anlayışına ciddi bir darbe vurmuştur.

İkinci Bölümde "Feyerabend'in Bilim anlayışı"'na değinilecektir. Bilgi Kuramsal Anarşizm'le nasıl bir bilim tasarımı ortaya koyduğuna değinilecektir. Feyerabend'e göre günümüzde bilimin hasta olduğunu savunan Feyerabend, bunun ilacının ise Bilgi Kuramsal Anarşizm olduğunu söylemektedir. Bilgi Kuramsal Anarşizmde: "Çoğulculuk, Ne olsa uyar, Kıyaslanamazlık/Eşölçülemezcilik, Karşı-tümevarım, Tutarlılık Eleştirisi, Uzman Görüşü ve Rölativizm" kavramlarına değinilecektir.

Üçüncü Bölümde Feyerabend'in bilim eleştirisi ele alınacaktır. Feyerabend'in bilim eleştirisi; "Bilim nedir?", "Bilimi bu denli yüce yapan nedir?" ve "Bilimleri nasıl kullanmamız gerektiği ve buna kim karar verecek?" soruları çerçevesinde yapmaktadır.

Dördüncü Bölümünde ise "Bilim-İktidar" ile "Bilim-Devlet ilişkisine ve "Demokratik Bilim Anlayışına" değinilmektedir. Tarihsel süreç içinde hakim olan ideolojiler düşünceleri de şekillendirmektedir. Günümüzde de hakim iktidar bilimi şekillendirmektedir. Feyerabend buradan yola çıkarak bilim ile devletin birbirinden ayrılması gerektiğini vurgular. Çünkü bilim insanları araştırma yaptıklarında planlarını sürekli değiştirirler ta ki suya sabuna dokunulmaz bir biçime gelene kadar. Bilim, devletin tekelinde olduğu için ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bilimsel kuramlara dev harcamalar yapılmaktadır. Her alanda insanların yaşamları bilime konu olmaktadır. Örneğin "tıp mesleğinin yaşamımızın her aşaması üzerindeki gücü bir zamanlar kilisenin kullanmış olduğu gücü çoktan aşmıştır(Feyerabend, 1999a:100-101). Hatta Tıp

kurumu sağlık için büyük bir tehlike haline gelmiştir(Illich, 2011:11). Tıp artık tamamen sermaye ve iktidar sahipleri ile hareket ettiği için zararlarını düşünmeden insanlar için reçeteler yazmaktadır. Güncel tıbbın insanların sağlığına karşı oluşturduğu tehdit, trafik yoğunluğunun ve sıkışıklığının devingenliğine karşı oluşturduğu tehdide; eğitim ve medyanın öğrenmeye karşı oluşturduğu tehdide ve kentleşmenin ev yapımında uzmanlığa karşı oluşturduğu tehdide benzemektedir(Illich, 2011:15). Bilim, devletten ayrıldıktan sonra özgürce çalışmalar yürütebilir. Aksi taktirde bilim iktidarın arka bahçesi şeklinde kalacaktır. Feyerabend'te göre özgür toplumun yaratılmasının en önemli koşulu "Devlet ile bilimin" birbirinden ayrılmasıdır. Devlet ile bilim birbirinden ayrıldığı diğer geleneklerde kendilerini ifade etme şansları bulacaklardır. Feyerabend2te göre bilim diğer gelenekler gibi bir gelenektir. Onu ayrıcalıklı bir konuma getiren iktidardır. Özgür bir toplumda bütün geleneklere eşit haklar verilir. Bundan dolayı özgür toplum bilimle devletin birbirinden ayrılmasında ısrarcıdır.

Sonuç bölümünde ise genel olarak özgür bir toplumun iktidarsız bir şekilde nasıl yaratılacağı üzerinde durulacaktır. Ayrıca Feyerabend'in konu edindiği "Demokratik karar" ve "sıradan insanların" karar mercisi olarak tanımlanması değinilecektir.

2. KARL PAUL FEYERABEND ÖNCESİ BİLİM ANLAYIŞI

Bilim, *bizim korku, umut ve bazen de dehşetten oluşan karma duygularda bakışlarımızı yönelttiğimiz bir Pandora'nın kutusuna* benziyor. Bilim gündelik hayatımızın ana bileşenlerinden biri haline gelmiştir(Mayor-Forti, 2008:1). Günümüzde bilim sadece hayatımızı şekillendirmekle kalmayıp bütün hayatımızı da değiştirmeye çalışmaktadır. Hal böyle olunca bilimin olumlu ve olumsuz özellikleri hayatımızı etkilemektedir.

Bilim İngilizcede "*Scientia*" sözcüğünden gelmektedir. Bilim genel olarak doğa, evren ve insan hakkında bir soruşturmadır diyebiliriz. Bunun dışında bilim felsefecileri bilime farklı tanımlamalar getirmişlerdir. Popper‟a göre bilim, yanlışların sürekli olarak elenmesinden başka bir şey değildir(Baudouin, 2003:43). Kuhn'a göre ise bilim, mutlak değişmez olmasa da kalıcı ve yaygın olan özellikleri tarihsel incelemenin de şaşırtıcı bir tutarlılıkla gösterdiği gibi bir üst düzeydeki, yarı metafizik ilkeler olarak tanımlar. Feyerabendê göre ise bilim, insan tarafından geliştirilmiş olan pek çok düşünme biçimlerinden sadece biridir, en iyisi de olmak zorunda değildir(Feyerabend, 1999a: 140).

Bilim insanlığın ortak kafa ürünüdür; kökleri ilkel toplumların yaşamına kadar uzanır. Bilimi anlamak, bilim öncesi veya bilim dışı düşünme biçimleriyle ilişkisini bilmemiz gerektirir. Bu nedenle mitoloji, din, sanat ve metafizik gibi konularda bilimle ilişkileri bakımından yer vermek zorundadır(Yıldırım, 2008:13). Bilim mantıksal, felsefi, tarihsel, psikolojik, sosyolojik boyutları olan bir araştırma çabasıdır(İnam, 1986:13). Bu tanımlamalardan yola çıktığımızda bilimi anlamak için insanlık tarihini anlamak gerekmektedir. Y. N. Harari'e göre; *Yaklaşık 70 bin yıl önce Homo Sapiens'e ait organizmalar, kültür adı verdiğimiz karmaşık yapılar oluşturdular. Yaklaşık 70 bin yıl önce başlayan Bilişsel Devrim 12 bin yıl önce bunu hızlandıran Tarım Devrimi ve tarihi sona erdirip bambaşka bir şeyi başlatabilecek yalnızca 5 bin yıl önce başlayan Bilimsel Devrim* dönemleri vardır.(Harari, 2015:17). Harari bilimsel devrimin yeni bir başlangıç olduğunu vurgulamaktadır. Bilimsel devrimle insanın yeni bir aşamaya geçiş yaptığını vurgular.

İnsanlık türleri çok büyük sıçramalar yaparak günümüze geldiler. Bu sıçramalar özellikler bilimsel devrimle hızlandı. Bilim son 200 yılda gerçekleşen bir etkinlik değildir. Tarihi en az 5 bin yıl öncesine dayanır. Bilimin yakınçağın bir etkinliği olarak algılanmasının sebebi özellikle son 200 yıldır hakim ideolojilerle hareket etmesidir. Örneğin biyologlar her ne kadar Nazi ırk teorisinin yanlışlığını kanıtlamış bile olsalar. En prestijli *Batılı üniversitelerin akademisyenleri, dönemin tutucu bilimsel yöntemleri kullanarak beyaz ırkın Afrikalılardan veya Kızılderililerden güya daha akıllı, ahlaklı, üstün ve becerikli olduğunu kanıtlayan çalışan yayınlar* yayımladılar(Harari, 2015:233).

Bilimin çok geniş bir tarihsel yelpazesi bulunmaktadır. Ancak biz bu çalışmada bilim felsefesi üzerine ilerleyeceğimiz için Feyerabend öncesinde etkin olan iki akımı ele alacağız.

Bunlardan ilki Fransız bilim felsefesi, diğeri ise Viyana Çevresinin bilim felsefesi anlayışları ele alacağım. Ayrıca Viyana Çevresinin hakim düşüncesini yıkmaya çalışan Pepper, Lakatos ve Kuhn'un bilim anlayışlarına da değineceğiz.

2.1. Fransız Düşünürlerinin Bilim Anlayışı

Fransız bilim felsefecisinin kendilerine has bir bilim felsefesi geleneğini yaratmışlardır. Bundan birincisi felsefe ile bilimi beraber yürütmüşlerdir. İkincisi bilim tarihinden yararlanmışlardır. Üçüncüsü salt deneyciliği kabul etmemişlerdir. Dördüncüsü bilim felsefesi yaparken formel mantığı dışta tutmuşlardır.

Fransız bilim felsefecileri Viyana Çevresinin bilim anlayışını eleştirmişlerdir. Onlara göre Viyana Çevresinin sadece bilimin nesnel bir uğraş olduğunu, onun dışındakilerin lafügüzaf olduğunu kabul etmeleri bilim tarihiyle çelişmektedir. Bilimin ancak deneyle yapılabileceğini savunan ve bilim tarihini hesaba katmayan Viyana Çevresine karşı olarak Fransız bilim felsefecileri bilim tarihine bakılmadan bilim hakkında hiçbir şekilde konuşulmayacağını savunmaktadırlar. Burada Fransız düşünürlerden "Meyerson, Duhem, Koyré"'nin görüşleri çalışmamış açısından yol açıcı olacaktır.

2.1.1. Emile Meyerson

Meyerson 1951'de yayınlanan İdentité et Realite'de, fizik bilimini temele alarak bilimsel görüşünü şekillendirmektedir. Meyerson bilim felsefesi yapmak için bilim tarihinin incelenmesi gerektiğini vurgular. Meyerson'a göre bilim; salt olgusal olmadığını aynı zamanda metafiziksel ve ontolojiksel öğelerde barındırdığını söyler. Meyerson'a göre ontoloji bilimden ayrılamaz. Onların ayrıymış gibi değerlendirenler, bilinçsizce, geçmişin bilimiyle az çok değişmiş olan, bildikleri bir tür sağduyuyu, geçerli bir metafizik dizgeyi kullanmaktadırlar. Meyerson'a göre pozitivist paradigma ne çağdaş bilimle ne de insan evriminin herhangi bir aşamasında bildiği bir bilimle uyuşur(Güzel, 2014:33).

Meyerson bilimde iki ilkenin olduğunu söyler. Bunlardan birincisi bilim doğanın düzenli olduğunu, diğeri ise doğanın akılla kavranabileceğini söyler(Meyerson 1962:19). Bilim geçmişte ve günümüzde de bu ilkeleri uygulamıştır. Meyerson bu ilkelerle ilgili şöyle bir açıklama yapar. Doğa bize düzenliymiş gibi göründüğünü; gerçekleşen her ön deyi bizdeki bu inancı biraz daha pekiştirmektedir. Doğadaki yasalar ya da düzenlilik inancı bizdeki hayvansal yanının zorunlu bir işlevidir. Sonuçta söz konusu düzenlilik bize tümüyle ampirik(deneysel) bir olgu gibi gelir. Bahsedilen yasalarda doğaya aitmiş gibi görünürler. Yani doğa yasaları salt insandan bağımsız yasalarmış gibi düşünülür. Bunun nedeni ise bu yasaları peşinen kabul edilmesidir. Bu düşünce

tarzının aynı zamanda insanın bu yasalara nasıl ulaştığını da unuttuğunun göstergesidir(Meyerson, 1962:28-30). Meyerson'a göre bir bilim insanı araştırma yaparken pek çok peşin yargı, kavram ve varsayımla hareket ederiz. Bilim de bunların yol göstericiliğine gerek duyar(Meyerson, 1962:5). Bundan dolayı da bilim sadece deney yapmak değildir. Bundan dolayı Meyerson iki tür bilimden bahseder. Betimleyici ve açıklayıcı bilim diye. Betimleyici bilim gözlem kanıtlarını ele alır. Açıklayıcı bilim ise gözlemin dayanaklarına bakar. Bunun için bilim sadece olguların betimlenmesi, kestirimi değildir(Güzel, 2014:36). Bundan dolayı bilim hem metafiziksel kavramlara hem de ontolojik kavramlara ihtiyacı vardır. Herhangi bir geleneği saf dışı bıraktığımızda akılsal özellikleri de saf dışı bırakmış oluyoruz. Meyerson'a göre, bilim ile metafiziği birbirinden ayırmaya çalışmak gerçekçi bir çaba değildir. Çünkü bilimi metafizikten ayırmaya çalışmak, yapmacık bir tavır takınma ve öyleymiş gibi gözükme çabasıdır. Metafiziği bilimden ayrı bir yere koyamayız, çünkü bilimin hareket noktası metafiziktir. Aynı zamanda metafizik bilimin her tarafına sarmıştır(Kabadayı, 2009:163-172). Ceylan'a göre, insan bilim yapan bir varlık olduğu kadar metafizik yapan ve aynı zamanda inanan bir varlıktır(Ceylan, 1995:39-46).

Sonuç olarak Meyerson'a göre bilim hiçbir şekilde sadece deneysel değildir. Bilim insan anlığının özü olan özdeşlik ilkesinin(Meyerson açıklayıcı bilim ile özdeşleştirmeyi aynı şekilde ele alır.) birbirini takip eden aşamaların doğaya uygulanmasıdır(Güzel, 2014:46).

2.1.2. Pierre Duhem

Duhem 1954 yılında yayınladığı "La Théoria Physique: Son Obet, Sa Structuré(Fizik Kuramının Amacı, Fizik Kuramının Yapısı) bilim üzerine görüşlerinin yer aldığı temel kitabıdır. Duhem bu kitabında temel olarak deney ve kuramları ele almıştır. En önemli kavramı ise "bütüncül yanlışlama" teorisidir.

Duhem öncelikle fizik kuramının amacının ne olduğu sorusuyla başlar. Bu soruya biri doğru biri yanlış olmak üzere iki tane farklı cevap verilebileceğini belirttir. Bu cevaplardan birincisi fizik kuramın amacının deneysel olarak kurulmuş yasaların açıklanması olarak belirttir. Bu cevap Duhem'e göre yanlıştır. Duhem'in doğru kabul ettiği ikinci cevap ise; fizik kuramın amacı, bir grup deney yasasının mantıksal olarak sınıflandırılıp özetlenmesidir. Bu tür bir bilimsel kuramın yapısını; bilimsel deney ve bilimsel yasa oluşturur.(Güzel, 2014:49). Duhem bu ikili yapıya uygun olan bilimsel çalışmalar dört adımda gerçekleştirdiği belirttir. Bulardan ilki olguları temsil edecek asıl fiziksel özellikler belirlenir. Bu özellikler ölçme aracılığıyla matematiksel öğelere çevrilir. İkinci olarak fiziksel özellikleri temsil eden bu öğeler ile az sayıdaki önerme arsında ilişki kurulur. Bu ilişkiler sayesinde varsayımlara ulaşılır. Ancak bu varsayımlar öğeler arasındaki gerçek ilişkiyi vermezler. Önemli olan arasındaki mantıksal

tutarlılıktır. Üçüncüdeyse varsayımları mantıksal tutarlılıkları hesaba katılır. Dördüncüde ise varsayımdan çıkan sonuçlar fiziksel olgular hakkında önermelere dönüşürler. Bu önermelerde deney sonuçlarıyla karşılaştırılır. Bu önermeler paradigmayla uyumluysa artık o iyi bir paradigmadır. Duhem'e göre bütün fizik kuramlarının amacı deney yasalarının gözlem aracılığıyla elde edilecek kurallar ile paradigma sonuçları arasında uygunluğu gösterir(Duhem, 1954:144).

Duhem'e göre deney gözlenen olgunun kuramsal olarak yorumlandığı kapsamlı bir gözlemdir. Bu yorum bilginin gözlem nesnesi ile simgeler arasında bağlar kurup bir yargıya varmasını sağlar(Duhem, 1954:147). Yani Duhem deneyi salt bir gözlem olarak görmemektedir. Aynı zamanda deney sayesinden paradigmaları yorumlar. Duhem bununla ilgili şöyle bir örnek verir. Herhangi bir laboratuvara gidildiğinde araç-gereçle dolu bir masada elektrik bataryası, bakır tellerle sarılı bobinler, cıva dolu cam kaplar, aynalı küçük demir çubuklar gibi şeylerin olduğunu görürüz. Duhem'e göre laboratuvardaki bir gözlemci elindeki deney çubuğunun metal kısmını, delikli bir başka aletin içine yerleştirdiğinde demir titreşmektedir. Laboratuvardaki bu işlem şüphesiz bir deney faaliyetini içermektedir. Gözlemci, demir parçasının hareketini dikkatle gözlemlemiştir. Gerçekte burada bahsedilen deney faaliyeti bilimdeki diğer tüm deneyler gibi iki kısımdan oluşmaktadır. Deneyin birinci kısmı, bir nesnenin gözlemlenmesini içermektedir. İkinci kısmın gerçekleşmesi için hassas duyular yeterlidir. Deneyin ikinci kısmında gözlemlenen nesne aynı zamanda yorumlanır. Bu yorumun yapılabilmesi için sadece hassas duyular yeterli değildir. Aynı zamanda deneyle ilgili kabul edilmiş teorinin ve teorinin nasıl yorumlanacağının bilmesi gerekmektedir. Yani teori olmaksızın yapılan deneysel faaliyetlerin anlamsal hiçbir değeri yoktur(Duhem, 1996:74-76).

Duhem iki tür deneyden bahsetmektedir. Uygulama(Genel) ve sınama(Fizik) deneyi diye. Uygulama deneyi kuramın doğruluğunu ispatlamak için yapılmaz. Uyulama deneyi sadece kuramla ilgili fiziki veriler toplar. Çünkü konusu kılgın olgulardır. Sınama deneyi ise gözlem sonucundaki fiziki veriler sonucunda yorumlanır. Sınama deneyinde kuramın dili bilinmelidir. Çünkü kuramın dili bilindiği zaman kuram uygun bir biçimde yorumlanabilir(Duhem, 1954:183).

Duhem'in bilim felsefesine diğer önemli katkısı ise "Duhemci/Bütüncü Yanlışlama" teorisidir. Duhem''e göre *deneyin sağladığı önemli noktalardan birisi de kuramdaki yanlışları* saptamaktır(Duhem, 1954: 185). Yapılan gözlem bilimsel bir hipotezle çeliştiği zaman fizikçi varsayımlarında bir takım yanlışların olduğunu ve bu yanlışların düzeltilmesi gerektiğini anlar. Ancak hangi varsayımlarım yanlış olduğunu bilemez. Deney hangi varsayımların değişmesi gerektiğini gösterdiği için fizikçi deneye tıpkı bir hekim gibi yaklaşır. Nasıl hekim hastayı parçalara ayırmıyorsa; fizikçi de kuramı parçalara ayırmayıp, kuramı bir bütün olarak gözden geçirmelidir. Çünkü fizikçi yanlış olan ön deyileri bir kuramı parçalara ayırarak bulamaz. Fizikte

bir deney parçasının yorumlanması bütün kuramlar öbeğini kullanmayı gerektirir. Bütün kuram oluştuktan sonra fizikçi kuramın sonuçlarını deneyle karşılaştırır. Ve kuramı doğrulamaya gayret eder. Deneysel olarak çalışılan bu varsayımlar bir bütündür. Özetle, fizikçi izole edilmiş bir hipotezi hiçbir zaman deneysel teste tabi tutamaz. Sadece bir grup hipotezi teste tabi tutabilir; deney fizikçinin tahminleri ile uyuşmuyorsa öğrendiği şey, bu grubu oluşturan hipotezlerden en az birinin kabul edilemez olması ve değiştirilmesi gerektiğidir; ancak deney, hangisinin değiştirilmesi gerektiğini göstermemektedir(Duhem, 1954:187-190). Bundan dolayı Duhem bir ön deyiyi yanlışlayacak kritik deneyin imkansız olduğunu söyler.

Duhem'in bilim felsefesinde diğer önemli özelliği ise bilimlerin sınıflandırılmasıdır. Duhem bilimleri akılsal, deneysel ve tarihi diye üçe ayırmaktadır.

Duhem akılsal bilimler iki kategoriye ayrılır. İlk savlar ve kanıt savlar. Akılsal bilimlerde en sade olan bilimler matematik ve geometridir. İlk savların kanıt savların kaynağı ya da ilkeleri oldukları için ilk savların doğru kabul edilmesi kanıt savların da doğru kabul edilmesi demektir(Duhem, 1991:6). Duhem ilk savları bilmeyi sağlayan yetiye "sağduyu" ya da "ortak duyu" der. Doğruluğu apaçık olarak bilinen ilk savlar bu yetilerden elde edilir. Bu yetiler ilk savların apaçık, sezgisel dolaysızca kavranmasına yarar(Duhem, 1991:7). Bu bilimlerin kullandığı akılsal yürütme yöntemi tümdengelimdir.

Deneysel bilimlerde ise ilk savlar değil varsayımlar geçerlidir. Bu bilimlerde bir varsayım ya da doğruluğu çok karmaşık deneysel sınamalar sonucu oluşur(Duhem, 1991:21). Duhem bunu da L. Pasteur'un deney yaparken takındığı tutumu örnek verir. L. Pasteur laboratuvara girerken kabul ettiği bir düşünce vardır. Dolayısıyla Pasteur deney düzeneğini kafasındaki hipotezlere uygun sonuçlar elde etmek için kurar. Deneyin ortaya koyduğu sonuçlar çoğu zaman istenen sonuçlar değildir. İstenen sonuçlara ulaşmak için dikkatli bir şekilde deney sürekli tekrar edilir. Yine de istenen sonuçlar alınmazsa yanlış bir kabulün peşinden gidildiği anlaşılır. Pasteur önceki deneyden farklı yeni bir varsayım kurar. Şayet bu hipotezde başarısızlığa uğrarsa süreç sürekli tekrar ederek devam eder. En nihayetinde deneyleri oluşturan kabuller ile deneyler arasındaki bu çekişme giderek yerini olgularla çelişmeyen bir varsayıma bırakır. Böylece yeni bir fizyoloji yasası doğmuş olur(Duhem, 1991:22-23).

Tarihi bilimlerinde de neyin doğru olduğunu bulmak için deney bilimlerindeki yöntem izlenir. Tarih geçmişte kalan eserleri ve metinleri çözümleyerek gerçekleşir. Bu metinler incelendiğinde tıpkı deney bilimlerindeki gibi bir ön kabulle başlanır. Bu ön kabulünü metinlerde doğrulamaya başlayacaktır. Duhem' e göre tarihçi elindeki metne tıpkı bir yargıç gibi yaklaşmalıdır. Nasıl yargıç yalancı şahit, eksik beyan ya da gördüğünü söylemekten kaçınan ve çarpıtan tanıklara sabırla ve ustalıkla sorduğu sorularla doğru ifadeye ulaşıyorsa tarihçi de bir yargıç gibi doğru sorular sorarak doğru bilgiye ulaşmaya çalışmalıdır(Duhem, 1991:41-43).

Tarihçi ilk varsayımı yanlışlandığında metinlere bakarak yeni varsayımlarla yola devam etmelidir.

Duhem bilimleri sınıflayarak bilimlerin birbirinden farklı olduğunu bu farklılık ise uğraştıkları nesnelerden kaynaklandığını belirttir. Duhem'e göre her bilimin kullandığı bir yöntem vardır. Örneğin deney bilimlerinde genelleme yapılabildiği için tümdengelim yöntemi kullanılabilirken, tarih bilimi genellemeler yapılamadığı için tümdengelim yönteminin kullanılmasının herhangi bir anlamı olmaz(Duhem, 1991:44-46).

2.1.3. Alexander Koyré

Koyré, bilim tarihi yazımında çok önemli bir konuma sahiptir. Koyré *Bilim Tarihi Yazıları* eserinde, neo-pozitivist bilim anlayışına çok köklü eleştiriler yapar. Bu eserinde Koyré Yeniçağ biliminin ve Çağcıl düşüncenin ne olduğunu sorgulamakla başlar. Yeniçağın Ortaçağın sonunda tam olarak 1453'te başladığını, Çağcıl düşüncenin ise skolastik düşünceyi yıkan Bacon'la başladığı düşüncesinin tümden yanlış olduğunu belirtir. Ona göre tarih düz, kesin ve net bir şekilde bölümlere ayıramayız. Koyré, tarih ani sıçramalarla yürümez. Kesin dönemlere ve çağlara bölümleme yalnızca ders kitaplarına aittir. İnsanlığın tinsel evriminin tarihinin, keskin bölümlemelerle bağdaşmayan bir karmaşıklık ortaya koyduğu kesindir; düşünce akımları yüzyıllar boyunca birbirini izler, birbirine karışır ve birbiriyle kesişir(Koyré, 2004: 1). Yine de, dönemlere ayırma tümüyle yapay değildir. Dönemlerin zaman dizinsel sınırlarının belirsiz, hatta biri birine karışmış olmasının önemi yok; belli bir uzaklıktan, farklılıklar grosso modo(kabaca) çok açık görünür; aynı çağın insanları belli bir aile havası taşırlar. XIII. ve XIV. yüzyıl insanlarını, aralarındaki ayrılıklar ne olursa olsun -büyüktür bunlar-, XVII. yüzyılın biri birinden çok farklı insanları ile karşılaştıralım. Aynı aileden oldukları hemen görülecektir; "tutumları", üslupları" aynıdır. Bu üslup, bu anlayış XV. ve XVI. yüzyıl insanlarınınkinden başkadır(Koyré, 2004:3).

Bilim tarihçisi olan Koyré'ye göre bilim tarihi her yönüyle ele alınmadan bilim hakkında doğru saptamalar yapılamayacağını savunur. Eskiçağ felsefesinden başlayarak Çağcıl düşüncenin izini sürmüştür. Buradan da aslında felsefesiz bir bilimin olamayacağına ulaşmaya çalışır. Koyré'nin bahsettiği bu felsefe ise antik Yunan felsefesidir.

> *Felsefe, en azından bizim felsefemiz, tümüyle Yunan felsefesine bağlanır, Yunan felsefesinin çizdiği yolları izler, onun varsaydığı tutumları gerçekleştirir. Sorunları hep Yunanlıların ortaya koyduğu bilgi ve varlık sorunlarıdır. Hep Sokrates'teki delfik buyruktur: Kendini tanı, şu soruları yanıtla: Neyim ben, neredeyim? Yani, varlık nedir, dünya nedir? Son olarak, bu dünyada ne yapıyorum ben, ne yapmam gerek? Bu sorulara şu ya da bu yanıtın verilmesine göre, şu ya da bu tutumun benimsenmesine*

göre, ya Platoncu, ya Aristotelesçi ya da Plotinosçu olunur. Aynı şekilde Stoacı, ya da kuşkucu olursun"(Koyré, 2004:19).

Koyré bununla Eskiçağ ile Ortaçağ arasında bağlantı kurar. Ortaçağ felsefesi -Hıristiyan, Yahudi ya da İslim felsefesi olsun- tek tanrılı bir dininin içerisine yerleşir. Bu dönemdeki filozoflarda bir iki istisna dışında dindarlardır. Eskiçağda filozoflar tanrının var olup olmadığını ya da kaç tane tanrının olduğu gibi soruları sorabilirlerdi. Ancak Ortaçağda artık bu tür sorular sorulamaz. Çünkü tanrının varlığı doğmatik bir şekilde tek olarak kabul edilmektedir. Ancak tanrının nasıl kanıtlanacağına dair sorular sorulabilir. Ortaçağda bir yandan dinin karşısında felsefi etkinliğini, öte yandan felsefe karşısında dinin varlığını haklı göstermeye çalışmışlardır(Koyré, 2004:20-21). Koyré din ile felsefe karşıtlığı batı felsefesinin gelişimini beslemiştir.

Koyré çağcıl bilimin anlaşılmasında Platon ve Aristoteles felsefesinin önemli olduğunu vurgular. Ona göre Platonun felsefesi ruh merkezlidir. Bundan dolayı ruhu ele alan her felsefe aynı zamanda Platonculuktur. Koyré bunu şöyle açıklamaktadır:

Ruh -işte Platoncuların büyük sözcüğü; her Platoncu felsefe eninde sonunda hep ruhu merkeze alacaktır. Aynı şekilde, ruhu merkeze alan her felsefe de hep Platoncu bir felsefedir. Ortaçağ Platoncusunun, bir bakıma, ruhundan, bir ruh taşımasından, daha doğrusu, bir ruh olmasından gözleri kamaşmıştır. Ortaçağ Platoncusu Sokrates'in öğüdünü tutarak kendinin bilgisini aradığında, ruhunun bilgisidir aradığı: mutluluğu ruhunun bilgisinde bulur. Ortaçağ Platoncusu için, ruh dünyanın geri kalanından öylesine daha yüksek, öylesine daha yetkin bir şeydir ki, doğrusu, bu geri kalanla hiçbir ortak yanı yoktur. Bunun için de filozof dünyaya ve onu incelemeye yönelmemelidir. Ruha yönelmelidir. Çünkü hakikat ruhun içerisinde yaşar(Koyré, 2004:28).

Koyré Aristoteles felsefesi ise bilim olduğunu söyler. Çünkü Aristoteles'in felsefesi doğa üzerine kurulmuştur. *Aristotelesçilik için duyuların alanı insan bilgisinin alanıdır. Duyum yoksa bilim de yoktur. Kuşkusuz insan duyumlamakla sınırlamaz kendini -duyumu hazırlar. Anımsar, tasarımlar ve bu yollarla, algılanan şeyin gerçek olarak varolması gerekliliğinden kurtulur. Sonra, bir üst derecede, algılanan şeyin biçimini içerisinde doğal olarak bulunduğu maddeden soyutlar; insanın bilim yapmasını sağlayan, onu hayvanlardan ayıran da bu soyutlama yetisi, soyut düşünme yeteneğidir. Bilimin soyut düşüncesi duyumdan çok uzaktır. Ama bağ sürer: "Nihil est intellectu quod non prius fuerit in sensu(*Akılda hiçbir şey yoktur ki daha önce duyularda olmasın)*" Bu bakıma, tinsel varlıklar insan düşüncesine, hiç değilse doğrudan doğruya, giremezler, onlara ancak akılla ulaşılabilir. Bu insan ruhu da dahil bütün tinsel varlıklar için geçerlidir(Koyré, 2004:39).* Platon ve Aristoteles'in ruhla ilgili düşüncelerini şöyle özetleyebiliriz: Ruh, Platona göre kendisini doğrudan kavrarken, Aristoteles'te ise ruha akılla ulaşılmaktadır.

Koyré göre Rönesans(Yenidendoğuş) bilimsel katkısından söz edilemez. Rönesans olağanüstü verimlilikte, olağanüstü zenginlikte bir çağ, Evren imgemizi şaşılacak ölçüde zenginleştiren bir çağ olduysa da, özellikle bugün hepimiz biliyoruz ki, Yeniden doğuşun esini bilimsel bir esin olmamıştır. Yazında ve sanatlarda Yeniden doğuş adı verilen çağın uygarlık ülküsü, kesinlikle bir bilim ülküsü değil, retorik bir ülküdür(Koyré, 2004:51-52). Ortaçağ tanrı merkezciliği yerine insan merkezli, dinsel problemler yerine ahlaksal problemler, öbür dünya mutluluğu yerine davranışların konmasıdır. Bunlar çağcıl düşüncenin doğuşu olmasa da Ortaçağ düşüncesinin yıkılışıdır.

Yeniden doğuşun felsefi ve bilimsel açıdan büyük düşmanı, Aristotelesçi bireşim oldu; denebilir ki, çağın büyük başarısı bu bireşimin yıkılması olmuştur. Anımsattığım bu çizgiler, saflık, büyücülüğe inanış vb. hatta bu yıkılışın dolaysız sonuçları gibi görünüyor. Gerçekten, Aristoteles fiziğini, metafiziğini, ontolojisini yıktıktan sonra, Yeniden doğuş kendini fiziksiz, ontolojisiz. Kısacası bir şeyin olanaklı olup olmadığına önceden karar verme olanağından yoksun buldu(Koyré, 2004:53). Hakim paradigma yıkıldıktan sonra artık her şey olanaklı oldu. Koyré'nin "her şey olanaklıdır" kastını şöyle açıklamaktadır:

> *Bu "her şey olanaklıdır" saflığı madalyonun arka yüzü; bir de ön yüzü vardır. Bu yüz, büyük keşif' yolculuklarına, büyük betim yapıtlarına götüren sınırsız merak, görüş keskinliği ve serüven ruhudur. Ben yalnızca, olguların bilgisini şaşırtıcı ölçüde zenginleştiren, olgulara, dünyanın zenginliğine, hakikate ve bir sürü başka şeye merakı besleyen Amerika'nın keşfi, Afrika'nın ve dünyanın çevresinin gemiyle dolaşılmasını sayacağım. XVl. yüz yıl, olgu toplamanın, bilgi birikiminin yettiği her yerde, kurama gerek duyulmaksızın her yerde olağanüstü şeyler üretmiştir. Örneğin, hiçbir şey her bir dalıyla şaşırtıcı bir görüş keskinliğini açığa vuran bitki bilimsel resim derlemelerinden daha güzel değildir. Dürer'in resimlerini, Cesner'in, büyük Aldrovandi ansiklopedisindeki, bitkilerin büyüsel güçleriyle eylemleri üzerine öykülerle dolu derlemelerini düşünelim. Buna karşılık eksik olan, sınıflayıcı kuram, derlenen olguları akılsal bir biçimde sınıflama olanağıdır; aslında katalog aşaması geçilememektedir. Ancak, olgular, derlemeler, koleksiyonlar biriktirilmekte, bitki bilim bahçeleri, modern bilim koleksiyonları kurulmaktadır. "Doğanın tansıklarına", varietas rerum'a(Nesnelerin çeşitliliği) yoğun bir ilgi vardır, bu hakikati görmekten sevinç duyulmaktadır(Koyré, 2004:55-56).*

Bilimsel evrim Rönesans'ın dışında gerçekleşir. Özellikle Aristotelesçi paradigmanın yıkılmasıyla gerçekleşmiştir(Koyré, 2004:57). Aristotelesçi paradigmada yer evrenin merkezindedir. Bu paradigmanın yıkılmasında Copernicus, Tycho Brahe, Kepler, Bruno ve Galileo gibi filozofların etkisi olmuştur. Koyré'ye göre çağcıl bilimin düşüncesini iki çizgiye ayırabiliriz. Bunlardan birisi Aristoteles'in kozmosunun yıkılışıdır. İkincisi ise Galileo öncesi

fizik anlayışının, somut bir kozmik uzay anlayışının yerine, Eucleides geometrisinin türdeş, soyut uzay anlayışının konmasıdır, yani uzayın geometrikleştirilmesidir(Güzel, 2014:65). Koyré bu iki çizgiyi şöyle özetler: "doğanın matematikleştirilmesiyle, bilimin matematikleştirilmesidir(Koyré, 2004: 156).

Koyré'nin çağcıl bilim tasarımı pozitivizmin bir eleştirisi olarak görülmelidir. Koyré'ye göre;

> *Pozitivizm başarısızlığın ve vazgeçilmenin çocuğudur. Yunan gökbiliminden doğmuştur, en iyi anlatımı da Ptolemaios'un dizgesidir. Pozitivizm XIII. yüzyıl filozoflarınca değil, bilimsel düşüncenin yöntemini -gözlem, varsayımsal kuram, tümdengelim ve son olarak yeni gözlemlerle doğrulama- hazırlayıp yetkinleştirdikten sonra gök cisimlerinin gerçek devinimlerinin gizemini kavramakta başarısız kalmış, dolayısıyla tutkularını bir "olguları kurtarma'yla, yani gözlem verilerini salt biçimsel yaklaşımla sınırlamış olan Yunan gökbilimcilerince ele alınıp geliştirilmiştir. Matematiksel kuram ile altındaki gerçeklik arasında kesin bir ayrılık görme pahasına geçerli varsayımlar da bulunmalarını sağlayan bir yaklaşımdır bu. XIV. yüzyıl pozitivistlerinin, boyun eğmenin yerine kendini beğenmişlikten başka bir şey koymamış olan XIX. ve XX. yüzyıl pozitivistlerine oldukça yakın biçimde, doğa bilimine sokmaya çalıştıkları, -hiç de Bay Crombie'nin sandığı gibi ilerici olmayan, tersine en uç noktada gerici olan- bu anlayıştır. Çağcıl bilim, (Bay Crombie'nin oldukça şaşırtıcı biçimde pozitivistler arasına yerleştirdiği) Copernicus'tan Galileo ve Newton'a dek, Aristotelesçilerin kısır deneyciliği karşısındaki devrimini, matematiğin biçimsel bir olgu düzenleme aracından daha fazla bir şey olduğu, Doğanın kavranışının anahtarı olduğu biçimindeki derin uylaşıma dayalı devrimi, bu geleneksel karamsarlığa başkaldırarak sürdürdü(Koyré, 2004:97-98).*

Koyré için esas olan kuramın belirleyiciliğidir. Sadece deneysel çalışmalar insanı hiçbir yere götüremez. Bilim, kendisini hakikate götüren sonsuz yolda, görünüşte boş ve erişilmez olan amaçtan, gerçeğin bilgisine ulaşma amacından vazgeçerek değildir. Tersine, onu gözü peklikle kovalayarak ilerler. Dolayısıyla, çağcıl bilimin ilerleyişinin tarihi, hiç değilse deneysel yanına olduğu kadar, kuramsal yanına adanmalıdır(Koyré, 2004:105). Bundan dolayı modern bilimin ortaya çıkmasında gözlem ve deneyden ziyade kurama dayanan deneyim rol oynamıştır. Bundan dolayı bilimsel bir çalışma aynı zamanda kuramsal bir çalışmadır. Şayet gözlem, öngörü, varsayım bilim olsaydı en iyi bilim Babil gökbilimcilerince zaten yapmış olurdu. Oysa bilimsel çalışma özellikle kuramsal bir çalışma diye görülür. Kuramın olmadığı yerde bilimin olamayacağına inanıldığında, Babil bilimi tanınmayacak, bilimsel kozmolojinin Yunanistan'da başladığı anlaşılacaktır. Çünkü kuramsal bilginin düşünsel gerekliliğini ilk kez anlayıp dile

getirenler Yunanlılardır. Olguları kurtarmak yani gözlenebilir veriye ilişkin açıklayıcı bir kuram dile getirmek; Babillilerin hiç yapmadığı bir şeydir.(Koyré, 2004:110).

Kısacası Koyré'ye göre bilim felsefesi için bilim tarihine bakmamız gerektiğini vurgular. Pozitivistlerin savunduğu gibi bilimsel çalışmalarda salt deneyin yeterli olmadığını bunun yanında kuramların gerekli olduğunu vurgular. Ayrıca bilimsel ilerlemenin düz bir çizgi şeklinde ilerlemediği, bilimin devrimsel bir ilerlemeyle ilerlediğini savunur.

2.2. Viyana Çevresinin Bilim Anlayışı

Viyana Çevresi "Mortiz Schlick, Otto Neurath, Rudolf Carnap, Friedrich Waismann, Herbert Feigl, Victor Kraft, Felix Kaufmann, Hans Hahn, Kurt Gödel…vb filozoflar tarafından 1922-1923 yıllarında kuruldu. Çevrenin düşünsel gelişiminde Wittgenstein çok önemli bir yere sahiptir. Viyana Çevresine sonradan H. Reichenbach, W. Dubislav, O. Kraus, B. Russell, A. Ayer, K. Ajdukiewicz Neopozitivizmin gelişmesinde önemli rollere sahiplerdir.

Viyana Çevresi bilimsel dünyanın tamamen metafizikten arındırılması gerektiğini savunurlar. Felsefenin özüne yönelik tanımlamayı ilk kez Wittgenstein "Tractatus Logico-Philosophicus" eserinde yapmıştır. Wittgenstein bu eseri bu akımın adete kutsal kitabı olmuştur. Wittgenstein'e göre "Felsefe konularında yazılmış çoğunluk tümceler ve sorular yanlış değil, saçmadır. Bu yüzden de bu türden yazılan soruları hiçbir şekilde yanıtlayamayız; ancak bu soruların saçmalıklarını saptayabiliriz. Filozofların çoğunlukla soruları ve tümceleri, dil mantığımızı anlamamamıza dayanır(Wittgenstein, 2013:47)." Viyana Çevresinin bilim anlayışını daha iyi çözümlemek için "Bilimsel anlayış, Mantıksal dil çözümlemesi, Doğrulama ve Felsefe anlayışlarını" bilmek gerekiyor.

Viyana Çevresine göre bilimler arasında kavramları bir bilimden ödünç alıp diğer bilimlerde kullanmak kaçınılmazdır. O zaman da farklı bilimlerin yasaları tek bir sisteme ait olmalıdır. Ve bütün bilimler bir kavramsal sistemle birleştirilmiş bilimi kurmalıdır. Bu kavramsal sistemde bilimleri tek tek kavramsal sistemin üyeleri olarak ve dillerini de birer alt dil olarak içerir(Kraft, 1953:161-162). Bunu da Carnap ve Neurath ortaya koydukları fizikalizm kavramıyla temellendirmişlerdir. Fizikalizm'e göre doğa bilimlerinin bütün önermeleri zaman-uzam içindeki şeyler ve bunlarla belirlenen bağlantılar hakkındadır(Karft, 1953:163). Gerçekliğe ancak böyle ulaşılabilir. Dolayısıyla bilimsel dünyada metafiziğin yeri yoktur. Bundan dolayı Viyana Çevresi bilimi ikiye ayırmaktadırlar: Birincisi bilim, deneyci ve olgucudur. İkincisi ise bilime mantıksal çözümleme yöntemini uygulamak gerekir. İkinci madde sayesinde metafizik dışta bırakılır.

Viyana Çevresinin diğer önemli özelliği ise dilin mantıksal çözümleme yöntemidir. Dilsel çözümlemenin nasıl olacağına dair Viyana Çevresi üyelerine Wittgenstein yol gösterici

olmuştur. Wittgenstein "Tractatus Logico-Philosophicus" eserinde: "Söylenebilir ne varsa, açık söylenebilir; üzerine konuşulamayan konusunda da susmalı. Kitap böylece, düşünmeye bir sınır çizmek istiyor, ya da daha çok düşünmeye değil, düşüncelerin dile getirilişine bir sınır çiziyor. Çünkü düşünmeye bir sınır çizmek için, bu sınırın iki yanını da düşünebilmemiz gerekirdi (yani düşünülmeye elvermeyeni düşünebilmemiz gerekirdi). Sınır, öyleyse, yalnızca dilin içinde çizilebilecektir ve sınırın ötesinde kalanlar da düpedüz saçma olacaktır(Wittgenstein, 2013:11)." Wittgenstein'a göre dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil(Wittgenstein, 2013:15)." Yani olguları göstermeyen her önerme anlamsızdır. Her sözcük bir nesneye karşılık gelmelidir. Bundan dolayı arkhe, kendinden şey gibi kavramlar bir nesneye karşılık gelmediği için anlamsızdır.

Bilimlerin öne sürdüğü bilgiler, dil sayesinde ifade edilir. Dil olmadan kavrama ve önermeler öne sürülemez. Bilimsel bilginin mantıksal çözümlenmesi bu bilimsel bilginin dil aracılığıyla ifade edilmesidir. Bir ifadenin mantıksal çözümlenmesi onun belirli bir dilsel sistem içinde içerdiklerinden oluşur. Dilin yapısı aynı zamanda düşünmenin yapısını da içerir. Bunun için dilin yapısını kavradığımızda aynı zamanda düşüncenin yapısını da kavrarız(Kraft, 1953:26-28).

Carnap'ın öne sürdüğü doğrulama ilkesine göre anlamlı ve anlamsız önermeler vardır. Anlamlı önermeler bilimsel olarak doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlana önermelerdir. Anlamsız önermeler ise doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanamayan metafizik önermelerdir.

Carnap bir önermenin iki şekilde doğrulanabileceğini söyler. Bunlar doğrudan doğrulama ve dolaylı doğrulamadır. Doğrudan doğrulama "dışarıda yağmur yağıyor" önermesini ele aldığımızda bu önerme görme aracılığıyla doğrulanır. Şayet dışarıda yağmur yağıyorsa önerme doğru, yağmıyorsa önerme yanlış olduğunu ispat ederek çürütebiliriz. Ancak dolaylı doğrulama tümdengelim yöntemiyle doğrulanabilir. Örneğin "yoğurt sütten yapılmıştır." Önermesini ele aldığımızda dolaylı olarak şöyle doğrulayabiliriz.

Ö1: Bu yoğurt sütten yapılmıştır.

Ö2: Süt kaynatılıp mayalandığı zaman yoğurta dönüşmektedir.

Ö3: Bu süttür.

Ö4: Süt kaynatılır ve mayalanır.

Ö5: Süt yoğurta dönüştü.

Son önermeye baktığımızda artık bu önerme gözlemle doğrulanabilir. Süt ya yoğurt olmuştur ya da olmamıştır. Yoğurt olmuşsa önermem doğrulanmış olacak ancak süt olarak kalmışsa önerme çürütülmüş olacaktır. Aynı zamanda ileride durumun değişeceğini göz önünde bulundurduğumuzda mutlak bir kesinlik olmayacağı için önermemiz hiçbir zaman tümüyle doğrulanmış olmayacaktır.

Carnap'a göre felsefi teoriler bilimsel olarak anlamsızdır. Zaten Carnap'a göre deneysel olarak kanıtlanmayan bütün önermeler anlamsızdır. Carnap "Dilin Mantıksal Analizi ile Metafiziği Aşmak(1931) makalesinde geleneksel felsefi önermelerin anlamsız olup olmadığını sorgular. Felsefi önermeler bilimsel olarak anlamsızdır. Felsefi sahte kavramlar, deneyimin dışında bulunan şeylere ilişkindir. Yöntemsel olarak deneylenemeyen bir şey söylenemez, düşünülemez ve sorgulanmaz(Schlick, 1985:151-152). Carnap felsefedeki sahte kavramlara "arkhe, mutlak, öz" gibi kavramları örnek gösterir. Bunları sahte ve anlamsız önermeler olarak belirtir.

Son olarak Viyana Çevresinin felsefeye yaklaşımına baktığımızda onların felsefe anlayışları genel bilgi anlayışlarına göre şekillenir. Onlara göre felsefe de bilimsel olmalıdır. Diğer bilimlerde nasıl ki mantıksal kesinlik varsa felsefede de olmalıdır. Doğrulanamayan şeylerin ne felsefe de ne de diğer bilimlerde yeri vardır. Metafizik tamamen felsefeden atılmalıdır. Felsefe metafiziksel kavramlar yerine bilimin mantığıyla uğraşmalıdır.

Wittgenstein'a göre Felsefe konularında yazılmış çoğunluk tümceler ve sorular yanlış değil, saçmadır. Bu yüzden de bu türden soruları hiçbir şekilde yanıtlayamayız; ancak saçmalıklarını saptayabiliriz. Filozofların çoğu soruları ve tümceleri, dil mantığımızı anlamamamıza dayanır(Wittgenstein, 2013:47). Felsefenin amacı düşüncelerin mantıksal açıklığıdır. Felsefe bir öğreti değil, bir etkinliktir. Felsefe yapıtı özünde, açımlamalardan oluşur. Felsefenin sonucu, "felsefe tümceleri" değil, tümcelerin açık hâle gelmesidir. Felsefe, başka türlü sanki bulanık ve kaypak olan düşünceleri, açık kılmalı, keskin olarak sınırlamalıdır(Wittgenstein, 2013:61). Felsefede doğru yöntem aslında şu almalıdır. Söylenebilir olandan, yani doğabilimi tümcelerinden—yani, felsefeyle hiçbir ilgisi olmayan bir şeyden—başka bir şey söylememek, sonra her seferinde başka birisi doğaötesi bir şey söylemeye kalkıştığında, ona tümcelerindeki belirli imlere, hiçbir imlem bağlamadığını göstermektedir. Bu yöntem ona doyurucu gelmeyecektir(ona felsefe öğrettiğimiz duygusunu duymayacaktı) ama tam da doğru yöntem bu olurdu(Wittgenstein, 2013:171-172). Schlick'te Wittgenstein'dan yola çıkarak felsefenin görevinin sözcükler ve tümcelerin anlamalarını açık kılmak, deneysel olmayan tümceleri belirleyip bunları felsefeden atmak olduğunu ileri sürer. Felsefe ile bilim arasındaki fark: felsefe önermeleri açık hale getirir bilim ise önermeleri doğrular. Bu anlamada felsefe kendine özgün konusu olan bir bilim değildir. Belirli bilimlerde açıklığın olmadığı her durumda iş gören bir yöntemdir(Kraft, 1966:188). Kısacası çevrenin felsefeye yüklediği sorumluluk, dile getirilen bilgilerin mantıksal çözümlenmesini yapmaktır.

Sonuç olarak Viyana Çevresine göre bütün gelenekler bilimsel olmalıdır. Konuları da olgusal olmalıdır. Olgusal olmayan metafiziksel önermeler anlamsızdır. Ancak Viyana Çevresi Popper, Kuhn, Lakatos ve Feyerabend düşünürleri sayesinde etkin olan bilim anlayışları zayıflamıştır. Ancak Feyerabend'i dışta bırakırsak bu filozoflar akılsal bilgi anlayışının dışına

tam olarak çıkamamışlardır. Bu bilim felsefecileri Viyana Çevresi düşünürleri gibi bilimsel bilgiyle uğraşmışlardır. Ve bilimsel bilgiye bir yöntem bulmaya çalışmışlardır.

2.2.1. Karl Raimund Popper

Karl Popper'in hem siyaset felsefecisi hem de bilim felsefecisidir. İki ciltlik "Açık Toplum ve Düşmanları" eserinde siyaset felsefesini ele alır. Bilimsel Araştırma Mantığı eserinde de bilim felsefesini ele almaktadır. Popper'e göre *felsefe tarihinde yapılan tartışmaların övünçten çok utanç verici olduğunu savunduğu için felsefeci olmayı özür dilemesi gereken bir şey* olarak tanımlar(Magee 1986:89).

Popper'a göre bilim tasarımının oluşmasına etki eden dört temel kuram vardır. Bunlar; Marx'ın tarih, Freud'un ruh çözümleme, Adler'in birey ruh bilimi, Einstein'ın görelik kuramlarını eleştirerek bilim tasarımını oluşturmuştur. Popper'ın bu kuramlarda eleştirdiği temel nokta, bu kuramların ilgili oldukları alanlarda olup biten her şeyi açıklıyor gibi görünmeleridir. Bu durum Popper'ı rahatsız etmektedir.

Popper, "*bir kuramı bilimsel yapan ölçüt nedir*?" diye sorar. Bunu sormasındaki temel amaç "*bilim*" ile "*sözde bilim*" birbirinden ayırmaktır. Popper, bilim ile sözde bilimi şöyle ayırmaktadır: Bilimin kestirimsel olduğunu ve yanlışlanabildiğini; sözde bilimin ise yanlışlanamaz olduğunu savunur. Bilimsel tutum doğrulamalar değil, zorunlu sınamalar arayan eleştirel bir tutum olmalıdır(Güzel, 2014:93-94). Popper bilimi rasyonel bir etkinlik olarak görür. İçgüdüsel olarak düzeni arayan düzenliliğin nasıl işlediğini bulmak isteyen organizmanın doğuştan getirdiği iki özellik vardır. Biri doğmatik düşünce diğeri ise eleştirel düşünmedir(Güzel, 1998:11). İnsanın bu iki özelliği bilim öncesi düzey ile bilimsel düzeye karşılık gelir. Magee "Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı" adlı eserinde bu iki düzey hakkında şöyle bir açıklama yapar. Popper, tarihsel bir olgu olarak, eleştiriye yalnızca izin vermekle kalmayıp onu yüreklendiren ve iyi karşılayan ilkokulların, Thales'le ve onun öğrencisi Anaksimandros'la ve onun da öğrencisi Anaksimenes'le başlayan, Eski Yunan'ın Sokrates-öncesi filozoflarının okulları olduğu kanısındadır. Bu, kirletilmemiş bir gerçeği başkalarına aktarma yolundaki doğmatik geleneğin sonunu ve kurgulamaları eleştirel bir tartışmaya tabi tutma yönünde yeni bir akılsal geleneğin başlangıcını haber vermiştir. Bu, bilim yönteminin ilk açılışıdır. Yanlışlık feci bir şey olmaktan, yararlı bir şey olmaya doğru çevrilmiştir. Çünkü dogmatik insan, hayvanlar ve aşağı organizmalar gibi yanlış kuramlarıyla birlikte ayakta kalır ya da onlarla birlikte yıkılır(Magee, 1990:57-58). Kısacası insan bilim öncesi düzeyde doğmatik düşünceden kaynaklı düzenliliği bulmaya çalışır. Bundan dolayı da yanlış olan kuramları yok etmeye çalışır. Bilimsel düzeyde ise eleştirel düşünme sayesinde yanlış olan kuramları dışarıda bırakır. Bu aynı zamanda bir bilimsel yöntemdir. Bu yöntem sayesinde bir amip ile bir bilim

insanı arasındaki fark ortaya çıkar. Amip olduğu gibi kabul eder. Bilim insanı ise eleştiri süzgecinden geçirir. Bilim işe gözlem ya da veri toplamakla başlamaz. Gözlemlere yol gösteren bir kuram olmadan başlanamaz. Popper'e göre bilgi mantığı, kuramların kuramı olarak adlandırılabilir. Bilimsel kuramlar evrensel önermelerdir; her betimleme gibi, simge veya imsel dizgelerdir. Ama biz, kuramlarla özel veya "somut" önermeler arasındaki ayrımı, kuramlar yalnızca simgesel tam deyimler veya kalıplardır şeklindeki tanımlamayı anlamlı bulmuyoruz. En "somut" önermeler bile bunlardan farklı bir şey değildir. Kuram, "dünyayı" kuşatmak; rasyonelleştirmek, açıklamak ve ona egemen olmak amacıyla attığımız ağdır. Durmaksızın bu ağın açısını daraltmaya çalışırız(Popper, 1986:83).

Popper'a göre bilimin amacı "*nedensel açıklama*"dır. Popper "Bir olayın "nedenini açıklamak", onu betimleyen bir önermeyi, yasalardan ve sınır koşullarından tümdengelimle türetmektir(Popper, 1986:83-84). Popper nedensel açıklamayı bir örnekle betimlemektedir. Örneğin bir ipin kopma nedeni 1 kg ağırlığa dayanıklı olmasına rağmen 2 kg ağırlık yüklememizdir. Böylelikle bu durumunu "nedensel olarak" açıklamış oluruz. Bu açıklamanın genel özelliği ipe "taşıyabileceği ağırlıktan fazlası her yüklendiğinde ip kopar" varsayımını - bir doğa yasası niteliğindeki önermeyi; diğer yandan, yalnızca söz konusu durumda geçerli özel önermeleri içerir. Bunlar: "Bu ipin taşıyabileceği ağırlık 1 kilogramdır" ve "bu ipte asılı ağırlık, 2 kilogramdır". Buradan yola çıktığımızda nedensel açıklama ya evrensel önermelerle ya da özel önermelerle açıklanır.

Popper'e göre kurumlar üçüncü dünyanın oluşturucusudurlar. Yaşamın evrimini, insanın ortaya çıkışını ve uygarlığın gelişmesini açıklarken; "1.Dünya, 2.Dünya ve 3.Dünya" kavramlarını ele alır. Popper, nesnel bir maddi dünyası(1.dünya) ve öznel bir zihinler dünyası(2.dünaya) yanında üçüncü dünya dediği zihinlerin ya da canlı yaratıkların (bilerek ve isteyerek yaratılmış olmaları gerekmeyen, ama bir kez ortaya çıkınca, artık onlardan bağımsız olarak var olan) ürünlerinin oluşturduğu nesnel bir yapılar dünyasıdır. Hayvanlar dünyasında bunun ilk habercileri; kuşların ya da karıncaların ve yahut yaban arılarının yuvaları, bal petekleri, örümcek ağları, kunduz setleridir. Bunların hepsi de, hayvan tarafından, sorunlarını çözmek için, kendi vücudunun dışında yaratılmış son derece karmaşık yapılardır. Bu yapıların kendileri, hayvanın en önemli davranışlarının yöneldiği, çevresinin en merkezi önem taşıyan bölümü olur. Örneğin hayvan çoğucası bunlardan birinin içinde doğar; böylece annesinin vücudunun dışında, fiziki çevreyle ilk ilişkisini bu oluşturur. Ayrıca, hayvanlar krallığındaki bu tür yapıların kimileri soyuttur. Örneğin, toplumsal örgütlenme ve bildirişim kalıpları; insanda, çevreyle başa çıkabilmek için gelişen kimi biyolojik nitelikler, o çevreyi en göz alıcı biçimde değiştirmiştir. İnsan eli, bunlara yalnızca bir örnektir. İnsanın soyut yapıları da, her zaman, fiziki çevreyi dönüştürme ölçüsüne ve işleme derecesine eşit olmuştur: dil, ahlak, hukuk, din, felsefe, bilimler, güzel sanatlar, kuramlar. İnsanın yaratıları hayvanınkiler gibi, fakat onlardan daha çok,

başta kendisini uyarlamak zorunda olduğu için onu biçimlendiren çevrede merkezi bir önem kazanmıştır. Bunların ona ilişkin olarak nesnel varoluşları, insanın bunları inceleyebileceği, değerlendirebileceği, eleştirebileceği, keşfedebileceği, genişletebileceği, gözden geçirip değiştirebileceği ya da devrimci değişikliklere uğratabileceği ve bunlarla, gerçekten hiç umulmadık bulgulara varabileceği anlamına gelmektedir. Ve bu, insan yaratılanın en soyut olanları, örneğin matematik hakkında bile doğrudur. Doğal sayılar sıralamasının bir insan yapısı olduğu konusunda Brouwer'le Popper aynı fikirdeditr. Fakat bu sıralamayı bizler yaratmış olmamıza karşın o da kendi özerk sorunlarını yaratmaktadır. Tek ve çift sayılar arasındaki ayrımı biz yaratmamışızdır. Bu, bizim yaratımımızın amaçlanmamış ve kaçınılamayacak bir sonucudur. Asıl sayılar da, bunun gibi amaçlanmamış, özerk ve nesnel olgulardır. Onlarla ilgili olarak bizim için keşfedilecek birçok olgular bulunduğu ise apaçıktır. Goldbach'inkiler gibi oranlamalar vardır. Bu oranlamalar, dolaylı olarak bizim yaratımızın nesnelerine ilişkin olmakla birlikte, şu ya da bu biçimde bizim yaratımızdan çıkmış ve artık denetleyemeyeceğimiz ya da etkileyemeyeceğimiz sorunlarla ve olgularla doğrudan doğruya ilişkilidir. Bunlar katı gerçeklerdir ve bunlar hakkındaki doğruları bulmak çoğu kez güç olmaktadır. Sonuç olarak üçüncü dünya bizim tarafımızdan kısmen yaratılmış olsa bile geniş ölçüde özerktir. O halde, üçüncü dünya; beyinler, kitaplar, makineler, filmler, bilgisayarlar, resimler ve her türden yazımlamalar gibi birinci dünya nesneleri içinde kodlanmış ve korunmuş olarak, fikirlerin, sanatın, bilimin, dilin, ahlakın, kurumların dünyasıdır. Kısacası, tüm kültür kalıtıdır. Bütün üçüncü dünya varlıkları, insan zihninin ürünleri olmalarına karşın, bir özneden bağımsız olarak da var olabilirler(Magee, 1990:54-56). Popper 3.dünyanın merkezi özerk düşüncedir.

Sonuç olarak Popper felsefesinde 3.dünya önemli bir kavramadır. 3.dünyada dilin ortaya çıkmasından sonra en önemli gelişme eleştirel düşünmedir. Popper'a göre tarihsel süreç içinde eleştirel düşünce Sokrates öncesi doğa filozoflarında görülen bir özelliktir. Bu doğmatik geleneğin yıkılıp yerine rasyonel geleneğin gelmesidir. Bu, bilim yönteminin ilk açılışıdır. Yanlışlık kötü bir şey olmaktan çıkıp, yararlı bir şey olmaya dönmüştür. Bu yanlışlama ilkesi Özerk üçüncü dünya kuramında önemlidir.

Popper'ın bilim felsefesi ile ilgili öne sürdüğü bir diğer kavramı ise *tümevarım* eleştirisidir. Tümevarım özelden genele doğru yapılan bir akıl yürütmedir. Popper'e göre tümevarım tekil önermelerin yenilenmesi neticesinde geleceğin de geçmiş gibi olacağı inancı oluşur. İnanç ise ikinci dünyanın kavramıdır. Bilim ise üçüncü dünyada yer almaktadır. Tümevarımın geçerliğini baştan kabul edilen bir inanca bağlıdır. Bundan dolayı Popper tümevarımın vazgeçilebilir bir kavram, bir efsane olduğunu söylemektedir. Tümevarım diye bir şeyin olmadığını savunur(Magee, 1990:28). Geleneksel tümevarımcılara göre, bilim insanları dünya hakkında tanıtlama koşuluyla en yüksek olasılık derecesinde önermeler aramaktadırlar. Popper bunu reddetmektedir. Popper'e göre tümevarım diye bir şey yoktur(Popper, 1986:64).

Popper'e göre "yağmur yağacak" gibi önermelerin doğruluk değeri yüksek olsa bile bilgi derecesi sıfırdır. Bunlar totolojik önermelerdir. Totolojik önermeler bize dünya hakkında bir şey söylemezler(Magee, 1990:33). Tümevarım eleştirisinden sonra Popper bilimde "*sınırkoyma*" problemine geçmektedir. Çünkü bilim ile bilim olamayanın sınırı tümevarımla önem kazanmıştır.

Tümevarım yöntemini reddetmeye yönelik en büyük eleştiri, bilimle ile metafizik arasındaki sınırı ortadan kaldırmamıza yöneliktir. Oysa, tümevarım mantığını reddetmemizin nedeni, aslında tümevarımsal yöntemde uygun bir sınırlandırma ayracına rastlayamayışımızdır; başka bir deyişle, kuramsal bir dizgenin bilimsel yani metafiziksel olmayan özelliklerini göremeyişimizdir(Popper, 1986:57-58). Uygun bir sınırlandırma ayracı bütün bilgi kuramları için şarttır. Popper'e göre bu sınırlandırma aracı "yanlışlanabilirlik" ilkesidir. Popper'e göre bilimin ölçütü doğrulanabilirlik olmaz. Bunu Popper iki şekilde açıklamaktadır. Birincisi bilimsel kuramların olgularıyla uyumlu olmaları kuramın doğrulanabildiğinin göstergesi olmaz. Çünkü her kuram kendi olgularıyla uyuşur. Diğeri ise kuramın ulaştığı tümevarımı kanıtlamamız için bütün örnekleri gözlememiz gerekmektedir. Bu da olanaksızdır. Bundan dolayı bilimin ölçütü yanlışlanabilirlik ilkesidir. Bundan dolayı da bir kuramı öne süren bilim insanının kendisine sorması gereken ilk soru bu kuramı hangi koşullarda çürütülebileceğidir. Bütün kuramlar kestirimsel olduğu için pekiştirme derecesine göre bir kuramın sınamaları geçip geçmeyeceğine göre ayakta kalır. Bunun için hiçbir kuram kesinlikle kabul edilmiş ya da kanıtlanmış değildir. Çünkü bütün kuramlar varsayımsal ya da kestirimsel olduğu için yıkılabilir(Güzel, 2014:112).

Popper'i özetlersek; görüşleriyle Viyana Çevresinin hakim bilim anlayışını yıktığını sanmaktadır. Ancak ikisi de deney bilgisini ve bilimselliğin ölçütününe bir yanıt aramışlardır. Tek farklılıkları verdiği yanıtlardır. Hem Popper hem Viyana Çevresine göre bilim kuramlardan ibarettir. Popper'e göre tek bir bilgi önemlidir, o da bilimsel bilgi. Bilimsel yöntem olarak da kestirilmseldir. Bilimin asıl özelliği eleştiridir. Bilim eleştiri sayesinde gelişmektedir. Popper'ın bilim hakkında söyledikleri akılsallık içinde söylenebilir.

2.2.2. İmre Lakatos

Lakatos kendi bilim anlayışını Popper'in yanlışlama ilkesini düzeltme ve Popper'in yanlışlama ilkesine karşı yanıtlarıyla birlikte geliştirmiştir. Lakatos sınır koymanın bilim ya da sahte bilim için önemli olduğunu vurgular. Lakatos, insanın kendine özgü özelliklerinin başında *"bilgiye olan saygısı"* olduğunu belirtir. Bilgi Latince'de scientia'dır ve bilim, bilginin en saygıdeğer türünün adı olmuştur. Peki, bilgiyi batıl inançtan, ideolojiden ya da sahte-bilimden ayıran nedir? Öğretilerinin sahte-bilimsel olduğu gerekçesiyle Katolik Kilisesi, Kopemikçileri aforoz etmiş, Komünist Parti Mendelcilere eziyet etmiştir. Bilim ile sahte-bilim arasında sınır

koyma yalnızca masa başında yapılan felsefenin bir sorunu değildir; sosyal ve politik açıdan can alıcı öneme sahiptir(Lakatos, 2014:19). Lakatos bu örneklerle bilim ya da sahte bilimde sınır koymanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Lakatos ilk başta geçmişte *sınır koyma problemine* ne gibi çözümlerin getirildiğine bakarak işe başlar. Çoğu felsefeci sınır koyma problemini şu şekilde çözmeye çalışmıştır. Bir önermeye yeterince insan inanıyorsa o önerme bilgidir. Fakat düşünce tarihine baktığımızda çoğunluğun inancı bilimsel bilgi için ayırt edici özellik olsaydı, dinle ilgili bütün hikayeleri bilimsel bilgi olarak tanımlamamız gerekecekti. Diğer taraftan ise bilim insanları en iyi kuramlara bile şüpheyle yaklaşırlar. Örneğin Newton'un evrensel kütle çekim kuramı bilimin şimdiye dek ürettiklerinin en güçlüsüdür, buna rağmen Newton, cisimlerin birbirini uzaktan çektiklerine asla inanmamıştır(Lakatos, 2014:19). Yani inançlara duyulan bağlılık ne kadar güçlü olursa olsun bizler onları bilimsel bilgi olarak sınıflandıramayız. Doğru olan yöntem en bilimsel paradigmalara bile biraz şüphe ile yaklaşılması gerekiyor. Lakatos "*Herhangi bir kurama kör bir şekilde bağlılık entelektüel bir değer değildir; entelektüel bir suçtur*(Lakatos, 2014:20)". Dolayısıyla bir önermeye herkes inansa bile o önerme sahte bilim olabilir. Ancak bir kurama kimse inanamasa ya da anlamasa bile o kuram bilimsel olabilir. Bir kuramın bilimsel değeri insan zihninde bıraktığı psikolojik etki değildir. İnanç, bağlılık, anlama gibi kavramalr insanın doğal zihinsel yapılarıdır. Bundan dolayı da bilimsel bir kuram insan zihninden bağımsızdır. Lakatos'a göre "Kuramların bilimsel değeri, yalnızca bu varsayımların olgular nezdinde sahip olduğu nesnel desteğe bağlıdır(Lakatos, 2014:20)" der.

Bilimsel akıl yürütme sürecinde, kuram ile olgular karşı karşıya gelir. Bilimsel akıl yürütmede kuramlar mutlaka olgular tarafından desteklenmelidir. Peki, olgular bir kuramı nasıl destekleyebilir? Bu soruya birkaç farklı yanıt verilebilir. Örneğin Newton kendi kuramını olgularla kanıtladığını varsayıyordu. Ancak çağdaş bilimde sınırlı sayıdaki olguyla, bir doğa yasasının elde edilmeyeceği basit bir şekilde kanıtlanabilir. Fakat halen olgularla kanıtlanan bilimsel kuramların hikayelerini okumaktayız. Peki, temel mantığa bu inatçı direnişimizin sebebi nedir? Son derece makul bir açıklama var: Bilim insanları kendi kuramlarını sahici bilgi anlamına gelen 'bilim' ünvanını elde edecek şekilde saygıdeğer bir hale getirmek istiyor. Halbuki bilimin doğduğu on yedinci yüzyılda, en anlamlı bilgi; Tanrı, Şeytan, Cennet ve Cehennem hakkında bilgi olan teolojik bilgiydi. Teolojik bir varsayımın yanlış olma olasılığı yoktu. Yanlış olması durumunda kişi lanetleşmiş ve günahkar sayılırdı. Bundan dolayı teolojik bilginin yanılamaz olacak şekilde şüphenin ötesinde olması gerekirdi. Aydınlanmacılar ise bizim dini konularda cahil olduğumuzu ve yanılabileceğimizi düşünüyorlardı. Bilimsel teoloji olmadığı gibi, dolayısıyla teolojik bir bilgi de olamazdı. Bilgi, yalnızca doğa hakkında olabilirdi; ancak bu yeni bilgi anlayışı teolojiden alınmış olan standartlara göre yargılanmıştı; yani bilgi şüphe bırakmayacak bir şekilde kanıtlanmalıydı; bilim teolojide kaçınılan bu tam kesinliği

başarmalıydı. *Bilim insanı* sıfatını alan bir kişinin tahminlerle işi olamaz. Bilim insanının her cümlesinin olgularla desteklenip kanıtlanması gerekiyordu. Bilimselliğin ölçütü bu olarak kabul edilirdi. Olgularla kanıtlanmamış bir kuram, bilim dünyası için sahte bir bilim sayılırdı. Ancak Newton paradigmasının çöküşüyle bilim insanlarının koydukları bu ölçütlerin geçerli olmadığı anlaşıldı. Einstein'e kadar bilim insanları Newtonun yasalarını tanrı yasaları gibi görürlerdi. Lakatos "Eğer bütün bilimsel kuramların kanıtlanması aynı derecede olanaksızsa, bilimsel bilgiyi cehaletten, bilimi sahte bilimden ayıran ölçüt nedir?" der(Lakatos, 2014:19-22). Bu soruya 20.yüzyılda iki farklı yanıt verilir. Birisi tümavarımcı mantıkçıların öne sürdüğü yüksek matametiksel olasılık, diğeri ise Popper'ın öne sürdüğü sınır koyma ölçütüdür. Tümavarımcı mantıkçılara göre birbirinden farklı kuramların matematiksel olasılıklarına bakılır. Matematiksel olasılığı yüksek olan kuramlar bilimsel olarak kabul edilir. Eğer bu olasılık az ya da hiç yoksa o kuram bilimsel değildir. Mantıkçılar düşük olasılığa sahip kuramlardan yüksek olasılığa sahip kuramlara doğru bir sıralama gerçekleştirirler. Ancak Karl Popper, ister bilimsel ister sahte-bilimsel olsun, bütün kuramların matematiksel olasılıklarının, eldeki kanıt miktarı kayda alınmaksızın, sıfır olduğunu söyler(Lakatos, 2014:23). O zaman Popper'in düşüncesine göre kuramların doğrulanması imkânsızdır. Bundan dolayı yeni bir sınır ölçütüne ihtiyaç olduğunu vurgular. Bu ölçütü göre bir kuramı destekleyen hiçbir kanıt olmasa bile kuram bilimsel olabilir. Aynı şekilde bir kuramı bütün kanıtlar desteklese bile kuram sahte bilim olabilir. Yani bir kuramın bilimselliği olgulara bağlı değildir. Eğer bir kuram, onu yanlışlayabilecek can alıcı bir deney veya gözlem ortaya atılabiliyorsa bilimseldir; bunun gibi bir "olanaklı yanlışlayım" tümüyle reddediliyorsa, o kuram sahte-bilimseldir(Lakatos, 2014:23). Ancak bununla bilim ile sahte bilim arasında sınır koymuş olmuyoruz. Bilimsel yönteme bir sınır çizmiş oluruz.

Lakatos'a göre Popper'in yanlışlama ilkesinin bilim ile sahte bilimi birbirinden ayıramaz. Popper bilimsel kuramların kararlılığını göz ardı etmiştir. Bilim insanları, bir çelişkiden kaynaklı kuramları terk etmezler. O çelişkiyi ya yeni bir varsayımla çözerler ya da o çelişkiyi görmezden gelirler. O zaman kendimize şu soruyu sormamız gerekiyor: Bilimselliğin ölçütü nedir? Lakatos, Kuhn ile Popper'in çözmekte başarısız olduğu kimi soruları bilimsel araştırma programı metodolojisiyle geliştirdiğini varsayar.

Yüzyıllar boyunca bilgi akıl ya da duyuların tanıklığıyla kanıtlanmış bilgi anlamına geldi. Kuşkucular bunu sorgulamış olsalar da, Newton'un kuramı karşısında şaşkınlığa düşmüş olsalar da Einstein'ın vardığı sonuçlar çerçevesinde her şey yine tersine döndü. Günümüzde artık pek az sayıda felsefeci ya da bilim insanı bilimsel bilginin kanıtlanmış bilgi olabileceğini düşünüyor. Buna rağmen çok az sayıda felsefeci ya da bilim insanı var olan entelektüel yapısının harabeye döndüğünü ve bu yapının değiştirilip yerine yenisinin yerleştirilmesi gerektiğini görmüştür. Lakatos "Kanıtlanmış hakikat ideali basitçe sulandırılıp, bazı mantıkçı deneycilerin yaptığı gibi,

"olası doğruluk" ideali haline ya da bazı bilgi sosyologlarının yaptığı gibi, "(değişken) uylaşıma dayalı doğru" haline getirilemez" der(Lakatos, 2014:29).

Lakatos, sorunu ortaya koymak için öncelikle "doğrulamacılık"ın çöküşünden sonra bilim felsefesindeki duruma bakar. Doğrulamacılara göre bilimsel bilgi kanıtlanmış önermelerdir. Doğrulamacılık yıkıldıktan sonra yerini yanlışlamacılığa bıraktı. Yanlışlamacılık, bir anlamda, akılcı düşünce için yeni ve dikkate değer bir geri adımdı. Fakat aynı zamanda ütopyacı standartlardan bir geri adım olduğu için, pek çok ikiyüzlülüğü ve kafası karışık düşünceyi ortadan kaldırdığı için bir ilerleme sağladı. Lakatos farklı yanlışlamacılıkların olduğunu düşündüğü için öncelikle "Dogmatik (ya da doğalcı) yanlışlamacılık"tan bahseder. Doğmatik yanlışlamacılık kayıtsız şartsız bütün bilimsel kuramların yanılabilir olduğunu koşulsuz bir şekilde kabul eder. Fakat bir çeşit yanılmaz deneysel temeli kurur. Bir kuram karşısında deneysel karşı kanıtı son başvuru mercisi olarak görür. Bütün kuramlar varsayımsaldır. Bilim hiçbir kuramı kanıtlayamaz ama kuramları çürütebilir. Lakatos'a göre dogmatik yanlışlamacılık doğrulamacılığın en zayıf türünü temsil eder. Böylelikle bilimsel dürüstlük şayet sonucu kuramla çelişirse, kuramdan vazgeçilecek bir deneyi belirtmekten ibarettir. Yanlışlamacı, bir önerme çürütüldüğünde herhangi bir kaçamak olmaksızın önermenin koşulsuz reddini talep eder. Dogmatik yanlışlamacı, yanlışlanamaz(totolojik olmayan) önermeleri ciddiye almaz; onları "metafizik" diye damgalar ve bilimsel konumlarını da yadsır. Bunlara rağmen dogmatik yanlışlamacılık savunulamaz. Nedeni ise iki yanlış varsayıma ve bilimsel olan ile sahte bilimi ayıran çok dar bir sınır koyma ölçütüne dayanır. Bunlardan birinci varsayım kuramsal ve kurgusal önermeler ile olgusal ve gözlemsel (ya da temel) önermeler arasında doğal, psikolojik bir sınır çizgisi olduğudur. İkinci varsayıma göre ise bir önerme olgusal ya da gözlemsel (ya da temel) olmanın psikolojik ölçütünü yerine getirdiği takdirde doğrudur; bu durumda önermenin olgularla kanıtlandığı söylenebilir(Lakatos, 2014:35-38). Bu varsayımlar sınır koyma ölçütüyle sonuçlanır. Bu sınır ölçüt ise bir kuram deneye dayanıyorsa bilimseldir. Ancak Lakatos'a göre bu iki varsayım da yanlıştır. Gözlem önermeleriyle kuramsal önermeler arasında ruhsal sınır koyma olmadığı için birinci varsayım yanlıştır. Gözlem önermelerinin doğruluk değerleri kesin değildir. Deney olgusal önermeleri kanıtlayamaz. Önermeler olgulardan türetilemez ancak diğer önermelerden türetilebilirler. Bundan dolayı önermeler deneyle kanıtlanmazlar. Ancak kuramlar ve önermeler yanlış da olabileceği için bu kuramları ne kanıtlatabiliriz ne de yanlışlayabiliriz. Bu da ikinci varsayımı yanlışlar.

Son olarak, gözlem önermeleriyle kuramlar arasında doğal bir ayrım olsaydı ve gözlem önermelerinin doğruluk değeri tartışmasız biçimde saptanabilseydi bile dogmatik yanlışlamacılık bilimsel kabul edilen kuramların en önemli sınıfını saf dışı bırakmak için yine de işe yaramayacaktı. Çünkü deneyler deneysel raporları kanıtlayabilseydi bile çürütme güçleri yine de acınası biçimde kısıtlı olacaktı; eksiksiz biçimde en hayranlık uyandıran bilimsel

kuramlar bile herhangi bir gözlemsel olgu durumunu yasaklamayı tamamen başaramazlar(Lakatos, 2014:41). Lakatos bunu kanıtlamak için şöyle bir anlatıya yer verir: Anlatı gezegenlerin yanlış hareketleri ile ilgili ütopik bir anlatıdır. *Einstein öncesi dönemde bir fizikçi Newton'ın mekaniğini ve kütle çekim yasasını (W), kabul edilen başlangıç koşullarını (7), alır ve bunların yardımıyla yeni keşfedilen bir gezegenin p yörüngesini hesaplar. Fakat gezegen hesaplanmış yörüngeden sapar. Newtoncu fizikçimiz sapmanın Newton'ın kuramınca yasaklandığını ve dolayısıyla bu sapma bir kez ortaya konduktan sonra N kuramını çürüttüğünü düşünür mü? Hayır. Newtoncu fizikçimiz p'nin yörünge hareketini bozan, o zamana dek bilinmeyen başka bir p ' gezegeni olması gerektiğini ileri sürer. Bu varsayımsal gezegenin kütle yörüngesi vb hesaplar ve deneysel bir astronomdan hipotezini test etmesini ister. Gezegen p ' o kadar küçüktür ki, mevcut teleskopların en büyüğüyle bile gözlemlenebilmesi olanaksızdır: deneysel astronom daha da büyüğünü yapmak için bir araştırma ödeneğine başvurur. Üç yıl sonra yeni teleskop hazırdır. Meçhul p ' gezegeni keşfedildiği takdirde bu, Newtoncu bilimin yeni bir zaferi olarak alkışlanacaktır. Fakat bu gerçekleşmez. Bilim insanımız Newton'ın kuramını ve hareketi bozan gezegen fikrini terk edecek midir? Hayır. Bir kozmik toz bulutunun-gezegeni görmemizi engellediğini ileri sürer. Bu bulutun konumunu ve özelliklerini hesaplar ve hesaplamalarını test etmek amacıyla bir uydu göndermek üzere bir araştırma ödeneği ister. Uydunun aygıtlarının (az test edilmiş bir kurama dayanan muhtemelen yeni aygıtlar) varsayımsal bulutun varlığını kaydetmeleri halinde sonuç Newtoncu bilimin bir zaferi olarak alkışlanacaktır. Fakat bulut bulunamaz. Bilim insanımız Newton'ın kuramını, hareketi bozan gezegen ve onu gizleyen bulut fikirleriyle beraber terk edecek midir? Hayır. Evrenin o bölgesinde uydunun aygıtlarını bozan bir manyetik alan olduğunu ileri sürer. Yeni bir uydu gönderilir. Manyetik alan bulunursa Newtoncular bunu sansasyonel bir zafer olarak karşılayacaklardır. Fakat manyetik alan bulunamaz. Bu Newtoncu bilimin çürütülmesi olarak mı görülür? Hayır. Gerekirse yaratıcı başka bir yardımcı hipotez daha oluşturulur ya da... bütün hikaye süreli yayınların tozlu ciltlerine gömülür ve bir daha da bahsi açılmaz(Lakatos, 2014:42-43).* Lakatos bu örnekle bir kuramın nasıl yanlışlamalardan kurtulduğunun göstergesi olarak örnek verir.

Lakatos'un bahsettiği bir diğer yanlışlama ise metodolojik ya da yöntem bilgisel yanlışlamadır. Metodolojik yanlışlama uzlaşımcılığın bir türüdür(Lakatos, 2014:47). Metodolojik yanlışlamaya göre işe yaramayan kuramlar saf dışı bırakılmalıdır. Kuramlar bir kez yanlışlanırsa saf dışı bırakılmalıdır. Ancak ayakta durduğu sürece elde tutulmalıdır. Böylece metodolojik yanlışlama aslında yeni bir sınır koyma ölçütü getirmektedir. Yeni ölçüt ise yanlışlanabilen kuramlar bilimseldir. Sonuç olarak Lakatos'a göre hem doğmatik yanlışlamanın hem de metodolojik yanlışlamanın bilim tarihiyle uyuşmayan iki özelliği vardır. Bunlardan birincisi bir test, kuram ile deney arasındaki, nihai karşılaşmada sadece bu ikisinin birbiriyle yüzleşeceği, iki taraflı bir dövüştür ya da o hale getirilmelidir. İkincisi ise böyle bir yüzleşmenin

tek ilgi çekici sonucu (geri dönülmez) yanlışlamadır;"[yalnızca gerçek] keşifler bilimsel hipotezlerin çürütmeleridir. Lâkin bilim tarihi (1') testlerin rakip kuramlar ve deney arasında, en azından üç taraflı dövüşler olduğunu ve (2') en ilgi çekici deneylerden bazılarının, ilk bakışta, yanlışlama yerine onaylamayla sonuçlandığını gösterir(Lakatos, 2014:63-64).

Lakatos bilim tarihi bilimsel rasyonalite kuramını doğruluyorsa ki durum öyle gözükmektedir. Bu durumda iki alternatifimiz vardır: Bunlardan birincisi ya bilimin başarılarına artık rasyonel bir açıklama getirmekten vazgeçecez. İkincisi ise metodolojik yanlışlamacılığın naif biçimleri yerine yeni bir yanlışlama temeli sunarak metodoloji ile bilimsel ilerleme düşüncesini kurtaracak sofistike bir yanlışlama koymaktır(Lakatos, 2014:65). Lakatos bu alternatiflerden ikincisini seçerek yola devam ediyor. Sofistike yanlışlamacılık naif yanlışlamacılıktan lıem kabul kuralları (ya da "sınır koyma ölçütü") hem de yanlışlama ya da saf dışı etme kuralları bakımından farklıdır(Lakatos, 2014:65). Naif yanlışlama için deneysel olarak yanlışlanabilen bir kuram bilimseldir. Sofistike yanlışlamacılık ise bir kuram rakip kuramlara kıyasla yeni olguları keşfediyorsa bilimseldir. Ve kabul edilebilir. Bu koşul ise şöyle çözümlenir. Yeni kuramın fazladan deneysel içeriği olmalı ve bu fazladan içeriğin bir kısmı doğrulanmıştır. Birincisi apriori olduğu için hemen kontrol edilir. İkincisi ise deneysel olarak kontrol edildiği için bu kontrolün ne kadar süreceği belli değildir(Lakatos, 2014:65). Şimdi Naif yanlışmacılık, bir kuram onunla çelişen bir gözlem önermesi tarafından yanlışlanır. Ancak Sofistike yanlışlamacılık ise bilimsel bir K1 kuram ancak başka bir K2 kuramı şu şekilde yanlışlanabilir. Birincisi K1 kuramı ancak K2'den fazladan deney içeriğine sahip olmalıdır. Hatta K2'nin yasakladığı olgulara dair tahminlerde bulunmalı. İkincisi K2 K1'in önceki başarısını açıklamalı. K2'nin fazladan içeriğinin bir kısmı desteklenmiş olmalıdır.

Lakatos'a göre bilimsel bir kuramın ne tür bir değişiklikle ortaya çıktığını görebilmek için yardımcı hipotezler, başlangıç koşulları, vb özellikleriyle kendinden önce gelen kuramlarla bir arada değerlendirilmelidir. Bu durumda, tabi ki, değerlendirdiğimiz şey ayrı ayrı kuramlar değil bir kuram dizileri olacaktır(Lakatos, 2014:68). Bir K1, K2, K3 gibi kuram dizisini ele alırsak; bu kuram dizisinde her bir kuram önceki kuramdan daha fazla içeriğe sahipse ve beklenmeyen olguları tahmin edebiliyorsa bu kuram dizisi ilerleticidir. Bu ilerletici kuramlar şayet her yeni kuram yeni olguları keşfediyorsa deneysel olarak da ilerleticidir. Böylece hem kuramlar hem deneysel olarak ilerleticisi değilse *yozlaştırıcı sorun değişikliği* şeklinde tanımlanır. Sorun değişikliği bilimsel olarak kabul etmemiz için en az kuramsal açıdan ilerletici olmalıdır. İletici değillerse sahte bilim oldukları için saf dışı bırakmalıyız. İlerleme, bir sorun-değişikliğinin ne derece ilerletici olduğuyla, kuram dizilerinin bizi ne oranda yeni olguların keşfine götürdüğüyle ölçülür. Dizideki bir kuram yerini kendisinden daha fazla desteklenmiş içeriği olan bir kurama bıraktığında "yanlışlanmış" demektir(Lakatos, 2014:69). Sonuç olarak Sofistike yanlışlamacılığın en önemli özelliklerinden biri, buluş mantığının temel kavramı olarak

kuram kavramının yerine kuram dizileri kavramını koymasıdır. Bir kuram dizisi birbirini takip eden kuramlardan oluşur; bilimsel ya da sahte-bilimsel olarak değerlendirilebilecek belirli bir kuram değildir. Bu kuram dizilerinin elemanları genelde, onları birbirine lehimleyerek araştırma programları haline getiren dikkate değer bir süreklilikle bağlıdır. Bu(Kuhncu "normal bilim"i andıran) süreklilik bilim tarihinde hayati bir rol oynar; keşif mantığının temel sorunlarının araştırma programlarının yöntem bilgisi çerçevesi dışında tatmin edici bir şekilde tartışılması mümkün değildir(Lakatos, 2014:88).

Lakatos bilimsel gelişmeye ilişkin nesnel değerlendirme problemini bilimsel kuram dizilerinin ilerletici ve yozlaştırıcı sorun değişikliği bakımından değerlendirir. Bu tarz dizilerin bilimsel gelişme açısından en önemlileri, üyelerini birbirine bağlayan belirli bir süreklilikle karakterize edilmişlerdir. Bu süreklilik daha en başından taslağı çizilmiş halis bir araştırma programından evrilir. Program metodolojik kurallardan oluşur; bu kurallardan bazıları olumsuz höristik(hangi araştırma yollarından kaçınmamız gerektiğini), bazıları ise olumlu höristik(hangi araştırma yollarını izlememiz gerektiğini) şeklinde açıklanır(Lakatos, 2014:88). Yani olumsuz höristik sayesinde araştırma programının gelişmesi için hangi yolları kullanmamamız gerektiğini söyler. Ancak olumlu höristik ise araştırma programındaki doğru yolu gösterir. Aslında burada Lakatos bir yöntem önererek bizlere araştırma programı için bir sınır koyma ölçütünü sunmaktadır.

Lakatos'a göre bir araştırma programını höristik gücünün tamamı tükenene kadar sürdürmek gerektiğini ve yozlaşma noktasına muhtemelen ulaşıldığında herkes ikna olana kadar ortaya rakip bir kuram atılmamasının çok daha iyi olacağını düşünürsek yanılmış oluruz. Bir araştırma programı tekilci bir dünya görüşü haline gelmemelidir. Yani bir araştırma programı tıpkı matematiksel bir ispat gibi kendini öne sürmemelidir. Başka bir deyişle bir araştırma programının kendisini neyin bir bilimsel açıklama olup neyin olamayacağını, bir tür bilimsel katılığa dönüşmesine izin vermemeliyiz. Lakatos'a göre Kuhn'un "*Normal bilim*" şeklinde öne sürdüğü şey tekelleşmiş bir araştırma programından başka bir şey değildir. Ancak bilim tarihine baktığımızda araştırma programlarının tam anlamıyla tekelleşmesi nadir bir olaydır.(Bazı Kartezyenlerin, Newtoncuların ve Bohrcuların çabalarına rağmen bu durum görece kısa süreli olmuştur). Bilim tarihi rekabet içindeki araştırma programlarının ya da paradigmaların tarihidir. Kuhn'un belirttiği gibi normal bilim dönemlerinin birbirini izlemesi değildir ve o hale gelmelerine izin verilmemelidir. Rekabet ne kadar erken başlarsa o kadar iyidir. "Çoğulcu kuramsallık" "tekçi kuramsallık"tan daha iyidir. Lakatos'a göre bu noktada Popper ve Feyerabend haklıdır ama Kuhn haksızdır. Rekabet fikri doğal olarak bizi şu soruya götürmektedir: Araştırma programları nasıl saf dışı edilirler? Bir programı reddetmek için, yani çekirdeğini ve koruyucu kuşağı oluşturma programını saf dışı etmek için (sosyo-psikolojik sebeplere karşıt olarak) nesnel bir sebep olabilir mi? Kısa olarak şöyle bir yanıt verebiliriz: Bu

tarz nesnel bir sebebin, rakibinin daha önceki başarısını açıklayan ve daha fazla höristik gücü olduğunu göstermek suretiyle onun yerine geçen rakip bir araştırma programı tarafından sağlandığıdır(Lakatos, 2014:120-121). Feyerabend ve Kuhn, Lakatos'un öne sürdüğü birbiriyle rekabet halinde olan araştırma programlarından hangisini seçeceğimize dair bir ölçüt vermediğini savunur. Bundan kaynaklı da Lakatos'u eleştirirler.

Özetle Lakatos kendinden önceki bilim felsefecilerinden farklı olarak, kuramların bilimsellik açısından ancak kuramlar dizisi şeklinde değerlendirilebileceğini savunur. Aynı zamanda değerlendirilen kuram değil, araştırma programıdır. Araştırma programları da fazladan deneysel içeriğe sahip olup olmadıklarına ve bir kısmının deneylerle doğrulanıp doğrulanmadığına bağlı olarak ilerletici ve yozlaştırıcı sorun değişikliğine neden olurlar. Eğer bir araştırma programı yeni olguları önceden tahmin ediyorsa ilerleticidir. Ancak şayet yeni olgular tahmin etmiyorsa ve var olan olguların peşinden koşuyorsa yozlaştırıcıdır. Dolayısıyla Lakatos, bize yeni bir ölçüt ve sınır koyma sunmaktadır. Bilim tarihine ilişkin yapılacak olan değerlendirmelerin hangi ölçüte göre yapılacağını söyler. Bu ölçüt bilimin ilerlemesinin rasyonel/akılsal temelini ortaya koyacaktır. Aynı zamanda bununla bilimin rasyonalite sorununa da bir çözüm önermektedir. Bilim tarihi kimilerinin iddia ettiği gibi irrasyonel değildir, tersine bilim tarihinin yepyeni bir okumayla rasyonel olarak yeniden inşa edilmesi olanaklıdır. Bundan kaynaklı Lakatos, Kant'ın ünlü sözünü değiştirerek şöyle demektedir: "Bilim tarihi olmadan bilim felsefesi boş; bilim felsefesi olmadan bilim tarihi kördür."(Lakatos, 2014:170).

2.2.3. Thomas S. Kuhn

Kuhn 1962'de kaleme aldığı "Bilimsel Devrimlerin Yapısı(The Structure of Scientific Revolutions)" adlı eserinde bilime dair Viyana Çevresi ve Popper'dan farklı bir çizgi çizmiştir. Kuhn'un bileme getirdiği en önemli yenilik; bilime tarihsel, psikolojik, ve sosyolojik bakış açılarını getirmesidir. Kuhn, Bilimsel Devrimlerin Yapısı adlı eserinde ise özellikle paradigma kavramını vurgulamaktadır. Bu kavramla olağan bilimden bilimsel devrime nasıl gidildiğine yönelik görüşlerini öne sürmektedir.

Kuhn olağan bilimi şöyle tanımlamaktadır: Olağan bilim deyimi, bu denemede, geçmişte kazanılmış bir ya da daha fazla bilimsel başarı üzerine sağlam olarak oturtulmuş araştırma anlamında kullanılmaktadır. Söz konusu başarılar belli bir bilim çevresinin, uygulamanın sürekliliğini sağlamak üzere bir süre için temel kabul ettiği bilimsel ilerlemelerdir. Örneğin Aristoteles, Ptolemy, Newton, Franklin, Lavoisier ve Lyell paradigmaları örnek gösterilebilir. Bu paradigmalar uzun süre hizmet vermişlerdir. Kuhn'a göre bu paradigmaların bunu yapabilmelerinin iki önemli özelliği vardır. Bunlardan birincisi her birinin temsil ettiği başarı ya

da ilerleme, rakip bilimsel etkinlik tarzlarına bağlanmış olanları çevrelerinden koparıp kendilerine çekecek kadar yeni ve benzersizdi. İkincisi ise aynı zamanda da, çeşitli birçok sorunun çözümünü, yeniden oluşacak bir topluluğun ilerideki çabalarına bırakacak kadar açık uçluydu, yani daha da yeni gelişmelere açıktı(Kuhn, 1995:53). İşte Kuhn bu iki özelliğe artık paradigma terimini kullanacaktır. Onun için paradigma terimi olağan bilimle yakından ilgilidir. Kuhn'un bunu kullanmasındaki amacı; yaptıkları araştırmada ortak bir paradigma etrafında toplanmış insanlar bilimsel uygulamalarda da ortak kural ve ölçütlere bağlıdır. Bu bağlılık ortak paradigmasal geleneğin ortaya çıkmasının ön koşuludur.

Bir kuramın paradigma olarak kabul edilmesi için elbette rakiplerinden güçlü görülmesi gerekir; ama kapsamına girebilecek bütün olguları açıklayamaz ve bunu yapması da zaten hiçbir zaman beklenmez(Kuhn, 1995:59). Bir kuram paradigmaya dönüştükten sonra o alanda çalışan herkesi kapsadığı için yapılacak işlemleri her seferinde baştan alma zahmetinden kurtarır. Yani kişi o alanda hangi deneylerin yapılması gerektiğini hangi deneylerin ise yapılmaması gerektiğini önceden bilir. Dolayısıyla bu alanda çalışanlar bir araya geldiklerinde daha çabuk ilerleme şansına kavuşurlar. Peki bu paradigma bilim dallarını nasıl etkilemektedir. Paradigma hakim düşünce yapısı olduğu için ister istemez bilim insanlarının çoğunu paradigmaya çektiği için eski gelenek yavaş yavaş yok olur. Tabi ki eski geleneği savunan bilim insanları daima olur. Ama hakim düşünce yapısından kaynaklı yavaş yavaş onlarda yok olur. Kısacası paradigma oluştuktan sonra bütün bilimlere ister istemez yön vermektedir.

Kuhn olağan bilim ile ilgili ki temel soru sorar: Bunlardan birincisi “Bilim topluluğunun tek bir paradigmayı kabul etmesiyle mümkün olduğu görülen bu profesyonel ve dışa kapalı araştırmanın nasıl bir doğası vardır” ikinci soru ise “Paradigma artık geriye dönüşü olmayan çalışmaları temsil ediyorsa, birleşik bilim topluluğuna bundan sonra çözümlenmesi gereken başka ne tür sorunlar bırakmaktadır?”(Kuhn, 1995:63). Kuhn paradigma terimini “kabul görmüş olan bir model ya da örnek” şeklinde ele almaktadır. Bir paradigma ilk ortaya çıktığında kabul şekli sınırlıdır. Ancak zaman içinde kritik sorulara yanıt verdikleri için diğer rakip paradigmalardan üstün olurlar.

Kuhn'a göre olgusal bilimsel araştırmada için üç ana odak vardır. Bunlardan birincisi nesnelerin doğası hakkında özellikle öğretici oldukları paradigma tarafından ortaya çıkarılmış olgular sınıfıdır. Paradigma, sorunların çözümlenebilmesi için kullanıma sunduğu bu olguları böylelikle hem daha çeşitli koşullar altında, hem de daha büyük bir kesinlikle belirlenmeye değecek hale getirmiştir. İkincisi ve daha küçük bir olgu belirleme türü de kendi içlerinde fazla bir değer taşımamakla beraber, paradigma kuramının tahminleri ile doğrudan doğruya karşılaştırılabilen olguları ele alır. Az sonra olağan bilimin deneysel alanından, kuramsal sorunlarına geçtiğimiz zaman da göreceğimiz gibi, bilimsel kuramın, özellikle de egemen anlatım tarzı matematik olan kuramların, doğrudan doğruya doğa ile karşılaştırılabildikleri

uygulama alanı çok azdır(Kuhn, 1995:65). Üçüncü ana odak ise bir deney ve gözlem sınıfı ile, sanıyorum, olağan bilimin olgu toplama faaliyetini tamamlamış olacağız. Bu sınıfta yer alan, paradigma kuramının ayrıştırmaya yönelik ampirik (görgülcü) çalışma, kuramın temelinde kalmış olan bazı belirsizlikleri ortadan kaldırır ve daha önce sadece dikkati çekmekle yetindiği bazı sorunların çözümlenebilmesini sağlar(Kuhn, 1995:66). Paradigma ile ilgili, araştırmalar bu üç ana odaktan yürütülür. Paradigma çevresindeki çalışmalar başka türlü yürütülemez.

Kuhn, bilim insanlarını paradigmayı bulmaca çözen kişiler şeklinde tanımlamaktadır. "Bulmaca" ve "bulmaca çözücü" terimleri Kuhn için önemli terimlerdir. Burada kullanıldığı tamamen günlük anlamıyla bulmaca, çözüm konusundaki beceri veya dehayı sınamaya yarayan zekâ oyunlarının özel bir dalıdır. Sözlük anlamının 'bulmaca' ve 'resimli bilmece' olarak verildiği bu tür oyunların olağan bilimin problemleriyle paylaştığı ortak özellikleri ayırıyorum. Bu ayrımlardan birincisi çözümün kendi başına ilginç ya da önemli olup olmamasının bulmacanın kalitesinin ölçütü değildir. Tam tersine, gerçekten acil olan sorunlar, sözgelişi kanserin tedavisi yahut zamanı geçmeyecek bir araç tasarımı, aslında tam anlamıyla bulmaca bile sayılmazlar. Çünkü bulmacanın net ve kesin bir çözümü olmalıdır. Paradigma da bir sorunun/bulmacanın çözümüdür. Paradigma geçerli olduğu sürece bilim insanına çözümü olan soruyu/bulmcayı seçtirir. Paradigma içinde, paradigmaya çözümü olmayan hiçbir soruyu/bulmacayı barındırmaz. Nitekim şimdiye kadar gördüğümüz gibi bilim camiasının paradigma sayesinde elde ettiği şey, tam da böyle bir koşuldur; yani, paradigma geçerliliğini koruduğu sürece bir yanıtı olduğunu bildiğimiz tür soruları seçmeye yarayan bir ölçüttür. Camianın da bilimsel olarak kabul edeceği ya da üyelerini üzerinde çalışmaya teşvik edeceği tek tür sorun aşağı yukarı budur(Kuhn, 1995:73).

Olağan bilimin sorunları ile bulmacalar arasındaki koşutluğun oldukça güç olan bir yanı da şudur: Eğer bir sorun bulmaca olarak sınıflandırılacaksa, önceden bir çözümü olması yeterli bir özellik değildir. Bunun yanı sıra, hem kabul edilebilir çözümlerin niteliklerini hem de bunların hangi aşamalardan geçerek elde edileceğini sınırlayan kurallar olmalıdır(Kuhn, 1995:73). Örneğin resimli bir bulmacayı çözmek sadece bir resim tamamlamaktan ibaret değildir. Bir sanatçı ya da bir çocuk bile dağınık parçaları bir zemine yayıp bunu yapabilir. Ancak böyle bir resim bilmecenin/sorunun çözümü değildir. Bunun olabilmesi için parçaların mükemmel bir şekilde birleşmesi gerekiyor. Çünkü bu kural bilmeceyi bilmece yapan ve çözümü belirleyen kuraldır. 'Kural' teriminin hatırı sayılır ölçüde genişletilmiş bir kullanımında, yani terimi zaman zaman 'yerleşik bakış açısı' ya da 'önyargı' anlamlarıyla özdeş kılacak bir kullanım üzerinde karar kılabildiği takdirde, belli bir araştırma geleneği içinde bulunan sorunların yukarıda saydığımız bir dizi bulmaca özelliğine çok benzer nitelikler taşıdığını anlamak kolaylaşır(Kuhn, 1994:75). Bundan dolayı Kuhn'a göre kurallar paradigmalardan türetilir ama paradigmalar kurallar olmadan da araştırmaya yön verebilirler(Kuhn, 1994:78).

Bulmaca çözme tekniğiyle incelediğimiz olağan bilim, son derece birikimci bir çabadır ve asıl hedefi olan, bilimsel bilgi dağarcığının kapsam ve kesinlik bakımından düzenli olarak genişletilmesi konusunda da gayet başarılıdır. Bütün bu yönleriyle en alışkın olduğumuz bilimsel çalışma imgesine tam bir kesinlikle uyar. Fakat bu görüntüde bilimsel girişimin standart ürünlerinden birisi eksik kalmaktadır. Olağan bilim, ne olgu ne de kuram düzeyinde yenilik bulma peşindedir. Zaten başarılı olması da yenilik bulmamasına bağlıdır. Öte yandan bilimsel araştırmanın sürekli olarak ortaya çıkardığı yeni olgular bulmaktadır. Bilim insnaları da sürekli olarak köktenci yeni kuramlar geliştirmekteler. Hatta tarihin gösterdiklerine baktığımızda, bilimsel çabanın bu tür sürprizler yaratma yolunda benzeri olmayan güçte teknikler geliştirmiş olduğunu görürüz. Eğer bilimin bu özelliğini şimdiye kadar söylediklerimizle bağdaştırmak istiyorsak, paradigma öncülüğünde yapılan araştırmanın aynı zamanda paradigma değişikliği yaratmanın da en etkili yolu olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Olgu ya da kuram düzeyindeki temel yeniliklerin yaptığı da zaten bundan farklı değildir. Bir dizi kural içinde oynanan bir oyun sırasında istenmeden ortaya çıkan bazı yenilikleri benimsemek için başka bir dizi kural geliştirmek gerekmektedir. Bunlar bir kere bilimin parçası olduktan sonra da, bilimsel çaba, hiç değilse yeniliğin söz konusu olduğu alandaki uzmanların çabası, bir daha eskisi gibi olamaz(Kuhn, 1994:86). Özellikle buluşlar ve icatlarla, olağan bilimin çözemediği sorunlar ortaya çıktığı için aykırıklar ortaya çıkar. Var olan paradigma bu değişikliklere belli bir direnç gösterir. Özellikle aykırıkların farkına varıldıkça yeni olgular türetilmeye başlanır.

Var olan paradigma olağan sorun çözmede başarısız olduktan sonra bunalımlar ortaya çıkar. Bu bunalımlarda belli bir dirençle karşılaşmış olsa bile artık bilimsel devrim kaçınılmazdır. Bilimsel devrimle artık yeni bir düşünce sistemi, yeni kurallar, yeni yasalar ortaya çıkar. Tabiki ilk başta yeni bilimsel devrimin taraftarları az olabilir. Ama olağan bilimdeki süreç gibi sorunlara verdiği cevaplar çerçevesinde taraftarları artar ve hakim paradigma haline gelir. Artık bilim insanlarının devrimden sonra düşüncelerini yeni paradigmaya göre şekillendirmeleri gerekmektedir. Düşünce değişikliği sadece bilim alanında değil; aynı zamanda toplumsal, psikolojik, politik olarak da değişmektedir. Böylece bilimsel ilerlemelerde daima bu tarz devrimsel(Bilim öncesi dönem, Olağan bilim dönemi, Bunalımlar, Bilimsel devrimler) hareketlerle olmaktadır. Bundan dolayı Kuhn bilimin düz bir tarihsel çizgi şeklinde ilerlemediğini savunur. Ona göre devrimsel bir şekilde ilerleyen bilimde zaman zaman kopmalar yaşanabilmektedir. Ama tarihsel süreç içinde daima olağan bilimden devrimsel bilime doğru bir süreç devam eder.

2.3. Feyerabend'in Kendinden Önceki Bilim Anlayışına Yönelik Eleştirileri

Feyerabend Viyana Çevresinin bilim anlayışının yanında Popper, Kuhn ve Lakatos'u da bilim anlayışlarını eleştirmektedir. Feyerabend'in bunları eleştirmesinin temelinde daha insancıl bir bilim felsefesi yaratma isteği vardır. Viyana Çevresinin göz ardı ettiği insanı Feyerabend tekrardan geleneklerin içine yerleştirmektedir. Ayrıca Feyerabend bu düşüncesiyle bilimde bir kırılma noktası yaratmıştır. Bu kırılmanın oluşmasında Lakatos ve Kuhn'un etkisi de bulunmaktadır. Feyerabend'in Viyana Çevresinden ayrıldığı ikinci nokta ise; bilim yaparken bilim tarihine de bakmasıdır.

Feyerabend'e göre Viyana Çevresinin bilim ile bilim dışını birbirinden ayırmak için ortaya koyduğu yöntemler ya da ölçütler aslında bilimi ortadan kaldırmaktadır. Feyerabend'e göre Viyana Çevresi, bilimsellik adına kendilerine göre bir dünya yaratarak felsefeyi dışlamıştır. Viyana Çevresi bilim insanları, *yanlışlarını başkalarından almayıp kendileri ortaya koymuşlardır.* Bu yanlışlarını da yaygınlaştırmışlardır. Ayrıca bunların kabul edilmesi adına savaşmışlardır(Güzel, 1996:13). Feyerabend'e göre bu çevrenin aklı bu denli *kıttır*. Viyana Çevresine göre bilim tek bir yöntemle ilerlemesi gerekmektedir. Bilimin salt ölçütlerini aramaktadırlar. Ancak Feyerabend'e göre katı, genel geçer ve değişmez kurallar bilim için gerçekçi olmadığı gibi bilimi de ilerletmez. Çünkü insanların yetenekleri, ilgileri ve fikirleri farklıdır. Şayet sabit ölçütlerle hareket ettiğimizde insanı tek tipleştirmekteyiz. Ayrıca mutlak ölçütlerle bilim ilerlememiştir. Bilim tarihine baktığımızda bilimsel ilerlemeler aykırı fikirler sayesinde gerçekleşmiştir. Örneğin Galileo mevcut katı ölçütleri kabul etseydi, Galileo diye bir kişilik ortaya çıkmazdı. Hiçbir yöntem mükemmel olmadığına göre her yöntemin belli sınırları vardır. Feyerabend'e göre kişileri sınırlandırmamak için her türlü yönteme yol açmamız gerekmektedir. Feyerabend, Viyana Çevresinin bilim, olguların toplamından paradigmalar oluşturduğu düşüncesine de karşı çıkmaktadır. Feyerabend'e göre paradigmalar olgulardan çıkmamaktadır. Hatta olgular kuramları desteklememektedir. Feyerabend'e göre paradigmalar insanın yeteneklerine göre ortaya çıkmaktadır. Bu da karşı-tümevarımla mümkündür.

Feyerabend, Karl Popper'in düşüncelerini de eleştirmektedir. Feyerabend'e göre, Popper'ın bilim ile bilim dışını ayırmak için koyduğu ölçütler bilimi sınırlandırmaktadır. Feyerabend'e göre Popper bilim yaparken bilim tarihini göz ardı etmektedir. Ayrıca Popper'ın paradigmalar bir sorunla başlar yönündeki fikrine de Feyerabend karşıdır. Feyerabend'e göre paradigmalar sorunla başlamaz ve yine Feyerabend'e göre sırf bilimin akılsallaştırılması için Popper'ın öne sürdüğü ölçütler bir işe yaramaz. Popper "*Teorilerimizin her birindeki evrenin daha ileri teorilerimizle betimlenen daha ileriki evreler tarafından açıklanabileceğinden hareketle öznel ya da sonul gerçeklik öğretisinin çöktüğü* sonucuna ulaşmaktadır. Çökmesinin tek gerekçesi ise *Popper'in benimsediği yönteme* uymamasıdır(Feyerabend, 1999b:56). Feyerabend'e göre

bilim ancak *"ne olsa uyar"* ilkesiyle ilerleyebilir. Ne olsa uyar ilkesi mutlak bir ilke değildir. Bütün ilkelerin yaşam bulduğu bir düşünsel yapıdır.

Feyerabend'in eleştirdiği bir diğer düşünür ise İmre Lakatos'tur. Feyerabend "Yönteme Hayır" adlı eserini Lakatos'un isteğiyle kaleme almıştır. Feyerabend "*Lakatos, Kuhn'dan sonra bu uyuşmazlığı fark eden birkaç düşünürden biriydi ve bunu karmaşık ve çok ilginç bir akılcılık teorisiyle gidermeye çalışmıştı. Feyerabend'e göre Lakatos başarılı olamamıştır. Ancak Lakatos için "uğraştığına da değdi; bilim tarihinde ilginç sonuçlara ve aklın sınırlarına işaret eden yeni vukuflara* yol açtı" der(Feyerabend, 1999a:13). *Lakatos irrasyonalizmin bazı versiyonlarının kaynağında ziyadesiyle katı akılcılık ilkelerini gördü ve bizi yeni ve daha liberal standartlar benimsemeye teşvik etti. Bense mistisizmin ve irrasyonalizmin bazı şekillerinin kaynağında ziyadesiyle katı akılcılık ilkeleri kadar, "akla" duyulan genel bir saygının yattığını da gördüm; ben de daha yeni ve liberal standartların benimsenmesini teşvik ediyorum. Ama Lakatos'un ''büyük bilime" duyduğu büyük saygı onu bu standartları "son iki yüzyılın modern biliminin sınırlan içinde aramaya sevk ederken, ben bilimi ilginç ama asla istisnai olmayan, birçok avantajı yanında birçok kusuru da olan bir bilgi biçimi olarak yerli yerine oturtmayı öneriyorum. Bilim bütün olarak alındığında bir sıkıntı kaynağı olsa da, hala ondan öğreneceğimiz bir şeyler olabilir. Kuralların daha sıkılaştırılarak şarlatanların önünün kesilebileceğine de inanmıyorum*" der(Feyerabend, 1999a:206-207).

Son olarak Feyerabend'in Thomas Kuhn'a yönelik eleştirilerini ele alacağız. Feyerabend'e göre Kuhn "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" eseriyle bilim felsefesindeki Viyana Çevresi düşünürlerinin bilim anlayışına ciddi darbe vurmuştur. Feyarabend'in bazı düşünceleri Kuhn'un düşünceleriyle örtüşmektedir. Örneğin Feyerabend "*bilimin bilgi kuramsal değil, tarihsel olarak temellendirilmesi gerektiği konusunda Kuhn'a katıldım. Ama bilimin siyasi özerkliği (reddediyorum) konusunda ondan farklı düşünüyorum.*"(Feyerabend, 1999a:266). İkisi de bilim sosyolojisinde mutlak program ya da ölçütlere karşıdır. Feyerabend'in Kuhn'a asıl karşı çıktığı nokta olağan bilim noktasıdır. Feyerabend çoğulculuğu savunduğu için tek bir paradigmanın insanı ilerletmeyeceğini söyler. Kuhn bütün gelenekleri tek bir paradigmayla sınırlamaktadır.

Sonuç olarak Kuhn'un meydan okuyuşu karşısında dik duran tek bilim felsefecisi Imre Lakatos'tu. *Kuhn'la onun zemininde, onun silahlarıyla kavgaya tutuştu. Pozitivizmin (doğrulamacılık, yanlışlamacılık) ne bilimleri aydınlattığını ne de onlara araştırmalarında yardımcı olduğunu gösterdi. Ancak işe tarihi karıştırdıkça tüm standartları görelileştirmek zorunda kalacağımızı reddetti. Şöyle buyurdu Lakatos: bu, hayatında ilk kez tüm ihtişamıyla tarihle yüz yüze gelmiş şaşkın bir akılcının tepkisi olabilir, ama aynı malzemeyi baştan sona daha adam akıllı incelediğimizde de bilimsel süreçlerin ortak bir yapısı olduğunu ve belli genel kurallara uyduklarını görüyoruz. Bir bilim teorisi ve daha genel olarak da bir akılcılık teorisi kurabiliriz,*

diyordu, çünkü düşüncenin tarihe girişi yasaya-gelir bir tarzda olmaktadır(Feyerabend, 2012:324).

Özetlersek: Feyerabend; Viyana Çevresinin bilim anlayışını tekçi olduğu için eleştirmiştir. Popper'ın mutlak bir yanlışlama ilkesi getirdiği için eleştirmiştir. Lakatos'u araştırma programlarında sabit ilkelerden bahsettiği için eleştirmiştir. Kuhn'u ise olağan dönemdeki paradigma ile bütün düşünce dünyayı tek kurama mahkum ettiği için eleştirmiştir. Bir sonraki bölümde ise Feyerabend'in bu eleştirilerinden sonra öne sürdüğü "Bilgi Kuramsal Anarşizm" düşüncelerine değineceğim.

3. KARL PAUL FEYERABEND FEYERABEND'İN BİLİM ANLAYIŞI

Feyerabend "Yönteme Karşı" adlı eserini *bilgi kuram ve bilim felsefesi için bir ilaç olacağı kanaatiyle* yazmıştır. Feyerabend'e göre bu ilaç bilgi kuramsal anarşizmdir. Feyerabend hastalık anında ilaç kullanılır daha sonra ise ilaç bırakılır. Feyerabend bilgi kuramsal anarşizmi bilgi bilim ve bilim felsefesi için kusursuz bir ilaç olarak görmemektedir. Feyerabend *bilgibilimin anarşik olması gerektiğini ya da bilim felsefesinin anarşik olması gerektiğini* söylememektedir. Her iki disiplinde bilgi kuramsal anarşizmi ilaç olarak kullanması gerektiğini söyler. Çünkü Feyerabend bilgi bilimin hasta olduğunu ve tedavi edilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca ilaç sürekli alınan bir şey değildir. Belli bir zaman alınır sonra bırakılması gerekiyor. Aksi taktirde bağımlılık aratacağı için özgür düşünmeyi ortadan kaldırır(Feyerabend, 1999b:168). Feyerabend bilimin esasen anarşist bir teşebbüs olduğunu savunur. Kuramsal anarşizm yasa ve düzen öngören alternatiflerinden daha insancıldır ve ilerlemeye daha çok teşvik eder(Feyerabend, 1999a:32). Çünkü katı kuralar ve yasalar kişiyi sınırlandırır. Tabi ki katı kurallarla bir gelenek yaratmak mümkündür. Ancak diğer bütün gelenekleri bunun için dışlanması arzu edilebilecek bir şey mi? Ya da mutlak bilginin kaynağı olarak sadece o geleneği destekleyip diğer gelenekleri dışlayacak mıyız? Ayrıca bilim tarihinde bilim insanları hiç bu dar kalıpların içinde kalmış mı? Feyerabend'e göre bu soruların cevabı *HAYIR*'dır. Bunun iki gerekçesi vardır: birincisi keşfetmek istediğimiz dünyanın büyük kısmı bilinmemektedir. Bundan dolayı peşin yasalarla kendimizi kısıtlamamamız gerekiyor. *Bilgi kuramsal reçeteler başka bilgi kuramsal reçetelerle veya genel ilkelerle karşılaştırıldığında mükemmel görünebilirler ancak onların sadece birkaç münferit olguyu değil, doğanın derin sırlarını keşfetmenin en iyi yolu olduğunu kim garanti edebilir*. İkincisi ise okullarda verilen bilim eğitiminin insani tavırla bağdaşmamaktadır. Okullarda verilen eğitim katı yasa ve ilkelere göre verildiği için özgürlüğü kısıtlamaktadır. Bundan dolayı bilgi kuramsal anarşizm evrensel ve katı gelenekleri reddetmektedir(Feyerabend, 1999a:35-36).

Feyerabend'e göre profesyonel anarşistler bütün katı gelenekleri yıkmak istemişlerdir. Ancak bilime dokunmayı akıl edememeleri ilginçtir. Feyerabend'e göre Anarşistler; *"Bilim insanlarının ve mantıkçıların araştırmaya ve bilgi üreten, değiştiren her tür etkinliğe dayattıkları katı kuralları itirazsız kabul ederler. Hatta bazen bilimsel yöntemin yasaları ya da belli bir yazarın bilimsel yöntemin yasaları olduğunu düşündüğü şeyler bizzat anarşizmin bünyesine dahil edilir. Kropotkin; anarşizm tüm fenomenlerin mekanik açıklanması üzerine kurulu bir dünya görüşüdür''* der. Bundan kaynaklı Feyerabend Yönteme Karşı kitabında öncelikle bir yöntem bilim ve buna karşılık gelen anarşist bir bilim taslağı sunmaktadır(Feyerabend, 1999a:36-37). Feyerabend yasa ve düzeni reddeden böyle bir anarşist tavrın kaos yaratabileceğinden korkmamak gerektiğini belirttir. Feyerabend *"benim tezim de anarşizme nasıl bir anlam yüklerseniz yükleyin ilerlemeye yardımcı olacaktır. Yasa ve düzeni savunan bilim bile arada sırada oluşacak anarşist*

hareketlere izin verirse başarılı olacaktır" der(Feyerabend, 1999a:43). Bundan dolayı Feyerabend bilgi kuramsal anarşizmi hem şüphecilerden hem de profesyonel anarşizmden ayırmaktadır. Feyerabend'e göre şüpheciler hiçbir görüş hakkında iyi ya da kötü olarak değerlendirme yapmazlar. Çünkü *epoké*(yargıdan kaçınmak) yaparlar. Bilgi kuramsal anarşizm ise her türlü düşünceyi savunabilir. Anarşistler ise bazı hayat tarzlarını yasaklayabilirler. Ancak bilgi kuramsal anarşizm hiçbir hayat tarzını dışlamaz. Bütün geleneklere eşit bir şekilde yaklaşır(Güzel, 1996:12). Çünkü bugünün yanlışları yarının doğruları olabilirler.

Kısacası bilgi kuramsal anarşizm hiçbir geleneği saçma ya da ahlak dışı şeklinde tanımlamaz. Bütün yöntemlere eşit fırsat tanıdığı için evrensel, genel geçer, değişmez ve mutlak yöntemlere karşıdır. Feyerabend'in bilgi kuramsal anarşizmini daha iyi anlayabilmek için "Çoğulculuk, Ne olsa uyar, Karşı-tümevarım, Rölativizm, Kıyaslanamazcılık, Tutarlılık, Uzman görüşü" gibi kavramlarını açıklamak gerekmektedir.

3.1. Çoğulculuk İlkesi

Feyerabend'e göre insanlığı anlayabilmek için tarihsel süreçte var olan bütün geleneklere bakmamız gerekmektedir. "Bilim" ve "Bilim dışılık" günümüz bilim insanlarının ortaya attığı bir kuramdır. Feyerabend göre bilim, 17.yüzyılda, 18. yüzyılda ve hatta 19.yüzyılda hakikati ya da doğru yöntemi bulmuş olduğundan değil, öteki ideolojilerin etkisini sınırladığından dolayı bilimi kurtarıcı bir güç olarak görülür(Feyerabend, 1999a:102). Bu bakış acısından ortodoks "bilim" tek ve yegane bilgi haznesi değil, diğer kurumlar arasında bir kurumdur. İnsanlar ona danışmak; ondan gelen bilimsel teklifleri kabul etmek ve kullanmak isteyebilir -fakat asla bunun ne kadar doğal bir şey olduğunu düşünerek ve yerel alternatifleri bir kalemde geçerek değil. (Feyerabend, 2012:38). Bilimi tekel bir kurum haline getirdiğimizde bilime yarardan çok zarar vermiş oluruz. Çünkü bilim diğer bilimlerle anlam kazanır. Bunun için hiçbir bilgi türünü bilimdışı diye tanımlayamayız. Hatta Feyerabend bilgi edinmede alternatif seçenekleri savunurken, materyalizm karşısında mistik felsefenin tutunamamasının sebebi, entelektüellerin ve entelektüellerce şartlandırılmış toplumun hayal gücündeki yetersizlikten kaynaklandığını düşünmektedir(Sunay, 2002:16). Feyerabend'te göre bilinen yaşam biçimlerinin bize istediğimiz şeyleri verebilecekleri şekilde bir garanti olmadığı gibi, bilinen akıldışı yaşam biçimlerinin de bunda başarısız olacakları gibi bir garanti yoktur(Feyerabend, 2007:15). Feyerabend'e göre "Çoğulculuk ilkesi" vazgeçilmez bir ilkedir.

Feyerabend'e göre kuramların çoğaltılması bilime yarar sağlar. Tek kuramın egemenliği; eleştiri gücünü zedeler, bireyin özgür gelişimini tehlikeye atar(Feyerabend, 1999a:49). Bilinen yasam biçimlerinin, bize istediğimiz şeyleri verebilecekleri seklinde bir garanti olmadığı gibi, bilinen akıl dışı yasam biçimlerinin de bunda başarısız olacakları gibi bir

garanti yoktur(Feyerabend, 2007:15). İnat ilkesi ise aynı anda birden çok paradigmanın bulunmasıdır. O halde "ne kadar eski ve saçma olursa olsun bilgimizi geliştirmeyecek düşünce yoktur"(Feyerabend, 1999a:59). O zaman çoğulculuk bilimin yararına olacaktır. Bundan dolayı bugünün bilgisi yarının masalına dönüşebilirken, en gülünesi mitos bile sonunda bilimin en sağlam parçası olabilir(Güzel, 1996:20). Onun için saçma olsun olmasın her kuram değerlidir. Şayet çoğulculuğu olmasaydı belki hala dünyanın düz bir tepsi olduğuna inanacaktık. Popper bu konuda şöyle bir açıklama yapmaktadır: "Asıl tehlikenin tek bir düşünce olduğunu bunu ise totaliter düşünceye boyun eğmek anlamına geleceğini söyler(Popper, 2016:108). "Kaos"suz bilgi olmaz. Akla sık sık kapıyı' göstermeden ilerleme olmaz. Bugün bilimimizin en temelini oluşturan düşünceler sadece geçmişte önyargı, fantezi, tutku gibi şeyler oldukları için varlar; çünkü bu şeyler akla karşı geldiler ve kendi yollarına gitmelerine izin verildi. O halde söylemek zorundayız: bilimin içinde dahi aklın her şeyi kuşatmasına izin verilemez, verilmemelidir; akıl sık sık, diğer eyleyici merkezler lehine, hüküm altına alınmalı ya da saha dışına sürülmelidir. Ne tüm şartlar altında geçerliliğini koruyan tek bir kural ne de her zaman başvurabileceğimiz tek bir eyleyici merkez vardır(Feyerabend, 1999a:200-201).

Demokritos, Aristoteles, Galileo ve Kopernik'i örnek veriri. Atom kuramı Demokritos tarafından ortaya atılmıştır. Daha sonra sık sık eleştirilmiştir. Geçen yüzyılın sonuna doğru Avrupalı kimi fizikçiler bu kuramın bilimde yeri olmayan Nuh nebiden kalma bir ucube olarak tanımladırlar. Ama yine de korundu. Ve bilime ciddi katkılar sağladı. Feyerabend daha sonra dünyanın döndüğü düşüncesini örnek verir. Dünyanın döndüğü düşüncesi eskiçağda vardı. Aristoteles oldukça sert ve yerinde eleştiriler yapmıştı. Ama dünyanın döndüğü fikri zihinlerden silinmedi. Ve Kopernikle tekrar beden buldu. Ondan kaynaklı Feyerabend'e göre çürütülmüş kuramları ayakta tutmak iyidir. Yalnızca deneyi ve deneyimi izlememek de iyiymiş(Feyerabend, 2005:14). Bundan dolayı Feyerabend'e göre aynı anda birbiriyle çelişiyor olsalar bile çok sayıda kuram olmalıdır. Yani zayıf kuramları güçlü kuramlara ezdirmemek gerekiyor. Feyerabend *"bugünün bilgisi yarının masalı dönüşebilirken, en gülünesi efsane bile sonunda bilimin en sağlam parçası olabilir"* der(Güzel, 1996:20). Ayrıca hiçbir kuram alanındaki bütün olgularla uyuşamaz. Çünkü hiçbir kuram mükemmel değildir.

Sonuç olarak Feyerabend çoğulculuk ya da çoğalım ilkesiyle bütün paradigmaların ya da geleneklerin ilerlemeye katkı sağlayabileceğinden kaynaklı hiçbirinin dışlanmaması gerektiğini savunur.

3.2. Karşı-Tümevarım İlkesi

Feyerabend "Tümevarım" ilkesine karşılık "*Karşı-tümevarım*" ilkesini yerleştirmektedir. Feyerabend'e göre *bilim karşı-tümevarımla ilerler*(Feyerabend, 1999a:44). Peki, karşı-

tümevarım tümevarımdan daha mı iyi? Feyerabend'e göre karşı-tümevarım sayesinde en iyi derecede kabul edilmiş kuramlara karşı bile onlarla uyuşmayan varsayımlar geliştirebiliriz. *Gözlemler, olgular ve deneysel sonuçlarla uyuşmayan varsayımların tarafını tercih eden karşı-kuralın özel bir savunmaya ihtiyacı yoktur. Çünkü alanında bilinen bütün olgularla uyuşan tek bir kuram ya da kural yoktur*(Feyerabend, 1999a:46). Burada Feyerabend tümevarımı reddedip yerine yeni bir evrensel ilke koymamaktadır. O bu yöntemi bilimsel anlayışla, bütün yöntemlerin sınırları olduğunu göstermek için öne sürmüştür. Feyerabend bunu şöyle açıklamaktadır: "*Tümevarımın yerine karşı-tümevarım koyan, alışılmış kuram/gözlem çifti yerine çeşitli kuramlardan, metafizik görüşlerden ve peri masallarından yararlanan yeni bir yöntem bilim salık verdiğim izlenimi edinilebilir. Bu izlenim kesinlikle hatalı olacaktır. Niyetim genel kurallar kümesini benzeri bir kümeyle değiştirmek değil; niyetim daha çok okuyuculara en bilinen yöntemler dahil olmak üzere tüm yöntemlerin sınırları olduğuna ikna etmek.*"(Feyerabend, 1999a:47-48).

Bilgimizin ve daha özel olarak gözlemlerimizin ideolojik parçaları kendileri tarafından çürütülen kuramların yardımıyla bulunurlar. Karşı-tümevarımcı bir şekilde keşfedilirler. İyice doğrulanmış kuramlarla ve/veya iyice yerleşmiş deney sonuçlarıyla çelişen hipotezler kullanabiliriz. Bilimi karşı-tümevarım yoluyla ilerletebiliriz(Feyerabend, 1999a:27). Karşı-tümavarım hem bir vakadır; -bilim onsuz var olmaz- hem de bilim oyununda meşru ve şiddetle ihtiyaç duyulan bir hamledir(Feyerabend, 1999a:82). Kuramlar olgular tarafından test edilir ve bazen çürütülürler. Olgular ortadan kaybolup gitmiş veya belki de hiçbir zaman açıkça formüle edilmemiş eski görüşlerden miras ideolojik bileşenler içerir. Bu bileşenler oldukça şaibelidir. İlk olarak yaşları ve karanlık kökenleri yüzünden piyasaya neden ve nasıl sokulduklarını bilmeyiz; ikincisi, tam da doğaları gereği eleştirel incelemeye karşı korunaklı, hem de her zaman korunaklı olmaları yüzünden. O nedenle, yeni ve ilginç bir kuramla kökleşmiş bir olgular koleksiyonu arasında bir çelişki durumunda yapılacak en iyi işlem kuramı bırakmak değil, onu çelişkiden sorumlu olan saklı ilkeleri keşfetmek için kullanmaktır. Karşı-tümevarım böylesi bir keşif sürecinin özsel bir parçasını oluşturur(Feyerabend, 1999a:91-92).

Bilimin karşı-tümevarımla ilerleyebileceğini söyleyen Feyerabend bunun ne demeye geldiğini şöyle anlatır: Bir kuramı çürütecek gözlemsel dayanak ancak bu kuramla uyuşmayan başka bir kuram aracılığıyla ortaya konabilir. Bilgin, görüşlerinin deneysel içeriğini son kerteye vardırmak istiyorsa, görüşlerini elden geldiğince açık bir biçimde anlatmak istiyorsa başka görüşlerle tanışıklık kurmalı, çoğulcu bir yöntem bilgisi uygulamalıdır. Feyerabend'e göre düşünceler düşüncelerle karşılaştılmalı, karşılaştırma sonunda başarısız olanlar bir kenara atılmayıp geliştirilmelidir. Bir topluluğun parçası olan her kuram, her masal, her söylem insan bilincinin gelişmesine katkıda bulunur. Bütün bunlar durmadan artan, birbirleriyle bağdaşmayan, ölçüştürülmez bir seçenekler denizidir(Güzel, 1996:17). Bundan dolayı karşı

tümevarım hem bir vaka çünkü bilim onsuz var olamaz, hem de bilim oyununda meşru ve ciddi anlamda ihtiyaç duyulan bir hamledir(Feyerabend, 1999a:82). Bundan dolayı Galileo'nun Kopernikçiliğin kökeni hakkındaki görüşlerinin, görece aşina olduğumuz birtakım tarihsel değerlendirmelerden oldukça farklı olduğunu görüyoruz. Ne Dünya'nın hareketi düşüncesine tümevarımsal destek sağlayan yeni olgulara işaret eder, ne de Kopernikçilik hesabına Dünya merkezli bakış açısını çürütebilecek herhangi bir gözlemden bahseder. Tersine, olguların sadece Batlamyus'u değil, Kopernik'i de çürüttüğünü vurgular ve Aristarkhas ve Kopernik'i bu kadar büyük güçlükler karşısında mücadeleyi bırakmadıkları için över. Onları karşı-tümevarımcı şekilde davrandıkları için alkışlar(Feyerabend, 1999a:113).

Feyerabend karşı-tümevarımı kuramsal olarak temellendirmekte başarısız olduğuna yönelik karşı çıkışlara, kuramsal bir temellendirmenin gerekli olmadığı, deneycilerin kabul ettikleri ilkeler ile tarihsel olgulara bakıldığında "bilim kahramanlarının" karşı-tümevarım kullandığının görüleceği yanıtını verir(Güzel, 1996:17).

Sonuç olarak Feyerabend Karşı-tümevarımın bilimi ilerleteceğini iddia etmektedir. Çünkü karşı-tümevarım mükemmel bir geleneğin ya da paradigmanın olmayacağından hareketle hiçbir geleneğin ya da paradigmanın çöpe atılmaması gerektiğini savunur. Bugün yanlış olarak kabul ettiğimiz düşünsel yapılar yarının doğrularına dönüşme olasılıkları daima vardır.

3.3. Kıyaslanamazcılık/Eş-ölçülmezlik

Thomas Kunh'un ortaya attığı ve Feyerabend'in geliştirdiği kıyaslanamazcılık genel olarak ortak bir ölçüye sahip olmama, ortak bir ölçütle kıyaslanamama veya karşılaştırmama durumudur(Cevizci, 2005:1197). Feyerabend kendi kıyaslanamazlığın, Thomas Kuhn'unkinden faklı olduğunu savunur. Feyerabend; "Kuhn ölçüştürülmezliği tarih incelemeleri sırasında buldu, bense temel önermeler konusundaki eski olgucu tartışma üzerinde düşünürken buldum. O bunu bilimsel değişmenin önemli bir özelliği olarak görüyor, bense yana yana dibine varmış birtakım olgusu mumları söndüren bir üfürük olarak görüyorum(Feyerabend, 2005:167)" der.

Feyerabend kıyaslanamazcılık ilkesini ele alma amacını: "*Ortaya yeni bir dünya görüşü çıktığında bunun meydana getirdiği değişiklikleri de anlamak istiyorum*" der(Feyerabend, 1999b:226). Feyerabend' göre karşılaşılan alternatif görüşler sadece yanlış olduğu için değil, farklı olduğu için de harekete geçiliyorsa o zaman bir kıyaslanamazcılık durumu ortaya çıkar. Feyerabend burada aynı alana ilişkin olsalar bile teorilerin daima içeriklerine ve/veya gerçeğe yakınlıklarına göre kıyaslanamayacaklarını göstermektedir. Çünkü Feyerabend'e göre dünya tek bir paradigmayla açıklanamaz. Feyerabend "*kıyaslanamazcılık, örtük sınıflandırmalara bağlı olduğu ve önemli kavramsal değişiklikleri gündeme getirdiği için açık bir kıyaslanamazcılık tanımı*

yapmak çok zordur.” Der(Feyerabend, 1999a:211). Burada Feyerabend kıyaslanmazcılığın net bir tanımını vermez ama kıyaslanamazcılığı örneklerle somutlaştırır.

Feyerabend'e göre kıyaslanamazcılık örnekleri *algı* seviyesinde ortaya çıkmaktadır. *Uygun bir uyaran ve farklı sınıflandırma sistemleri verildiğinde algı aygıtımız, kolayca karşılaştırılamayan algı nesneleri üretir*(Feyerabend, 1999a:212). Algılarımız yetiştiğimiz kültüre göre şekillenmektedir. Piaget çocukluktaki şemalarımız yetişkinliğe doğru değişmektedir. Bundan kaynaklı görülen bir resimden herkes farklı anlamlar üretebilir. Bunun için Feyerabend kıyaslanamazcılığı öne sürerek, farklı düşünce yapılarına yaşam hakkı sunmaktadır.

Feyerabend tarihsel verilerden yola çıkarak ve iki kozmolojiyi karşılaştırarak kıyaslanamazcılığını temellendirmek istemektedir. Feyerabend'e göre A kozmolojisi; “*şeylerin olayların ve onların parçaları vardır. Herhangi bir görünüşe rastlanmaz. Bir nesnenin tam bilgisi bölüm ve özelliklerinin eksiksiz bir şekilde sıralanması demektir.* İnsanlar olay ve durumların bir kısmına yakın olabildikleri için tam bilgiye ulaşamazlar. Ama bilginin önemli bir miktarına ulaşırlar. İnsanların deneyimleri ne kadar fazla olursa o kadar fazla bilgiye ulaşabilirler. *MÖ 7. Ve 5.yy arasında oluşan yeni kozmoloji olan, B kozmolojisi, çok bilme ve gerçek bilgi arasında ayrım yapar. Bizi çok yönlü deneyimden doğmuş geleneğe güvenmeye karşı uyarır.* Feyerabend A kozmolojisi *Gerçek Dünya* olarak tanımlamaktadır. Gerçek dünya *basit ve ahenklidir ve tek biçimli bir şekilde betimlenebilir.* A kozmolojisinde önemli olan tek şey *bilgi*dir(Feyerabend, 1999a:324-3249). A(Antikçağ) ve B(Modern) kozmolojileri farklı öğelerden oluştuğu için karşılaştırılamazlar(Feyerabend, 1999a:251).

Kıyaslanamazcılık ilkesi, bir bilim insanının paradigmasının onun dünya görüşü haline geldiğini, bilim insanının dünyadaki her şeyi paradigmasının kendisine temin ettiği gözlüklerle gördüğünü söyler. Bu yüzden bir paradigma değişimi yaşandığı, yani bir bilimsel devrim sırasında mevcut paradigma yeni bir paradigmayla değiştirildiği zaman, bilim insanları dünyayı anlamalarını mümkün kılan tüm kavramsal çerçevelerini terk etmek durumunda kalırlar. Bu iki farklı paradigma, aynı bilim dalında aynı konuyla ilgili olsa dahi birbirinden o kadar farklıdır ki bilim insanları paradigma değişiminden önce ve sonra farklı dünyalarda yaşarlar.

Örnek I: Newton fiziğindeki kütle teriminin anlamı, Einstein'ın görelik kuramında geçen kütle teriminin anlamından tamamen farklıdır. Benzer şekilde, söz konusu iki kuram mekân, zaman terimlerine çok farklı anlamlar yükler.

Örnek II: Aristotelesçi bir dünyada sarkaç diye bir nesne yoktur, Aristotelesçi paradigmanın tanımadığı bir şey ya da kendilik olarak sarkaç, Galileocu- Newtoncu bir dünyada da vücut bulur. Gerçekten de, Skolastik paradigma icat edilene kadar ortada sarkaç denilen bir nesne olmadığını, bilim insanlarının görebilecekleri yegane şeyin sallanan taslar olduğunu öne süren

Kuhn, Aristoteles ve Galileo'nun doğallıkla sallanan taslara baktıkları zaman farklı şeyler gördüklerini, birincisinin engellenmiş düşme hareketi, oysa ikincisinin sarkaç gördüğünü söyler.

Sonuç olarak Feyerabend'e göre paradigmalar kıyaslanmazlar. Çünkü paradigmalar aynı konudan bahsetseler bile o konu ile ilgili farklı düşünce ve eylemden yola çıkmışlardır. Aynı zamanda Feyerabend'e göre evrensel ortak bir paradigma da yoktur. Farklı paradigmaların karşılaştırılabileceği ortak bir dil ve algı dünyası olmadığı için hangi paradigmanın başarılı olup olmadığını bilemeyiz. Bu yüzden farklı paradigmalar kıyaslanamazlar. Bundan kaynaklı düşünce dünyasında her zaman birbirinin alternatifi olacak paradigmalara yer vermelidir. Çünkü bütün paradigmalar birbirine katkı sunmaktadır. Böylelikle de insan ve evrene dair bilgileri farklı paradigmaların bir arada var olmasıyla ulaşırız. Ayrıca doğa bilimlerinde olduğu gibi sosyal bilimlerde de kıyaslanamazcılık ilkesi vardır. Çünkü kültürleri ve gelenekleri bulundukları ortam ve geliştirildikleri ortamlar farklıdır. Her kültürün kendine has bir algı dünyası vardır. Böylece kıyaslanamazcılık ilkesiyle bir kere daha şunu belirtebiliriz. Gelenekler ne iyi ne de kötüdür sadece vardırlar. Bizlerin algı dünyasına göre iyi ya da kötü olurlar. Bundan dolayı bütün geleneklere eşit hak ve fırsatlar vermemiz gerekmektedir.

3.4. Ne Olsa Uyar İlkesi

Feyerabend "Ne Olsa Uyar" ilkesiyle bilimdeki mutlak, katı ve genel geçer kuralları yıkmayı hedeflemektedir. Feyerabend'in kendisi bir bilimsel ilke ortaya koymamaktadır. Ne Olsa Uyar ilkesiyle aslında bilimsel ya da bilimdışı olsun bütün yöntem ve tekniklere yol açmaktadır. Çünkü Feyerabende göre *ilerlemeyi engellemeyen* tek ilke Ne Olsa Uyar ilkesidir. Feyerabend' göre düşünce tarihine baktığımızda mutlak, değişmeyen ilkeler barındırması gerektiği düşüncesiyle uyuşmamaktadır. Çünkü tarihsel süreç içinde ihlal edilmeyen ilke yoktur.

Feyerabend'e göre *tüm şartlarda ve insani gelişmenin tüm evrelerinde savunulabilecek tek bir ilke vardır: ne olsa uyar*(Feyerabend, 1999a:43). Bilim ve düşünce tarihin ilerlemesi mutlak ve katı ilkelerle değil bu ilkelerin ihlal edilmesiyle yol kat edilmiştir. İlkeye uymayan kişilere Galile, Kopernik, Newton…vb kişiler örnek verilebilir. Şayet Galile Kilisenin düşünce sistemine göre hareket etseydi dünyanın döndüğünü söyleyemezdir. Feyerabend hakim düşünce yapısıyla hareket eden kişilerin sınırlarını aşmayacağını belirtir. Bunu da *iyi eğitilmiş ev hayvanı* benzetmesiyle açıklar(Feyerabend, 1999a:41). İyi eğitilmiş bir ev hayvanı etrafındaki durum ne kadar karmaşık olursa olsun ve yeni davranış ihtiyacı ne kadar acil olursa olsun iyi eğitilmiş ev hayvanı sahibine itaat eder. Tıpkı iyi eğitim almış bir akılcının paradigmanın ona öğrettiği yöntemin dışına çıkmayıp ona boyun eğmesi gibi.

Tarihin sağladığı zengin malzemeye bakan ve onu aşağılık içgüdülerini tatmin etmek ve şiddetli entelektüel güvenlik nöbetlerini açıklık, kesinlik, "nesnellik", "gerçek" gibi terimler

altında dindirmek için fakirleştirmeye yeminli olmayan herkes sonunda görecektir ki, tüm şartlar altında ve insani gelişmenin tüm evrelerinde savunulabilecek tek bir ilke vardır. O ilke de *ne olsa uyar*(Feyerabend, 1999a:43). Bu kural kaos ya da düzensizlik şeklinde anlaşılmamalıdır. Bilimin insanı kendini özgürce ifade edebilmesi için yöntem bilimsel olarak önünün açılması gerekiyor. Çünkü sorularımızın biricik çözümü yoktur. Feyerabend'e göre doğaya ve topluma birçok değişik yaklaşım yolları vardır(Feyerabend, 1999a:334). Bundan dolayı da "ne olsa uyar" ilkesine göre hareket etmeliyiz. Bütün paradigmalara eşit yaklaşmalıyız. Çünkü her paradigmanın kendine özgü yöntem ve özellikleri vardır. Sonuç olarak "Ne olsa uyar" ilkesi kullanırsak farklı paradigmalar türer ve Çoğulculuk sağlanmış olur. Çünkü her *paradigma kendi kriterini kendisi koyar*(Kuhn, 1995:81).

Feyerabend'e göre bilimsel yöntem diye bir şey yoktur(Feyerabend, 1999a:131). Her araştırmada sonuç alacak bir bilimsel yöntem olamaz. Her araştırma kendi içinde kendi düşünce dünyasına göre hareket etmektedir. Her araştırma kendi yöntemini yaratmaktadır. Örneğin koşullar ne olursa olsun her büyüklüğü ölçen evrensel ve kalıcı bir ölçüm aleti fikri ne denli saçmaysa, doğruluğun değişmez ölçüsü olan evrensel ve kalıcı bir yöntem fikri o denli saçmadır. Mantık ve genel felsefede tarihsel süreç içinde ihlal edilmemiş bir yöntem yoktur. Bu ihlaller sayesinde ilerleme olmuştur. Bundan dolayı *günümüzde herhangi iyi tanımlanmamış ve kalıcı bir bilimsel yönteme dayanmaksızın bilim yapmalıyız*. Burada araştırmaların keyfi ve yönlendirmesiz olduğu anlamı çıkmaz. Standartlar vardır ama bu standartlar akılsallık konusundaki soyut görüşlerden değil, araştırma sürecinin kendisinden çıkar(Feyerabend, 1999a:132). Bundan dolayı tek bir bilimsel yöntem yoktur, olan bol miktarda fırsatçılıktır; ne olsa uyar-ne olsa- yani belli bir araştırmacı ya da araştırma geleneğinin anladığı anlamda bilgiyi geliştirme ihtimali olan her şey(Feyerabend, 2012:48).

Çağdaş bilim her ne kadar tekçi ve mutlakçı bilimsel yöntemi savunuyor olsa bile Feyerabend evrenin, dünyanın, insanın ya da yaşamla ilgili doğru bilgilerin tek bir yöntemle elde edilemeyeceğini söyler. Feyerabend'e göre dünyanın sonsuz olduğu düşüncesi daima yeni keşifler yapma hazzı ve alternatif kuramları değerlendirmek için çeşitli yöntemlere ihtiyaç olur(Feyerabend, 1999a:289). Böylece yöntem konusunda çoğulcu bir anlayış benimseyen Feyerabend bilimin tekleştirdiğimizde ilerlemesini durduracağımızı söyler. Bundan dolayı o an hangi yöntem işimize yarıyorsa bizler o yöntemi kullanırız. Bu aynı zamanda farklı fikirlerin tarih sahnesinden silinmesini de engellenmiş olur. Bugün yanlış olarak kabul ettiğimiz fikirler farklı bir zamanda doğruyu bulmamıza yardımcı olabilir. Bundan kaynaklı hiçbir geleneği ya da yöntemi dışlamamamız gerekiyor.

Feyerabend ne olsa uyar ilkesiyle ne bütün yöntem ve kuralların gereksiz olduğunu ne de kendi ilkesini mutlak ilke olarak söyler. Feyerabend ne olsa uyar ilkesiyle aslında bilimin katı, değişmez ve mutlak bağlayıcı ilkeler barındıran bir yönteme ihtiyaç olmadığını vurgular.

Çünkü düşünce tarihinde en mutlak en katı ve en değişmez dediğimiz ilkler zamanla ihlal edilerek değişime uğramıştır. Feyerabend'e göre bu ihlaller kaçınılamazdır. Örneğin bu ihlaller olmasaydı ne Galile ne Copernik ne Einstein ortaya çıkardı. Bunlar kuralları ihlal ettikleri için büyük düşünceler ortaya koymuşlardır. Aksi taktirde Galile Kilisenin öğretilerini savunurdu. Bundan kaynaklı Feyerabend evrensel yöntemlere gerek olmadığını söyler. Her şeyi açıklayan mükemmel bir yöntem bilimi olmadığını savunur. Bilimi belli kuralara bağlamak bilimin ilerlemesine hiçbir katkı sağlamaz.

Sonuç olarak Feyerabend ne olsa uyar ilkesiyle bizlere yeni bir evrensel yöntem sunmamaktadır. Tam tersine bilimi kısırlaştıran, bilimi sığlaştıran hatta bilimi gerileten evrensel, katı ve değişmez bilimsel yöntemleri yıkarak yerlerine çoğulcu bir yöntem bilgisi koymaktadır.

3.5. Tutarlılık Eleştirisi

Feyerabend "*yeni hipotezler kabul edilmiş kuramlarla uyuşmasını gerektiren tutarlılık şartı akla uygun değildir.* Çünkü tutarlılık kavramı iyi kuramı değil hakim kuramı korumaktadır. Bundan dolayı da tutarlılık diğer kuramlara karşı hoşgörülü değildir. Bir kuramı olgularla uyuşmadığı için değil de diğer kuramlarla, üstelik de doğrulayıcı hakim kuramla uyuşmadığı için eleniyor(Feyerabend, 1999a:49-50). Feyerabend böyle bir ölçütün hiçbir bilimsel açıklamasının olamayacağını söyler. Çünkü yeni kuram hakim olan kuramdan önce gelseydi o zaman tutarlılık ölçütü dışlanan kuramın olacaktı. Daha eski ve hakim kuramın korunması ve tutarlılık ölçütü olarak kullanılmasının tek ölçütü daha eski ve daha aşina olmasıdır.

Feyerabend'e göre tutarlılık şartını savununlar kabul edilmiş kuramın doğrulayıcı örnekleri yeni kuramın olgusal tartışmalarla bertaraf edilemediği için yeni bir kuramın ne kabul edilebileceğini ne de kullanılması gerektiğini düşünüyorlar. Örneğin tutarlılık savunanlar şöyle bir iddia öne sürebilirler: Kabul edilen görüş tam bir deneysel desteğe sahip değildir. Aynı ölçüde yetersiz yeni kuramlar eklemek durumu iyileştirmeyecektir, kabul edilen kuramların yerine olası alternatiflerini koymaya çalışmanın da zaten fazla bir anlamı yoktur. Böylesi bir değişiklik kolay bir iş olmayacaktır. Yeni bir formalizmin öğrenilmesi ve bildik sorunların yeni yöntemlerle düşünülmesi gerekecektir. Ders kitapları yeniden yazılacak, üniversite müfredat programları yeniden düzenlenecek, deney sonuçları yeniden yorumlanacaktır. Ve tüm bu çabanın sonunda elimize ne geçecek? Deneysel açıdan yerine geçtiği kuramdan ne fazlası ne de eksiği olan başka bir kuram. Yani, diyecektir tutarlılık şartı taraftan, tek gerçek gelişme yeni olguların eklenmesinden çıkacaktır. Söz konusu yeni olgular ya yürürlükteki kuramları destekleyecek ya da nerede yanıldıklarını açıklıkla göstererek, bizi onları değiştirmeye zorlayacaktır. Her iki durumda da salt keyfi bir değişimi değil, sahici bir ilerlemeyi

hızlandıracaklardır. O halde burada doğru usul, kabul edilen görüşü mümkün olduğunca çok olguyla yüzleştirmektir. Demek oluyor ki alternatif kuramların dışlanması amaca ulaşmak için başvurulan bir tedbirdir: çünkü bu tür kuramlar ilerlemeye yardımcı olmadığı gibi, daha iyi şeylere harcanabilecek zaman ve İşgücünü emerek onu engeller. Tutarlılık şartı böylesi kısır tartışmaları bertaraf eder ve bilim insanını, bir kuramın kabul edilebilir tek yargıcı olan olgular üzerinde yoğunlaşmaya zorlar. İş başındaki bilim insanın deneysel olarak olası alternatifleri dışlamak pahasına tek bir kuram üzerinde yoğunlaşmasını savunma şekli budur(Feyerabend, 1999a:51). Bundan kaynaklı da Feyerabend tutarlılık ölçütünün bilimi ilerletmeyeceğini savunur. Bilim alternatif görüşler sayesinde ilerleme kat etmiştir. Alternatif görüşleri dışladığımızda bilimin ilerlemesi kısır bir döngüye dönecektir.

Feyerabend tutarlılık ölçütüne yönelik eleştirisini Brown örneğiyle somutlaştırmaktadır. Brown parçacığının ikinci tür bir sürekli hareket makinesi olduğu ve varlığının termodinamiğin ikinci yasasını çürüttüğü bilinmekte. O halde Brown hareketi yasayla ilişkili olgular alanına ait. Brown hareketi ve yasa arasındaki bu ilişki dolaysız bir şekilde keşfedilebilir miydi? Yani, alternatif bir ısı kuramından yararlanmamış bir termodinamik kuram gözlemsel sonuçlarının incelenmesiyle keşfedilebilir miydi? Bu soru hemen ikiye ayrılabilir: Birincisi Brown parçacığının konuyla ilgisi bu şekilde keşfedilebilir miydi? İkincisi yasayı çürüttüğü gösterilebilir miydi? Feyerabend'e göre birinci sorunun yanıtını bilemeyiz. Çünkü tartışmaya kinetik kuram sokulmasaydı neler olacağı bilinemez. Ama ikinci sorunun cevabına net bir şekilde hayır diyebileceğimizi belirtir. Brown hareketi ile ikinci yasa arasındaki bir çelişki şunları gerektirmektedir. İlk olarak kinetik enerjisindeki değişikliği ve sıvı direncinin üstesinden gelmek için harcanan enerjiyi doğru bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla parçacığın hareketinin kesin ölçümü, ikinci olarak olayın meydana geldiği ortamdaki herhangi bir ısı kaybının hareketli parçacığın enerjisindeki artışla ve sıvı direncini kırmak için yapılan işle dengelendiğini ortaya· koymak amacıyla ortamdaki sıcaklık ve ısı transferiyle ilgili hassas ölçümler. Söz konusu ölçümler deneysel olanakların ötesindedir. Ne ısı transferi ne de parçacığın takip ettiği yol arzulanan hassasiyetle ölçülemez. Dolayısıyla salt termodinamik kuramı ve Brown hareketi "olgularını" dikkate alan bir ikinci yasanın "dolaysız" bir yolla çürütülmesi imkansızdır. Yaşadığımız dünya ve burada geçerli olan yasalar yüzünden bu durum imkansızdır. Tutarlılık ölçütü ihlal edildiği için çok önemli kuramlar sahneye konabilmiştir. Bundan kaynaklı alternatif kuramlar sayesinde bilimsel ilerle olmuştur. Feyerabend'e göre bilimsel bilginin karmaşık yapısından bihaber ve tutarlılık ölçütü diye tutturan deneyciler kuramların deneysel içeriğini böyle boşaltmaktadırlar. Bu kuramları metafiziksel öğelere dönüştürüyorlar. Bundan dolayı Feyerabend, J.S.Mill'den şu örneği almaktadır: yeni bir kuram ortaya ilk çıktığında düşman bir toplulukla karşılaşır. Nedenler üretilerek ciddiye almazlar.

Ancak zamanla kurama ilgi duyanlar tarafından bir tartışma ortamı yaratılır ve kuram gün yüzüne çıkar(Feyerabend, 1999a:53-57).

Sonuç olarak Feyerabend'e göre tavizsiz bir kilise için bir mitin (eski ya da modern) gözü korkmuş ve hırslı kurbanları veya bir diktatörün zayıf ve istekli takipçileri için fikir birliği şart olabilir. Ancak bilim için fikir çeşitliliği şarttır. Fakat tutarlılık ölçütü çeşitliliği ortadan kaldırmaktadır. Bundan kaynaklı da tutarlılık ölçütü bilimi sınırlamaktadır(Feyerabend, 1999a:58).

3.6. Uzman Görüşü Eleştirisi

Feyerabend "*Uzman görüşünün çoğu kez önyargılı, güvenilmez ve dış denetime muhtaç*" olduğunu söyler. Uzmanlar hem ana problemlerde hem de uygulamalarda farklı sonuçlara ulaşırlar. Örneğin belli bir hastalığı ele aldığımızda doktorların tedavi şekli çeşitli olabilir. Nükleer güvenlik, ekonomi, eğitim….vb konularda farklı görüşler ortaya konabilmekte ve bunlar bilimsel destek görebilmektedirler. Böyle değerlendirdiğimizde bilimde görüş birliğinin olduğunu varsayarız. Ancak bilim dünyası özellikle politik kararları oybirliğiyle alır. *Güvenilir ve hemen hiç şaşmaz bir bilgi kaynağı olarak bilimin saygınlığını korumak amacıyla karşı çıkanlar susturulur ya da kendileri sessiz kalırlar. Başka durumlarda ise oybirliği paylaşılan önyargıların sonucudur.* Tartışılmakta olan konu evrensel yöntem ve yasalarla sınırlandırılarak doğruluğu kamuoyuyla paylaşılır. Bundan kaynaklı oybirliği eleştirel düşünceyi ortadan kaldırmaktadır. Konu üzerindeki görüş birliği eleştiriyi donuklaştırır. *Yalnızca iç kaygıların ürünü olan bir oy birliğinin çoğu kez hatalı olması bundan kaynaklanmaktadır.* Bu gibi hatalar genelde uzman tarafından değil amatör tarafından açığa çıkartılır. Örneğin Einstein, Bohr, Born, Robert Ardrey, Alexander Marshack, Robert Meyer, Kolomb…vb amatör meraklılardı. Bundan dolayı *bilim ona yabancı olanların ya da olağandışı bir arka plana sahip bilim insanları sayesinde ilerledi.* Feyerabend'e göre *bilim hem uzmana hem de amatör meraklıya ihtiyaç duyar* (Feyerabend, 1999b:118-120).

Feyerabend sadece uzman görüşünün bilimi ilerletmeyeceğini Galileo örneğiyle açıklamaktadır. Galileo ilkin 1616 ikincisi ise 1632 yıllarında iki kez engizisyon mahkemesinde yargılanır. İlkinde Kopernikçi görüş incelendi ve Galileo bir uyarı aldı. İkincisinde ise artık konu Kopernikçi görüş değildi. Galileo'nun engizisyon mahkemesinin uyarısına uyup uymadığına yönelikti. İlk davadan önce engizisyon mahkemesi Kopernikçi görüşü yansıtan iki rapor hakkında uzmanlardan rapor talep eder. Rapor bilimsel içeriği ve ahlaki içeriği ele alıyordu. Bilimsel içerik olarak *uzmanlar görüşün felsefi açıdan çılgın ve saçma olduğunu veya modern terimleri kullanırsak bilimsel olmadığını ifade ettiler.* Ahlaki içeriği hakkında ise uzmanlar; *görüş kutsal kitapla çeliştiği için resmen sapkın olduğunu belirttiler. Galileo'nun çağında Kilise sadece, o*

zamanlar tanımladığı şekliyle akla daha yakın durmakla kalmıyor; aynı zamanda Galileo'nun görüşlerinin ahlaki ve toplumsal sonuçlarını da değerlendiriyordu. Galileo'yu suçlaması akılcıydı; burada sadece bir oportünizmden ve perspektif eksikliğinden söz edilebilir. Çünkü dönemin uzman görüşü kutsal kitaptı ve dönemin paradigması ona göre şekillenmektedir. Bundan kaynaklı da Galileo sapkın görüşleriyle engizisyon mahkemesinde yargılanıp, cezalandırılmıştır*(*Feyerabend, 1999a:162-168). Günümüz bilim dünyasındaki uzman görüşüyle Roma Kilisesin deki uzman görüşü birbirine benzemektedirler. Örneğin Amerikan Tıp Birliği'nin meslekten olmayan doktorlar karşısındaki tavrı, Kilisenin meslekten olmayan yorumcular karşısındaki tavrı kadar serttir ve arkasında yasanın gücü vardır. Uzmanlar, ya da resmi uzman sıfatı kazanmış cahiller, her zaman, belirli alanlarda, sadece kendilerine mahsus, özel haklar elde etmeye çalıştılar ve bunda sık sık başarılı da oldular. Roma Kilisesinin sertliğine yöneltilecek her eleştiri aynen onun modern takipçilerine de (doğrudan veya dolaylı olarak bilimle bağlantılı kurumlar) yönlendirilmelidir(Feyerabend, 1999a:169). Kısacası Kilise uzmanlarının değerlendirmesi bilimsel olarak doğruydu ve haklı toplumsal kaygılar taşıyordu. İnsanları uzmanların üç kağıtçılarından korumak istiyordu. Bu insanların, belirli alanlarda işe yarasa da bütün alanlarda ahenkli bir hayata can verme yeteneğinden yoksun, dar bir ideoloji tarafından ayartılmalarını engellemek istiyordu. Bu kararından dönmek Kiliseye bilim insanları arasında birkaç dost kazandırabilirdi, ama onun önemli insani ve insanüstü değerlerin koruyucusu sıfatına ağır bir darbe vuracaktı(Feyerabend, 1999a:173).

Sonuç olarak uzman görüşü hakim ideolojinin etkisiyle de farklı görüşlerin ortaya çıkmasını engellemektedir. Günümüz bilim dünyası da uzman görüşü kapitalist sisteme entegre bir şekilde çalışarak hangi görüşün kabul edileceği hangi görüşün reddedileceği evrensel ilkelerle belirlenmiştir. Bundan dolayı Feyerabend uzman görüşüne karşı çıkarak bilim ve devletin ayrılmasıyla tekrardan uzman görüşüne başvurulabileceğini belirttir.

3.7. Rölativizm

Feyerabend Rölatizm'le ilgili düşüncelerini detaylı bir şekilde Akla Veda adlı eserinde anlatmaktadır. Feyerabend'e göre görecelik: "Tanımadıkları ırk, kültür, âdet ya da bakış açılarıyla karşılaştıklarında insanların tepkileri farklı farklıdır. Şaşkınlık ve merakla hemen tanımak, öğrenmek isteyebilirler; küçümseyebilir ve doğal bir üstünlük duygusuna kapılabilirler; iğrenebilir ve açıkça nefret duyabilirler. Bir beyin ve ağızları da olduğundan, hissetmekle yetinmez konuşur, duygularını ifade eder ve onları aklamaya çalışırlar. Görecilik işte bu süreçte ortaya çıkan görüşlerden birisidir. Kültürel çeşitlilik olgusuna anlamlı bir yer bulma girişimi" olarak tanımlamaktadır(Feyerabend, 2012:29). Feyerabend rölativist düşüncelerini temellendirmek için on bir tez öne sürer.

Feyerabend işe pratik rölativizmle başlar. Feyerabend'e göre "Pratik görecilik (ki fırsatçılıkla örtüşür) kendimizinkinden farklı görüş, âdet ve geleneklerin hayatımızı nasıl etkileyebileceği ile ilgilenir. İki boyutu vardır: *muhtemelen* nasıl etkileneceğimizi konu edinen "olgusal" boyutu ile nasıl etkilenmemiz *gerektiğini* konu edinen "normatif' boyutu (resmi kurumlar kültürel çeşitliliği nasıl ele almalıdır?)(Feyerabend, 2012:31). Feyerabend bu rölativist görüş için şöyle bir tez öne sürüyor:

R1: Kendi görüşlerimizi destekleyen gelenekler ne kadar güçlü olursa olsun (bu görüşleri destekleyen argümanlar ne kadar güçlü olursa olsun) yabancı kültür, kurum ve fikirleri incelemek birey, grup ya da bir bütün olarak kültürler açısından yararlı olabilir. Örneğin Katolikler için Budizmi incelemek, hekimler için Nei Ching'i incelemek ya da Afrikalı büyücü hekimlerle tanışmak, psikologlar için romancı ve aktörlerin bir karakteri nasıl yarattığım incelemek, genel olarak bilim adamları için bilimsel olmayan yöntem ve bakış açılarını incelemek, yararlı olabilir ve bir bütün olarak Batı uygarlığı "ilkel" halkların inanç, âdet, görenek ve kuramlarından çok şey öğrenebilir(Feyerabend, 2012:31). Feyerabend R1 teziyle farklı kültür ve kurumların incelenmesi gerektiği şekliyle bir yöntem öner sürmemektedir. Sadece bu tarz bir incelemenin belli bir geleneğin etrafından birleşenlere farklı bir bakış açısı kazandıracağını vurguluyor. Feyerabend R1 tezine karşı gelişin tepkileri şöyle kategorize etmektedir. Birincisi tez reddedilir. Bunun amacı kendi hayat görüşlerini herkese empoze etmektir. (Feyerabend, 2012:31). Feyerabend'e göre bilim insanlarının kendi fikir, imalat ve dünya görüşleri buna denk gelir. İkincisi tez ise reddedilir ama sadece belirli alanlarda reddedilir. Bu durum zayıf da olsa etkileşim halinde çeşitli kısımlar barındıran(siyaset, din, bilim vs) ve her kısmın sağlam ve dışlayıcı bir paradigmaya göre hareket ettiği çoğulcu kültürler de ortaya çıkar(Feyerabend, 2012:32-33). Üçüncüsü ise liberal bir tepkidir. Farklı kültürler arasında fikir ve tutum alışverişini teşvik eder. Ancak onları, o alanda hakim olan yasa ya da yöntemlere tabi kılar(Feyerabend, 2012:34). Örneğin tıp alanındaki uzmanlar alternatif tıbbın da bazı faydalı tedavi yöntemlerinin olduğunu belirtirler. Ama bunların hakim paradigmayla doğrulanmasını gerektiğini de ihmal etmezler. Dördüncü ve sonuncu olarak ise en temel varsayımlarımız, en sağlam inançlarımız ve en nihai argümanlarımız bile, ilk bakışta su katılmadık bir deli saçması gibi görünen bir şeyle yapılacak bir mukayeseden değişerek çıkabilir -daha da geliştirilebilir, etkisini kaybedebilir ya da tümüyle anlamsız olduğu görülebilir(Feyerabend, 2012:34). Feyerabend'e göre bu tepkiler ve buna benzer başka tepkiler kültürel çeşitliliğe yani R1'e nasıl bir çözüm getirdiklerine bağlı olarak insanlık tarihinde önemli bir rol oynamışlardır. Feyerabend bu tepkileri verdikten sonra bilime dair iddiaları incelemeye başlamıştır.

Feyerabend bilim ile ilgili kastettiği şey çoğu bilim insanının anladığı anlamda teorik ve uygulamalı doğa ve toplum bilimleridir. Nesnellik amacı güden, sonuçlarını gözleme (deneye) ve

zorunluluk yüklü gerekçelere dayandıran, sağlam bir şekilde tanımlanmış ve mantıksal olarak kabul edilebilir kurallar rehberliğinde yürütülen bir araştırma olarak bilim. Feyerabend bilim ve bilime dayalı teknolojilerin, tüm gelenekleri hükümsüz kıldığı iddiasını; değerler, olgular, yöntemler açısından kabul edilmeyeceğini savunur.

Feyerabend ilk olarak değerleri ele alır. Feyerabend'e göre değerlerden söz etmek insanın varmak istediği ya da varması gerektiğini düşündüğü hayat şeklini tanımlarken kullandığı dolambaçlı bir yoldur. Bir kültürde normal olan bir eylemin diğer kültürde ayıplanıp ya da reddedilmesi beklenilen bir şeydir. Örneğin bir hekim Orta Afrika'da bir kabile üyesi olan hastasının rahatsızlığını tam olarak bulmak için bir röntgen filmi almak ister. Ancak hasta bunu kabul etmez ve hekime bu işi başka bir yöntemle yapmasını söyler. Hasta "benim içimde neler olup bittiği hiç kimseyi ilgilendirmez" der. Buyurun size bilme ve bilgiden hareketle hastayı mümkün en etkili yoldan tedavi etme arzusu ile kişinin vücudunun mahremiyet ve bütünlüğünü koruma arzusu arasında bir anlaşmazlık. Değerler üzerine tartışmak bu türden anlaşmazlıkları ortaya dökmek ve çözmek demektir(Feyerabend, 2012:35). Peki hastanın isteği mantıklı mı? Yaşadığı gelenek için mantıklı bir istektir. Ancak bilimsel yöntemi yüce gören gelenek için mantıklı bir istek değildir. Feyerabend'e göre bu tür çatışmaların çözüme kavuşturmanın üç yolu vardır. Bunlar güç, teori ve çarpışan gruplar arasındaki açık alışveriştir. Gücün yolu basit ve sık başvurulan bir yoldur. Tartışma ve anlama yoktur. Gücü elinde tutan gelenek ona ters düşen geleneği direkt ortadan kaldırır. İşgaller, sömürgeleştirmeler, kalkındırma programları ve batı eğitimi buna örnektir. İkinci yol teorik yaklaşım anlama girişimi vardır. Ancak sadece özel gruplar çatışma durumunu inceler. Feyerabend'e göre *teorik yaklaşım kibirli, dünyadan bihaber, sığ, eksik ve namusuzcadır. Kibirlidir çünkü sadece entellektüellerin değerli fikirlerinin bulunduğunu ve uyumlu bir dünya yolundaki tek engelin kendi aralarındaki birtakım çekişmelerden kaynakladığını* kabul ederler(Feyerabend, 2012:36). Böylece var olan çelişki çözüme kavuşmamakla birlikte bilimde bunalım yaratmadığı için bilim de onları çözmek için değişikliğe gitmeyecektir. Yani bilim dışındaki gelenekler görmezden gelinecektir. Feyerabend'e göre öncü olan çoğu bilim insanı öyle düşünmektedir. İkinci olarak da teorik yaklaşım dünyadan bihaberdir. Örneğin ekolojik olarak sağlam, manevi açıdan doyurucu çeşitli hayat biçimlerinin bozulup dağılması ve yerlerini Batı uygarlığının yapaylıklarına bırakmasından kaynaklı üçüncü dünya ülkelerinin karşı karşıya kaldığı "açlık, aşırı nüfus, manevi bozulma" sorunlardan habersizdir. İlerleme ve uygarlık havarileri, yapmadıklarını yıktılar, anlamadıklarını ise alaya aldılar(Feyerabend, 2012:37). Üçüncü olarak teorik yaklaşım sığdır. Çünkü teorik yaklaşım sadece hakim geleneğin düşüncelerine ve yöntemlerine yer verir. Onlar için sadece bilimsellik vardır. Dördüncü olarak teorik yaklaşım eksiktir. Çünkü iktidar gücüyle diğer fikirleri saf dışı bırakırlar. Bundan kaynaklı Feyerabend'e göre bunlar iktidar gücünü bizzat işletmezler; hattâ tersine akılcılıktan, nesnellikten hoşgörüden dem vururlar. Demem o ki sadece saygısız,

dünyadan bihaber ve sığ değil, aynı zamanda oldukça namussuz insanlardır bunlar(Feyerabend, 2012:38).

Feyerabend ikinci olarak olguları ele alır. Bilimsel ve bilimsel olmayan kültürler arasında yapılacak değerlendirmede hangisinin üstün çıkacağı kestirilemez. Ancak bilimsel usuller çerçevesinde karşılaştırıldığı için sanki bilimsel olanın üstün geldiğine dair kanı vardır. Hâlbuki her durum dönemin pratik güven havasından ve teorik modalarından bağımsız olarak kendi başına incelenmeli ve kendi marifetlerine göre değerlendirilmelidir. Bilimsel olanla bilimsel olamayan arasındaki kapışma tekrarlandığında, sık sık olduğu gibi sonuç aynı olmayabilir; zafer bozguna, bozgun zafere dönüşebilir. Dün aptallık abidesi olarak karşılanmış görüşler bugün bilgimizin vazgeçilmez parçalan arasına girmiştir. Dünyanın döndüğü düşüncesi bir zamanlar reddedilmişti, çünkü olgularla ve dönemin en iyi hareket teorisiyle çelişmesine rağmen kabul edildi(Feyerabend, 2012:44). Bilim tarihi ilk bakışta reddedilen ama sonrasında büyük zaferlere ulaşan paradigmalarla doludur. Bundan dolayı düşünce, yöntem ve önyargı tarihi gelişmekte olan bir bilim pratiğinin önemli bir parçasıdır ve bu pratik şaşırtıcı istikamet değişikliklerine uğrayabilir. Feyerabend burada John Stuart Mill'in düşüncelerini de örnek vermektedir. Mill "Araştırmacılara sınanmış ve eksik bulunmuş düşünceleri alıkoymalarını tavsiye ettiği gibi, ilk bakışta ne kadar saçma görünürlerse görünsünler yeni ve sınanmamış kavramları da dikkate almaları gerektiğini söyler. Mill'in bu tezinde iki gerekçe vardır: *"gelişkin insanlar"* yetiştirebilmek için, çeşitli görüşler olması gerekir; ve bu, *uygarlığın* gelişmesi için gereklidir" der(Feyerabend, 2012:45). Yani Mill bilimde çoğulculuğa ihtiyaç olduğunu söyler. İlkin, bir görüş, reddedilmesini gerektiren nedenler olsa bile o görüş hâlâ doğru olabilir. "Bunu inkâr etmek, kendimizin yanılmaz olduğunu varsaymak demektir". İkincisi hakim düşünce gerçeğin tamamını vermesi çok zordur, bundan dolayı gerçeğin diğer kısmını ancak karşıt düşüncelerin çarpışmasıyla bulabiliriz. Üçüncüsü, bütünüyle doğru ama sınanmamış bir görüş ister istemez, "*akılcı gerekçeleri pek kavranmadan ya da hissedilmeden, âdeta bir önyargıymış gibi savunulacaktır*". Hattâ, dördüncüsü, ne anlama geldiği bile tam anlaşılmayacaktır; diğer düşüncelerle yapılacak bir karşılaştırma bu anlamın nerede, nelerden oluştuğunu göstermedikçe o görüşün altına imza koymak "basit resmi bir onaya" dönüşür. Sonuncu ve daha teknik neden ise bir düşünceye karşı çıkarılacak tayin edici kanıtlar ancak farklı bir görüşün yardımıyla bulunabileceğini açıkça ifade edilebileceği olgusudur(Feyerabend, 2012:46). Kısacası bilimsel olan ya da bilimsel olmayan olgular ancak alternatif görüşler sayesinde bulunabilir. Bundan kaynaklı bilim hiçbir şekilde bütün gelenekleri gereksiz kılamaz.

Feyerabend'in üçüncü itirazı ise yöntembilim konusundadır. Feyerabend'e göre tek bir bilimsel yöntem yoktur. Bilim insanları çok farklı alanlardan düşünceler almışlar, görüşleri sık sık sağduyuya ve yerleşik öğretilere ters düşmüş ve her zaman usullerini önlerindeki göreve uyarlayarak çalışmışlardır(Feyerabend, 2012:48). Yöntem bilim de tektipleştirme ideolojisi

bilimde hiçbir ilerleme kat etmez. Bundan dolayı Feyerabend "ne olsa uyar" ilkesini öne sürmektedir. Feyerabend bunu bir evrensel ilke şeklinde ortaya koymaz.

Sonuç olarak R1 tezine göre her geleneğin ilerlemeye katkısı olabilir. Feyerabend bu tezi sonuçlandırdıktan sonra R2 tezini öne sürmektedir. Feyerabend R2 tezinde "Kendini özgürlük ve demokrasiye adamış toplumlar tüm geleneklere eşit fırsatlar tanıyacak şekilde, yani tüm geleneklerin federal fonlardan, eğitim kurumlarından eşit olarak yararlanabilecekleri ve temel kararlara eşit olarak katılabilecekleri şekilde yapılanmalıdır. Burada bilim, neyin kabul edilip edilemeyeceği konusunda bir karar verme standardı olarak değil, diğer gelenekler arasında bir gelenek olarak muamele görmelidir" der(Feyerabend, 2012:51). Burada Feyerabend fırsat eşitliğini vurgulayarak bütün geleneklerden öğrenebileceğimiz şeyler olabileceğini söylemektedir. Bundan dolayı bilimin ya da başka hakim bir ideolojinin hiçbir geleneği hükümsüz bırakmasına izin vermemeliyiz. Ancak geleneklerin ayakta kalabilmesi sadece eşit fırsatlar sağlamakla mümkün olmayacağı için Feyerabend üçüncü bir tez öne sürer.

Feyerabend'in üçüncü tezi ise; R3:Demokratik toplumlar tüm geleneklere eşit haklar tanınmalıdır, yalnızca eşit fırsatlar değil(Feyerabend, 2012:53). Örneğin dini yönetimin hakim olduğu bir ülkede bilime ve dine eşit fırsat sağlansa bile din başarılı olacaktır. Çünkü hakim ideoloji onu gerektiriyor. Ancak eşit haklar tanındığı zaman ikisi eşit bir şekilde mücadele edeceği için hangisinin başarılı olacağı kestirilemez. Bundan kaynaklı geleneklere sadece eşit fırsatlar vermek yeterli değildir. Aynı zamanda kendine yaşam alanı yaratabilmesi için geleneklere eşit hakların da tanınması gerekmektedir. Feyerabend bu tezleri mutlak talepler olarak öne sürmez.

R2 ve R3 tezleri hem bilimlerin özgürlüğünden hem de bilimlerin özgürleşmesinden yanadır. Bu tezler bilimi, bilim dışı geleneklerden, bilimdışı gelenekleri ise bilimden korumaktadır. Kişi ister bilim ister bilimdışı bir gelenekle uğraştığı zaman belli otoriteler tarafından yönlendirilmemelidir. Tamamen kişinin isteğine bağlı ve demokratik bir şekilde ele alınmalıdır. Şüphesiz, demokratik kararlarla herhangi bir konu ya da geleneğe belli (geçici) sınırlar getirilebilir; özgür bir toplum ne olursa olsun, kendini, barındırdığı kurumların insafına bırakmamalıdır -onları kontrol altında tutmalı ve denetlemelidir. Ancak böylesi kararlar hiçbir geleneğin başrol oynamadığı (elde olmayan ya da geçici durumlar hariç) tartışmalarla ele alınmalı, kullanışsız ve tehlikeli olmaya başladığı anda da kaldırılabilmelidir(Feyerabend, 2012:54). Feyerabend bu ve buna benzer sorunların daha önce olduğunu söyler. Örneğin Yönteme Hayır kitabında felsefenin müdahalesine karşı bilimin özgürlüğünü ele aldığını, Özgür Bir Toplumda Bilim eserinde ise bilimin müdahalesine karşı bilimdışı geleneklerin özgürleşmesi gerektiğinden bahseder.

Feyerabend R3'ü temellendirdikten sonra tarihsel verilerden yararlanarak özellikle Herodot ve Protagoras'ın düşüncelerinden yararlanarak dördüncü tezini öne sürer. Feyerabend

bu tezinde: “R4: yasalar, dini inançlar, âdet ve gelenekler tıpkı krallar gibi sınırlı bir alanda hüküm sürerler. Hükümdarlıkları ikili bir otoriteye dayanır -güçlerine ve bu gücün hak sahibi bir güç olmasına; hükümleri kendi alanlarında geçerlidir(Feyerabend, 2012:56). Bundan sonra Protagoras’ın sözüyle beşinci tezini öne sürer. R5:İnsan her şeyin ölçüsüdür; olanların olduklarının, olmayanların olmadıklarının ölçüsü. R5 iki şekilde yorumlanabilir: Birinci yorum; R5a: Birine bir şey öyle görünüyorsa ona öyledir. Diğer yorum ise R5b: Yurttaşların önüne konan yasa, âdet, gelenek ve olgular sonuçta insanların bildirim, inanç ve algılarına dayanır ve bu yüzden önemli meselelerin çözümünde ilgili insanlara (onların algı ve düşüncelerine) başvurulmalıdır, soyut faillere ya da bilmem neredeki uzmanlara değil(Feyerabend, 2012:57-61). Feyerabend R5b yorumunu pratik ve gerçekçi bulmaktadır. Feyerabend burada uzmanın tutumunun değil yurttaşların tutumunun önemli olduğunu vurgular. Yurttaşların tutumu tartışmayla şekillenmektedir. Bu tartışmalarda herkesin bir “aklıselim kişi” olarak davranma hakkı olduğuna inanan bir anlayışa sahip bir özgür yurttaşlar meclisi tarafından yürütülürse, benim demokratik görecilik diye adlandıracağım bir duruma gelmiş oluruz(Feyerabend, 2012:67). Demokratik görecelikte uzman bilgisine danışılabilir ama nihayetinde son sözü hep yurttaşların kendisi verir. Feyerabend burada yeni bir tez öne sürer. R6: Bir toplum için neyin doğru neyin yanlış, neyin yararlı neyin yararsız olduğu konusunda son söz özel grupların değil o toplumun yurttaşlarına aittir(Feyerabend, 2012:733). İşte Feyerabend buna demokratik rölativizm der. Demokratik rölatizme hiçbir geleneği dışta bırakmaz. Kararlar uzmanlar tarafından değil yurttaşlar tarafından tartışılır ve karara bağlanır. Demokratik rölativizm bilimi gelenekler arasında bir gelenek olarak alır. Onu toplumun temel yapısı olarak değerlendirmez(Feyerabend, 2012:75).

Feyerabend demokratik rölativizmi temellendirmek ve R6’da desteklemek için yeni bir tez daha öne sürer. Feyerabend “R7: bilim insanları ve antropologlarımızca tanımlandığı şekliyle dünya, kendi özgül yasaları ve gerçeklik kavramları olan (toplumsal ve fiziksel) çeşitli bölgelerden oluşur. Toplumsal alanda kendi özel ortamlarında varlıklarını sürdürme becerisi göstermiş ve büyük uyarlanma güçleri olan görece istikrarlı toplumlar vardır. Fiziksel alanda kendi alanlarında geçerli ama onun dışında uygulanabilirlikleri olmayan farklı bakış açılan vardır. Bu bakış açılarından bazıları daha ayrıntılıdır -bunlar bilimsel teorilerimizdir; bazıları daha basit fakat daha geneldir -bunlar da “gerçeklik” inşası üzerinde etkili olan çeşitli felsefi ya da sağ duyusal görüşlerdir. Evrensel hakikati (hakikati bulmanın evrensel yolunu) yürürlüğe sokma girişimi toplumsal alanda felaketlere, doğa bilimlerinde asla-yerine-getirilemeyecek vaatlerle süslü boş formalizmlere yol açmıştır” der(Feyerabend, 2012:76). Feyerabend burada evrensel yöntemin nelere yol açtığını vurgulamaktadır. Ayrıca vurgulanan geleneğin sadece kendi alanındaki doğrularla uğraştığını diğer alandaki bilgilerle tutarsız olduğunu vurgulamıştır. Çünkü kararlar halk tarafından değil belli bir geleneği temsil eden uzman grubu

tarafından verilir. Feyerabend'e göre modern demokrasilerde de yol gösterici felsefe demokratik rölativizm değildir. Belli iktidar merkezleridir.

Feyerabend buradan doğruluk ve gerçeklikle bağlantılı sekizinci tezine geçmektedir. Feyerabend "R8: İnsan arzularından bağımsız ama insani çabalarla ortaya çıkarılması mümkün nesnel gerçeklik ya da nesnel doğruluk düşüncesi özel bir geleneğe aittir; kendi üyelerinin ölçüleriyle dahi başarıları kadar başarısızlıkları da olan bu gelenek her zaman daha pratik(ampirik, "özel") geleneklerle kol kola ve sık sık da onlarla karışmış bir halde var olmuştur ve pratik sonuçlar vermesi isteniyorsa bu tür geleneklere bağlanması şarttır. R8 tarihsel bir tezdir. Bir ampirist ondan şöyle bir çıkarsama yapabilir: R9:Koşullardan bağımsız doğruluk düşüncesinin sınırlı bir gerçekliği vardır. Bu tür bir doğruluğun hükmü, tıpkı R4'teki gibi yasalar, inanç, adet ve gelenekler gibi tüm alanlarda(geleneklerde) değil, ancak belli alanlarda geçerli olur(Feyerabend, 2012:89). Feyerabend bu tezlerle önceki tezlerini güçlendirmektedir. Feyerabend bu tezleri evrensel tezler olarak vermez. Onun amacı bu tezlerle nesnellik düşüncesinden kuşkulandırmaktır. Çünkü hiçbir gelenek mutlak değildir, ancak mutlak değerlerden yana olabilir. Her geleneğin bir karşıtı ya da bir alternatifi bulunabilir. Burada Feyerabend yeni bir tez öne sürmektedir. Feyerabend "R10:Sağlam gerekçeler temelinde doğru olduğuna inanılan her ifade(teori, bakış açısı) için onun tam karşıtının ya da daha zayıf bir alternatifinin doğru olduğunu gösteren argümanlar bulunabilir" der(feyerabend, 2012:90). Çünkü hiçbir gelenek mutlak değildir. Mutlaka kendi içinde tutarsızlıklar barındırmaktadır. Feyerabend sonuncu tezi ise; "R11:Sağlam gerekçeler temelinde(doğru olduğuna) inanılan her ifade, teori ya da bakış açısı için, onunla uyuşmayan bir alternatifinin en azından onun kadar, hatta ondan daha iyi olduğunu gösteren argümanlar vardır". R11 kadim şüpheciler tarafından zihinsel ve toplumsal huzuru sağlama yolunda kullanılmıştır: eğer zıt görüşlerin bile eşit ölçüde güçlü oldukları gösterilebilirse, sıkıntıya girmeye ya da onlar uğruna savaşlar çıkarmaya gerek yoktur. R11'i çürütmek için, henüz şüphecilere ve göreciliğe yöneltilmiş itirazlar arasında rastlayamadığımız daha başka ayrıntılı deneysel/kavramsal/tarihsel analizler gerekir. (Feyerabend, 2012:93).

Feyerabend görelik düşüncelerini özetlediğimizde; Feyerabendin yukarıda öne sürdüğü 11 tezle her geleneğin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Geleneklerin ise ancak kendilerini demokratik rölativizmde ifade etme şansına sahip olduğunu söyler. Demokratik rölativizmde sadece uzman bilgisi yoktur. Uzman bilgisine danışılabilir. Ama son söz özgür yurttaşlar meclisindedir.

Feyerabend'e göre batı akılcılığın rölativizme saldırmasındaki temel nedeni kendi otoritelerinin sarsılmasıdır. Batı akılcılığı "*görecilerin yaşadıkları toplumun yasalarına saygı beslemeleri için hiçbir neden yoktur, sözlerinde durmaları için, iş anlaşmalarına bağlı olduğu için hiçbir neden yoktur, o andaki arzularına göre hareket eden hayvanlar gibidirler ve uygar yaşam*

için tıpkı hayvanlar gibi tehlike oluştururlar" der(Feyerabend, 1999:109). Otoritesi, itibarı, gücü hatta parası ellerinden gideceklerinden korktukları için Feyerabend'e öyle saldırmaktadırlar. Çünkü Feyerabend'in bahsettiği rölativizm bütün geleneklerin eşit fırsat ve eşit haklarla kendilerini ifade etmeleridir. Batı akılcılığın bu saldırısı için Feyerabend kilisenin de dünyanın döndüğüne dair fikirleri olan Galileo'ya barbarca saldırmasına benzetmektedir.

Sonuç olarak insanlar tanımadıkları geleneklerle karşılaştıklarında farklı tepkiler verirler. Tanımadıkları geleneği sevebilirler, nefret edebilirler ya da tanımak isteyebilirler. İşte Rölativizm tam da böyle bir süreçte ortaya çıkan bir düşüncedir. Burada her gelenek her düşünce kendine yaşam alanı bulabilir.

4. KARL PAUL FEYERABEND FEYERABEND'İN BİLİME YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

Feyerabend "Yönteme Hayır" adlı eserinde bilime yönelik eleştirilerini bilim konusunda yapılan her tartışmada ortaya çıkan üç soru ile özetlemektedir. Bunlardan birincisi *"Bilim nedir?"* yani bilim nasıl ilerler, sonuçları nelerdir, ölçüleri, yasaları sonuçları ne bakımdan farklıdır? ikincisi ise "*Bilimi bu kadar yüce yapan nedir?"* yani bilimi diğer varoluş biçimlerine kıyasla daha tercih edilmesini sağlayan ve farklı yasa ve sonuçların elde edilmesini sağlayan nedir? sorularını sorar. Birinci sorunun birden çok cevabı vardır. Ancak ikinci soruyu ise hemen hemen kimse sormamıştır. Çünkü bilimin kusursuzluğu varsayılır ancak kanıtlanmaz(Feyerabend, 1999b:99-100). Üçüncü soru ise *"Bilimleri nasıl kullanmamız gerekiyor ve buna kim karar verecek?"* (Feyerabend, 1999a:295).

4.1. Bilim Nedir?

Feyerabend ilk önce ""*Bilim nedir?"* sorusunu ele almaktadır. Feyerabend bu konuya Viyana Çevresi düşünürlerine ve T. Kuhn'a yönelttiği eleştiriler çerçevesinde bu konuyu ele alır. Viyana Çevresi bilimi çarpıtmış ve felsefeyi dışlamıştır. Viyana Çevresi düşünürleri yanlışlarını başkalarından almayıp kendileri ortaya koymuş yaygınlaştırmışlardır. Bunların kabul edilmesi için savaşmışlardır. Feyerabend'e göre bunların aklı bu denli kıttır(Güzel, 1996:13).

Feyerabend'e göre "Bilim nedir?" sorusunun tek değil birden çok cevabı bulunmaktadır. Bilim felsefecileri, bilim insanları, politikacılar ve genel kamuoyu sözcüleri bilimin ne olduğu ve nasıl işlediğine dair farklı cevaplar verirler(Feyerabend, 1999b:100). Feyerabend *bilginin ve bilimin bir tek yalın dile getirişe sığdırılabileceği düşüncesi kuruntudur*(Feyerabend, 2005:27). Bundan dolayı bilimin giz perdesinin hala var olduğunu söylediğimizde bu gerçekliğe fazla uzak düşmüş sayılmayız. Sorun hala tartışıldığı için günün birinde bilim konusunda alçak gönüllü bir bilim insanın ortaya çıkma olasılığı da hala var(Feyerabend, 1999b:100).

Bilim insanları, farklı davrandığı yöntemsel kurallara ya pratik amaç için uymuşlardır ya da hiç uymamışlardır. Bundan dolayı bilimsel bilginin pozitif ve kanaat farklılıklarından bağımsız olduğu fikri bir kuruntudur(Feyerabend, 1999a:300). Bilim tek biçimlilikle değil yöntem ihlalleriyle ilerlemiştir. Bilimi sınırlı bir listeden daha güçlü ve daha tutarlı bir şeyle belli etmenin hiçbir anlamı yoktur(Feyerabend, 1999a:305).

Sonuç olarak Feyerabend'e göre bilim Viyana Çevresinin bahsettiği gibi mükemmel bir bilgi türü değildir. Diğer gelenekler gibi insana hizmet eden bir bilgidir. Feyerabend bu düşüncelerini "Anarşizm Üzerine Tezler" eserinde özetlemektedir. Feyerabend "*Ne de olsa bilim, bizim bir hükümranımız değil, bir ürünümüzdür. Onun için bilim, arzularımıza, duygularımıza hükmeden zalim bir hükümdar değildir. Bize hizmet eden birçok araçtan* biridir(Feyerabend,

2007:30). Bundan dolayı günümüzde popüler olan bilim şayet mükemmel sonuçlara ulaşsa bile alternatif bilgi/gelenekleri ortadan kaldırmaması gerekmektedir. Yaşamın farklı yönlerini göz önünde bulundurduğumuzda bilimin alternatif bilgi edinme yöntemlerini dışlama lüksü yoktur. Bundan dolayı isteyen modern tıbbı, isteyen ise alternatif tıbbı tercih eder.

4.2. Bilimi Bu Kadar Yüce Yapan Nedir?

İkinci soruyu ele aldığımızda *"Bilimi bu kadar yüce/müthiş yapan nedir?"* Feyerabend'e göre bu soruyu doğru dürüst kimse kendine sormaz. Çünkü peşinen bilimin kusursuzluğu varsayılır. Feyerabend bilim insanlarının bu tutumunu Roma Kilisesinin tutumuna benzetir. Roma Kiliseleri "*kilise öğretisi hakikattir bunun dışındakiler saçmalıktır*" der(Feyerabend, 1999b:100). Bu görüş artık bilimde yer bulmuştur. Bilim insanlarına göre bilimin yöntemi ve sonuçları hakikattir geri kalan ise işe yaramaz metafiziksel bilgilerdir.

Bilimin müthişliğinin çeşitli ölçüleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki popülerliktir. Yani bazı sonuçlara aşinalık ve bunların önemli olduğuna dair inançtır. Bilim günümüzde de kamuoyunda popülerdir. Çünkü gazetelerde, televizyon kanallarında, sosyal medyada vb. yerlerde sürekli bilimin başarısından bahsetdilmektedir. Bilimlerin birbirinden farklı olmasına rağmen *bilimsel tarz* değişmemektedir. Ayrıca bilim insanları sürekli kamuoyunun bilim konusunda cahil olduğundan yakınmaktadır. Tabi ki bu kamuoyundan kasıtları sıradan insanlar değil, Batı orta sınıfıdır. Bundan dolayı bilimin popülerliği varsaydıkları gibi gerçek olmayıp şaibeli bir durumdur(Feyerabend, 1999a:305-306). Feyerabend'in diğer ölçütü ise bilimin pratik yararıyla ilgilidir. Bu ölçütü *"bilim bazen işler bazen işlemez"* şeklinde yanıtlar(Feyerabend, 1999a:306). Bazı bilimler felaketi bile zafere çevirecek kadar dinçtir. Çünkü kendilerini belli bir yöntemle sınırlandırmamışlardır. Bazı bilimler ise acınacak haldedir. Çünkü kendi sınırlarını çizdikleri için sınırlarının dışına çıkamamaktadırlar. Bundan dolayı da belli yasası ve yöntemi olan ölçütleri belli olan bilginin başarılı olacağı garanti edilemez. Her durum kendi şartlarına göre değerlendirilmelidir. Feyerabend son olarak hakikat ölçütüne değinmektedir. *Hakikat aşkı, usturuplu bir açıklamayla gerçekte olup bitenin yerine başka bir şey koyma manevrasının gerisindeki en güçlü itkilerden biridir ya da nezaketi bir yana bırakırsak hakikat aşkı kendine ve başkasına yalan söyleminin ardındaki en güçlü etkilerden biridir*(Feyerabend, 1999a:306).Feyerabend yaptığı bu tanımlamayla farklılıklara tahammülü olmayan, farklılıkları bir yalan olarak algılayan; baskıcı rejimlere özgü bir şekilde dünyayı kendi yasalarına göre şekillendirme hakkını bulan, kendini tıpkı Roma Kiliseleri gibi kutsal gören, bir geleneği öteki geleneklerden üstün gören diğer gelenekleri reddeden bir düşünce şeklinde açıklamaktadır(Feyerabend, 2012:119).

Feyerabend düşüncelerini şöyle özetlemektedir. Feyerabend'e göre bilimsel dünya görüşü diye bir şey yoktur. Tıpkı tek biçimli bilimin olmadığı gibi tabii metafizikçilerin, öğretmenlerin ve rekabet gücünü artırmaya çalışan politikacıların dışında, yoktur. Yine de Feyerabend bilimlerden öğreneceğimiz çok şey olduğunu vurgular. Ancak aynı şekilde diğer geleneklerden veya bilgi çeşitlerinden de öğreneceğimiz çok şey var. Hiçbir alan mükemmel değildir. Tek biçimli bilimsel dünya görüşü bilim yapan insanlara yararlı olabilir ve onları teşvik edebilir. Tek bir kalıp sunarak insanlara birçok farklı şey yaptırabilir. Ancak onların dışında yer alanlar için bir felakettir. Çünkü tek kalıpta tek gelenek yaşayacağı için diğer gelenekler yok edilir(Feyerabend, 1999a:306-310).

4.3. Bilimleri Nasıl Kullanmamız Gerekiyor ve Buna Kim Karar Verecek?

Feyerabend *"Bilimleri nasıl kullanmamız gerekiyor ve buna kim karar verecek?"* sorusunu uzman ve amatör arasındaki ilişkiyle açıklamaya çalışmaktadır(Feyerabend, 1999a:295). Feyerabend sadece uzman bilgisinin bilimi ilerletmeyeceğini Galileo örneğiyle açıklamaktadır. Galileo ilkin 1616 ikincisi ise 1632 yıllarında iki kez engizisyon mahkemesinde yargılanır. İlkinde Kopernikçi görüş incelendi ve Galileo bir uyarı aldı. İkincisinde ise artık konu Kopernikçi görüş değildi. Galileo'nun engizisyon mahkemesinin uyarısına uyup uymadığına yönelikti. İlk davadan önce engizisyon mahkemesi Kopernikçi görüşü yansıtan iki rapor hakkında uzmanlardan rapor talep eder. Rapor bilimsel içeriği ve ahlaki içeriği ele alıyordu. Bilimsel içerik olarak *uzmanlar görüşün felsefi açıdan çılgın ve saçma olduğunu veya modern terimleri kullanırsak bilimsel olmadığını ifade ettiler.* Ahlaki içeriği hakkında ise uzmanlar; *görüş kutsal kitapla çeliştiği için resmen sapkın olduğunu belirttiler. Galileo'nun çağında Kilise sadece, o zamanlar tanımladığı şekliyle akla daha yakın durmakla kalmıyor; aynı zamanda Galileo'nun görüşlerinin ahlaki ve toplumsal sonuçlarını da değerlendiriyordu. Galileo'yu suçlaması akılcıydı; burada sadece bir oportünizmden ve perspektif eksikliğinden söz edilebilir.* Çünkü dönemin uzman görüşü kutsal kitaptı ve dönemin paradigması ona göre şekillenmektedir. Bundan kaynaklı da Galileo sapkın görüşleriyle engizisyon mahkemesinde yargılanıp, cezalandırılmıştır(Feyerabend, 1999a:162-168). Günümüz bilim dünyasındaki uzman görüşüyle Roma Kilisesin deki uzman görüşü birbirine benzemektedirler. Örneğin Amerikan Tıp Birliği'nin meslekten olmayan doktorlar karşısındaki tavrı, Kilisenin meslekten olmayan yorumcular karşısındaki tavrı kadar serttir ve arkasında yasanın gücü vardır. Uzmanlar, ya da resmi uzman sıfatı kazanmış cahiller, her zaman, belirli alanlarda, sadece kendilerine mahsus, özel haklar elde etmeye çalıştılar ve bunda sık sık başarılı da oldular. Roma Kilisesinin sertliğine yöneltilecek her eleştiri aynen onun modern takipçilerine de (doğrudan veya dolaylı olarak bilimle bağlantılı kurumlar) yönlendirilmelidir(Feyerabend, 1999a:169). Kısacası Kilise

uzmanlarının değerlendirmesi bilimsel olarak doğruydu ve haklı toplumsal kaygılar taşıyordu. İnsanları uzmanların üç kağıtçılarından korumak istiyordu. Bu insanların, belirli alanlarda işe yarasa da bütün alanlarda ahenkli bir hayata can verme yeteneğinden yoksun, dar bir ideoloji tarafından ayartılmalarını engellemek istiyordu. Bu kararından dönmek Kiliseye bilim adamları arasında birkaç dost kazandırabilirdi, ama onun önemli insani ve insanüstü değerlerin koruyucusu sıfatına ağır bir darbe vuracaktı(Feyerabend, 1999a:173). Bundan kaynaklı uzman bilgisi doğrultusunda karar verirsek yanlışa düşebiliriz.

Tartışmanın diğer noktasında ise amatörler bulunmaktadır. Feyerabend'e göre her olayda *son sözü uzmanlar değil, konuyla doğrudan ilgili olanlar* söylemelidir(Feyerabend, 1999b:129). Bu duruma Feyerabend mahkemede jüri üyelerini örnek verir. Mahkemelerde halk jürisi kurulmasının ardındaki temel gerekçe sıkı bir çalışma yapmaya hazırlanmış sıradan insanların verecekleri kararın uzmanların vereceği hatalı karardan daha sağlıklı, daha az hatalı olacağı yolundaki varsayıma dayanır. Yasa, uzmanların sorguları sırasında verdikleri ifadelerinin jürinin değerlendirilmesinden geçmesini öngörmektedir. Bu talebini ortaya koyarken, uzmanların her şeyden önce insan olduklarını, kendi uzmanlık alanlarında bile hata yapma olasılıklarının olduğunu, itibarlarını sarsacak şeylerin örtbas etme eğilimine girebileceklerini belirtir. Uzmanlıklarının hiçte sanıldığı gibi şaşmaz olmayacağını vurgular. Yasa, amatörlerin, uzmanların kullandıkları prosedürleri kavrayabilmek için ihtiyaç duyacağı bilgiyi edinebileceğini ve hatalarını ortaya çıkarabileceğini bilgiyi de edinebileceğini varsaymaktadır. Bu varsayımın doğruluğunu mahkeme salonlarında onlarca kez kanıtlanmıştır. Bundan dolayı bilim insan soyunun doğal zekâ kesinliğinin erişemeyeceği bir yer değildir(Feyerabend, 1999b:130).

Sonuç olarak Feyerabend Akla Veda adlı eserinde sorduğu bu soruyla *"Hayatlarımızı uzmanların buluşlarına mı uydurmalıyız, yoksa buluşları hayatlarımızın ihtiyaçlarına mı uyduracağız?"* diyerek bir nevi tartışmayı sonlandırmıştır(Feyerabend, 2012:201). "Anarşizm Üzerine Tezler" adlı eserinde ise uzmanlar için şöyle demektedir: Önerilerde bulunun. Konferanslar verin. Ama iktidarın gücünü kullanarak düşüncelerini zorla kabul ettirmeye çalışmayınız(Feyerabend, 2007:221). Feyerabend uzmanların fikirlerini dışlamamaktadır; ama son sözü onlar değil demokratik olarak oluşan yurttaşlar komitesinin germesi gerektiğini belirttir. Şayet uzmanın ideolojik etkisinden kurtulursak bu komiteler kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

5. ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM

Feyerabend özgür bir toplumda bilimin nasıl mümkün olduğuna dair "*Yönteme Hayır*", "*Özgür Bir Toplumda Bilim*", *"Akla Veda", "Bilimin Tiranlığı", "Anarşimiz Üzerine Tezler*", "*Bilgi Üzerine Üç Söyleşi*" kitaplarında özellikle "Bilim-iktidar ilişkisi", "Bilim-Devlet ilişkisi", "Geleneklerin nasıl eşit olacağı" ve "Demokratik yöntemden" bahsetmektedir.

Birinci Dünya Bilimi; Avrupa'daki bilimsel devrimden doğmuş olan ve hali hazırda dünyanın dört bir yanında üniversitelerde ve teknoloji kurumlarında öğretilip uygulanmakta olan bilimdir(Feyerabend, 1999a:7). Bu bilim kendini diğer tüm geleneklerden üstün görmektedir. Birinci Dünya biliminin altında yatan uygarlık maddeci ve oldukça saldırgandır. Bu uygarlık doğal olarak, maddeyi anlayan ve silah araştırmalarında mükemmel sonuç veren bir bilimi tercih etti(Feyerabend, 1999b:10). Bu anlayıştan dolayı diğer gelenekler ezilmiştir. Halbuki her kültür, her ulus, kendi ihtiyaçlarına göre bir bilim yaratabilir; ama bunu yapmak için önce Birinci Dünya Bilimi'nin siyasi ve ekonomik güçlerini bertaraf etmek gerekmektedir. Yani bir bilim, iktidar/ ideolojiden uzaklaştırıldığı takdirde özgür bir şekilde bilim yapmaktan söz edilebilir.

Bilim kendi ayakları üzerinde durabilir. Bilimin; akılcılardan, laik hümanistlerden, Marksistlerden ve benzeri dinsel hareketlerden herhangi bir yardım almaya ihtiyacı yoktur. Ayrıca bilimsel olmayan kültürler, usuller ve varsayımlar da kendi ayakları üzerinde durabilir ve temsilcilerinin isteği buysa durumlarına izin verilmelidir(Feyerabend, 1999b:13). Yeter ki bilim ideolojilerden korunsun. Aynı şekilde de demokratik toplumlar bilimden korunmalıdır. Kısacası devlet ve bilimin birbirinden ayrılması gerektiğini belirtmektedir. Şimdi "Bilim-iktidar ilişkisi", "Bilim-Devlet ilişkisi", "Geleneklerin nasıl eşit olacağı" ve "Demokratik yöntem" ile neleri vurguladığına değinilecektir.

5.1. Bilim-İktidar Ayrımı

İktidar; Genel olarak, eylemde bulunma, bir şeyler yapabilme doğal gücü ya da yeteneği. Etkide ya da eylemde bulunma imkanı veren hukuki, siyasi ya da ahlaki güç. Formel olarak, A'nın B'yi, B'nin yapmayı tercih etmediği bir şeyi yapmaya zorlama gücü ya da kudreti. Devlet yönetimini elinde bulunduranlarının, bir toplumu yönetenlerin siyasi, hukuki ve fiili gücü. Yönetenlerin, yönetme yetkisini elinde bulunduranların kendileri, hükümettir(Cevizci, 2005:901-902). Daha çocukluğumuzdan başlayarak, çirkin bir ulus için çirkin sözcükler kullanacak olursam, eğitim yoluyla bir toplumlaştırma ve kültürlendirme sürecinden geçeriz, evcil hayvanların, sirk hayvanlarının, polis köpeklerinin eğitimlerinin eğitimleri bunun yanında çocuk oyuncağı kalır(Feyerabend, 1999b:182). Pozitivizmin yansız ve nesnel bilgi anlayışına

olduğu kadar, Marksizmin özgürleştirici bilgi telakisine de karşı çıkan M. Foucault bilginin iktidar rejimlerinden ayrılmaz olduğunu dile getirir(Cevizci,2005:902). Bilgi, iktidar ilişkilerinin bir ürünüdür(Cevizci,2005:903). Dolayısıyla bilgi güç gerektirir. Böyle olduğunda Mills'in deyimiyle "İktidar Seçkinleri"(Cevizci,2005:903) ortaya çıkar. Bunların da belli bir ideolojisi bulunmaktadır. İdeoloji; genel olarak, bir siyasi partinin inançlarını, değerlerini, temel ilkelerini ifade eden bir politik ideolojide olduğu gibi şu ya da bu ölçüde tutarlı inançlar kümesi; siyasi ya da toplumsal öğreti meydana getiren ve siyasi, toplumsal eylemleri yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemi; bir topluma, bir döneme ya da toplumsal bir sınıfa özgü inançlar bütünü; bir toplumsal durumu yansıtan düşünceler dizgesi; insanların kendi varoluş koşulları ve ilişkilerinden doğan yesem tarzlarıyla ilgili tasarımların tümüne ideoloji denir(Cevizci; 2005:893). Baktığımızda ideoloji ve iktidar hem düşünme tarzımızı hem de hayata bakış açımızı değiştirmektedir. Tarihsel süreçte hakim olan ideolojiler aynı zamanda o kültürün yaşam biçimini, sanatını, bilimini, felsefesin vb. şekillendirmektedir. Hakim ideolojilerin bilimi nasıl şekillendirdiğine değinen bilgi kuramsal anarşist olan Feyerabend "Yönteme Karşı", "Özgür Bir Toplumda Bilim", "Akla Veda", Anarşizm Üzerine Tezler" ve "Bilimin Tiranlığı" kitaplarında bilim-iktidar ilişkisine değinerek bilimin nasıl iktidardan kurtulup özgürlüğünü kavuşacağını vurgulamaktadır.

Bruno ve Galileo gibi simaların simgelediği modern bilimin yükselişinden sonra endüstri devrimi, bilim ve iktidar arasındaki ilişkiyi dönüştürdü(Forti-Mayor, 2008:2-3). Bu tarihsel olaydan sonra bilim, iktidar sayesinde diğer geleneklerin önüne geçmiştir. Bu geçiş bilimin üstünlüğünden ziyade diğer geleneklerin kendini ifade edebilme şansının ellerinden alınmasından kaynaklanıyor. Bugün bilim ve iktidar arasındaki karşılaşma, özgürlüklerine düşkün bilim insanları ve bilim ile onların araştırma faaliyetlerinin belli başlı mali kaynağı olan ve dünyanın en iyi amaçları doğrultusunda olsa bile sıklıkla bilimi 'suistimal' etmeye hazır olan hükümetler arasında cereyan eden bir tartışma biçimine dönüşmüştür. İktidarın suistimal edilmesi yalnızca hükümetlere özgü değildir; sıklıkla önemli endüstri gruplarıyla ittifak kuran bilim lobileri de (araştırma politikaları üzerinde yaklaşık kırk yıl boyunca etkili olan atom araştırmaları lobisinde yaşandığı gibi) bilimsel araştırma sürecini yoldan çıkarabilir(Forti-Mayor, 2008:3-4). Bundan dolayı *iktidar artık bilime değil somut projelere mali destek* veriyor(Feyerabend, 1999a:19). Özellikle 2.Dünya savaşından sonra bilim ne kadar ölümcül silah üretmişse o derece başarılı sayılmıştır. Çünkü bilim, savaşların kazanılmasında ve sömürgelerin artmasında çok etkili olmuştur. Bundan dolayı bilim insanına çok önemli sorumluluklar düşmektedir. Ne yazık ki bilim insanları sadece hakim iktidar ve onun ideolojik aygıtlarına düşüncesini teslim ettiğinden kaynaklı bu sorumluluğunu yerine getirmemiştir. Nobel Fizik ödüllü Dennis Gabor "Bizim şimdiki medeniyetimiz maddi açıdan olağanüstü

başarılı bir teknolojiye yaslanıyor, ama manevi açıdan pratik olarak yaslanacağı hiç bir şey yok" der.*

Bir yandan bilim ve teknoloji ile öbür yandan politik iktidar ve yönetim arasındaki ilişkiyi yeniden ele almanın zamanı gelip çattı. Özellikle ülke yönetimlerinin bilim politikaları bundan böyle küçük uzmanlar takımının sağladığı uzman bilgisi temelinde kararlaştırılamaz; bunun yerine, söz konusu politikanın, toplumun karardan etkilenen tüm öğelerinin işin içine katıldığı uzun bir karar verme sürecinin sonucunda saptanması gerekir. 'Bilimin yurttaşa geri dönmesi' diyebileceğimiz şeydir. Ayrıca, bilime ilişkin uluslar arası programların amaç ve içeriğinin yalnızca imtiyazlı bir azınlığa değil, temel insan ihtiyaçlarına, insanlığın tamamına hizmet edecek şekilde yeniden yönlendirilmesi gerekiyor(Forti-Mayor, 2008:9). Bunun sağlanabilmesinin yegane yolunu ise Feyerabend bize özetlemektedir. Feyerabend: "*Nasıl kilise ile devlet birbirinden ayrılmışsa, Devlet ile biliminde birbirinden ayrılmalıdır*"(Feyerabend, 1999a:13). Ancak bu ayrım gerçekleşirse bilim tekrar özgürlüğüne kavuşacaktır.

Feyerabend bilimin, iktidarın tekelinden kurtulması gerektiğini savunur. Feyerabend özellikle "Dünyayı anlama ve anlamlandırma biçimlerinden biri olan bilimin, modernizemle birlikte oturduğu iktidar koltuğunu tartışıyor. Bugün Batı biliminin dünya üzerinde hakimiyet kurduğu doğru ama bunun sebebi, onun "içkin akillik"indeki vukuf değil, iktidar oyunu ve silaha duyulan ihtiyaçtır. Batı bilimi şu ana kadar en etkili ölüm aletlerini yarattı(Feyerabend, 1999a:24). Bunları yaratmasının sebebi ise hakim olan iktidardan kaynaklanmaktadır. Hakim olan iktidar kendi düşüncesine yakın olan bilimsel çalışmaları destekler.

İktidar grupları plan üzerinde çeşitli değişikliklere gider, ta ki suya sabuna dokunulmaz bir biçimi kabul edip gerçekleştirilene kadar(Feyerabend, 1999a:325). Yani hiçbir şekilde özgür bir bilimsel anlayıştan bahsedemeyiz. Hakim iktidarın desteğinden kaynaklı bilim şu anda iktidar tahtındadır. Şayet hakim olan iktidar, "bilimin dünyanın düz olduğu kanıtlanmıştır" derse milyonlarca insan tereddütsüz bir şekilde bunu kabul edecektir. Bundan dolayı bilim, ideolojilerden korunmalıdır(Feyerabend, 1999a:12). 20. yüzyılda özellikle iki kutuplu dünyanın oluşmasından sonra bilimi devletler; ekonomik rekabet ve silah üretimi için kullanmışlardır. Bu dönemden önce kişisel bilim çağı(Bernal, 2009a:25) yaşanmaktadır. Ancak bu dönemde gelişen üniversiteler ve artık mali destek gören araştırma enstitüleri ile sanayi bilim çağına geçilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise devlet bilimi çağına geçilmiştir(Bernal, 2009a:25). Böylece devlet ve sermaye bilime hükmederek bilimi denetimi altına almıştır. Artık bilim devletin çıkarları doğrultusunda araştırmalar yapar. Bilim insanları devletin ideolojisini toplumda perçinlemek için çalışan devlet memurları olmuştur. Devlet memurundan özgür birey çıkmayacağına göre, özgür bilimsel çalışmalar da beklenmemelidir. Teknikte yeni ve daha iyi silahlar yapılmasını sağlayan bir değişiklik, devletler açısından zaferi ya da yenilgiyi belirleyen

* http://dersaadetonline.tripod.com/cogito14.htm

en önemli faktördür(Bernal, 2011:155). İktidarın meşruiyeti artık bilime bağlı olduğu için iktidar, bilimi kendi tekeline almaktadır. Devlet, bilimi özellikle 20. yüzyılla birlikte kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmıştır. Bu yüzden de bilime maddi destek sağlamaktadır. Bilim insanı devletin ideolojisi ile çelişen araştırmalar yaptığında maddi yardım kesilir ve çalışması 'Bilim dışı' ilan edilir. Bilimi tekrar özgürleştirmek istiyorsak; bilim ile devleti ayırmamız gerekir. Bilim ile devlet birbirinden ayrıldıktan sonra özgürce bilimsel çalışmalar yürütebilir. Böylelikle diğer geleneklerde kendini ifade etme şansını bulabilecekler. Çünkü *dışlayıcı olan bilim değil bilimin bazı parçalarını ayırıp önyargı ve cehaletle dolduran ideolojidir*(Feyerabend, 2012:48).

Çoğu bilim insanına göre bilim, elde ettiği sonuçlar sayesinde değerlidir. Ancak Feeyerabend'e göre "bilim elde ettiği sonuçlar nedeniyle özel değildir." Şayet (a) hiçbir başka görüş bugüne dek, bu sonuçlarla kıyaslanabilecek bir şey üretmemiştir ve (b) bilimin elde ettiği sonuçlar özerktir, bilimsel olmayan öğelere hiçbir borcu yoktur(Feyerabend, 1999a:134). Öne sürülen bu tarz varsayımlar çürütülebilir. Bilimin günümüzdeki egemenliği, sahip olduğu kıyaslamalı üstünlüğünde değil; yarışmanın onu kazandıracak biçimde düzenlenmiş olmasından ileri gelir(Feyerabend, 1999a:136). Mitoslar, dinler ve diğer geleneklerle bilim arasında eşit bir yarış olmadığı için bu yarışmada gelenekler bilime yenik düşmüştür. Yani bilim onlardan daha iyi olduğu için değil, bilim havarileri daha kararlı savaşçılar oldukları için alternatif kültürlerin taşıyıcılarını maddi olarak ezdikleri için yok oldular ya da çürüdüler(Feyerabend, 1999a:136). Bu yarışmada rekabetten çok sömürgeleştirme ve ezilme vardı. Sonuç olarak bilimin üstünlüğü araştırmayla değil; politik hatta askeri baskılarla elde edilmiştir(Feyerabend, 1999a:136). Böylece "Bilim Dini" yaratıldı. Özellikle bu bilim dininin yaratılmasında pozitivizmin ayrıcalıklı bir yeri vardır.

Bilimsel olmayan ideolojiler, pratikler, teoriler, gelenekler; ancak eğer kendilerine eşit rekabet şans verilirse güçlü bir rakip haline gelerek bilimin belli başlı eksikliklerini açığa çıkarabilirler(Feyerabend, 1999a:137). Bu sağlandıktan sonra bilimin kusursuzluğu alternatif görüşlerle kıyaslanmanın ardından ileri sürülebilir.

Bilim pek çok ideolojiden yalnızca biridir ve din devletten nasıl ayrıldıysa bilim de devletten öyle ayrılmalıdır(Feyerabend, 1999a:140). Din, devletten ayrıldıktan sonra devlet bütün inançlara eşit mesafede durmuştur. Böylece her inanç kendini ifade etme şansını yakalamıştır. Bilim de devletten ayrıldıktan sonra iktidarla olan bağı ortadan kalkacaktır. Böylece bütün gelenekler kendini ifade edebilecektir. Bilim ile devlet birbirinden ayrıldıktan sonra şu bir tabloyu görürüz: "Rekabet edebilmek için şans tanınması halinde bilimsel olmayan ideolojiler, uygulamalar, teoriler ve gelenekler, bilime rakip olabilirler; bilimin yetersiz kaldığı noktaları ortaya çıkarıp bu noktalardan derde deva olabilirler. Böylesi bir rekabet ortamını oluşturmak, tüm geleneklere eşit şans tanımak, özgür bir toplumun kurumları üzerine düşen bir

görevdir. Bilim eğer söylediği üzere gerçekten mükemmel ise; bu ancak böylesi özgür bir rekabet ortamının mutlak galibi olarak ortaya çıkması halinde kanıtlanabilir(Feyerabend, 1999a:157). Bu tarz bir özgür ortam oluşmayıp bilim iktidarla hareket etmeye devam ettikçe hem bilim hem diğer gelenekler hem de insanlar köle olmaya mahkûm olacaklardır. Çünkü bilim insanlarının ipleri sermayenin elindedir. Sermaye, elindeki ipleri ve kuklalarını çıkarları doğrultusunda kendi sahnesinde oynatacaktır.

Resmi makamlar artık bilme değil somut projelere mali destek veriyorlar(Feyerabend, 1999a:19). Böylece aslında yapılan bilim değil hakim ideolojinin projeleri oluyor Bundan dolayı bilim ve devlet birbirinden ayrılmalıdır. Bu ayrılma ile birlikte düşünürler özgürleşecektir. Ayrılma gerçekleşmediği sürece özgür bir bilim yapılamaz. Çünkü bilim insanları hakim iktidarın, ideolojisine göre bilimsel çalışmalar yapar. Örneğin; İki tane biyolog araştırma projelerini finanse edecek bir milyon dolarlık bir ödenek için başvuru yapıyorlar. Profesör Slughorn "İneklerin memelerine musallat olan ve süt üretimlerini %10 azaltan bir hastalığı" inceler. Profesör Sprout ise "İneklerin yavrularından ayrıldıktan sonra zihinsel olarak acı çekmediğini incelemek" istiyor. Ödenek miktarı sınırlı olduğu için yalnızca bir projeye destek verilecektir. Sizce hangi proje desteklenecektir? Bu sorunun bilimsel bir cevabı yoktur, yalnızca siyasi, ekonomik veya dini cevapları vardır(Harari, 2015:272). Günümüz koşullarını düşündüğümüzde büyük olasılıkla ekonomik getirisi çok olacağı için Profesör Slughorn'un projesi kabul edilecektir. Ancak hakim iktidarın ideolojisine göre desteklenecek proje değişecektir.

Bilim insanları ya devlet memurudur – devlet üniversitelerindekiler – ya da özel sektör çalışanlarıdır(Feyerabend, 2017:90). Her iki durumda da bilim insanı ya devletinin hakim ideolojisinin kölesi ya da patronların kölesi olmaktadır. Böylesi bir durumda özgür bir bilimden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Örneği sağlık sektörüne baktığımızda; doktorlar çalıştıkları firmaların ürün propagandasını yaparak o ürünlerin sağlığı iyi geldiğinden bahsederler. Bu doktorlar " patronun" emrinde olduğu için hiçbir zaman ürünlerin olumsuzluğundan ya da zararlarından bahsetmezler. Hatta halkı Bu ürünlerin yararlı olduğuna inandırmak için test/ anket/ istatistik benzeri uygulamalardan yararlanırlar. Tabii ki şunu da söylemek gerekiyor: her bilim insanının; "hakikat ve yöntem hakkında kendi fikirleri olabilir(Feyerabend, 2017:90)". Ancak bu fikirleri, bütün geleneklere eşit yaklaşıldığı özgür bir ortamda bulmak mümkündür.

Sonuç olarak baktığımızda Bilim; hayatın, evrenin ve doğanın üzerindeki giz perdesini çözmeye çalışır. Ancak bunu yaparken diğer gelenekleri acımasızca dışlar. Halbuki hayat bilimin tek başına açıklayamayacağı kadar karmaşıktır. Örneğin Bergson der ki " Zeka sayesinde çoğu şeyi başarabiliriz; ancak hayatı zekayla değil sezgiyle anlayabiliriz(Cevizci, 2010:973)". Yani hayatı anlayabilmek için bilim ve dışındaki gelenekler de gereklidir. Onun için bu geleneklere

kendilerini ifade edebilecek bir ortam hazırlanmalıdır. Bu da özgür bir toplumla mümkündür. Çünkü özgür bir toplum bütün geleneklere eşit mesafede yaklaşır. Kamuoyu " bilim başarılıdır; tek yapabileceğimiz çenemizi kapamak ve onun ideolojisini dikkate almaktır(Feyerabend, 2017:37)" şeklinde düşünür. Peki bilim gerçekten o kadar başarılı mıdır? Bilim tarihine baktığımızda hakim paradigması, her şeyi çözmüş edasıyla davranmıştır. Halbuki günümüze kadar yüzlerce paradigmanın yanlışlığı kanıtlanmıştır. Bunun akabinde belli bir bocalamadan sonra bu defa yeni paradigmayı acımasız bir şekilde savunmaya geçeriz. Demek ki bilim, çenemizi kapatacak kadar başarılı değildir.

Kutsal kitapların hakim olduğu dönemlerde dinin bütün argümanları kabul edilmiştir. Hatta insanlık, dünyanın düz bir tepsi olduğuna bile inandırılmıştır. Bunun nedenini Feyerabend şöyle açıklar: " zihinler ve kurumlar üzerindeki iktidar hem bilimde hem de dinde bugün olduğu gibi o gün de önemli bir rol oynamıştır(Feyerabend, 2017:53)." Günümüzde de bilimin ideolojisi diğer bütün ideolojileri baskılamaktadır. Bunun sonucu olarak Ortaçağdaki kilisenin görevini, günümüzde bilim devralmıştır. Papazların yerini ise bilim insanları devralmıştır. Çünkü bilim insanları, günümüzde farklılıklara saygı yerine farklılıkları ortadan kaldırma işlevini üstlenmiştir. Ancak özgür bir şekilde (serbest piyasa biliminin dışında) bilimsel çalışmalar yürüten bilim insanları bu eleştirilerden muaftırlar. Çünkü onlar gerçek anlamda bilimsel çalışmalar yürütmemektedirler.

Bilim çok sesli olmalıdır; tek bir sesle konuşan bilim adlı canavar ise; propagandacılar, indirgemeciler ve eğitimciler tarafından oluşturulan bir kolajdır(Feyerabend, 2017:58). Bu varsayım gerçekleştiği takdirde bilime bir "Fatiha" okuyabiliriz. Çünkü farklı bilimlerin muazzam ölçüde farklı ideolojileri vardır(Feyerabend, 2017:57).

Bilim, insanların çevreleriyle başa çıkmak için icat ettikleri araçlardan sadece biridir; yegane değildir, yanılmaz değildir ve kendi başına bırakılamayacak kadar güçlü, dayatmacı ve tehlikeli hale gelmiş durumdadır(Feyerabend, 1999a:204). Bilimin bu hale gelişinin sebebi hakim ideoloji ile olan bağıdır. Özellikle günümüzde iktidarın bilimden beklediği tek bir şey vardır: " ne kadar ölümcül silah" üretebilmiş. Ona göre devletten mali destek alınmaktadır. Devlet, kendisine zararlı veya bütün insanlar için yararlı olan hiçbir projeye mali destek vermemektedir. Bu bilimsel baskıdan dolayı özgür beyinler ortaya çıkamamaktadır. Bu durum eğitim sektöründe de farklılık göstermemektedir. Eğitim kurumlarında öğretmenler, genç beyinler üzerinde baskı yaratarak ya da sınıfta kalma korkusunu kullanarak genç beyinleri yok etmektedirler. Dolayısıyla hem bilimin hem de diğer geleneklerin acilen iktidarın elinden alınması gerekmektedir. Bundan dolayı tek doğru yöntem ve "hakikat" gibi ilkeleri kaldırın, birçok farklı hayat tarzı olabileceğini kabul edin, böylesi olaylar kötü bir rüya gibi ortadan kaybolacaktır(Feyerabend, 1999a:206).

Bilimin özgürleşip insanlık için çalışmasının temel şartı bilim ile iktidar aygıtlarını birbirinden ayırmamızdır. Bilim ile iktidar iç içe olduğu sürece bilim insanlarından ziyade resmi ideolojiyi savunacak ideologlar yetiştirilecektir.

5.2. Bilim-Devlet Ayrımı

Feyerabend "*Bilim ne yegane bir gelenektir ne de var olanlar içinde en iyisidir. Sadece onun varlığına fayda ve zararlarına alışmış kişiler onu böyle değerlendirirler. Demokrasilerde nasıl kiliseler devletten ayrılmışlarsa bilim de devletten ayrılmalıdır*"(Feyerabend, 1999a:31). Feyerabend bilimi devletten ayırarak diğer geleneklerle eşit konuma getirmek istemektedir. Eşit bir şekilde yarışan gelenekler kendilerini özgürce ifade etme şansına kavuşurlar.

Özgür bir toplumda bir çok gelenek vardır. Her gelenek eşit hak ve fırsatlara sahiptir. Ortaçağda kilise nasıl toplumun temel dokusunun bir parçası olduysa günümüzde de bilim toplumun temel dokusu haline gelmiştir. Kilise ile bilim nasıl birbirinden ayrılıp özgür düşüncenin önünü açmışsa bilim ile devletin de birbirinden ayrılıp özgür düşüncenin önünü açması gerekmektedir(Feyerabend, 1999b:100). Çünkü bilim devletin hakim ideolojisi sayesinde bütün alanlara hakim olabilmektedir. Günümüzde bilimsel çalışmalar için ciddi harcamalar yapılmaktadır. Eğitim programlarının, cezaevi reform önerilerinin…vb gösterdiği gibi insan ilişkileri artık bilimsel olarak ele alınmaktadır. Örneğin tıp bilimi artık bir zamanlar kilisenin gücünden daha çok güç elde etmiştir. Bir diğer örnek ise tüm bilimsel dersler zorunlu bir şekilde okutulmaktadır. Buna karşın devlet ile kilise birbirinden ayrıldığı için kişi din eğitimi alıp almaması tamamen ona kalmıştır. Ancak bilimlerde böyle bir özgürlük mümkün değildir. Fen Bilimleri ya da Sosyal Bilim dersleri zorunluyken;, büyü, mitoloji ya da astrolojinin eğitimde seçmeli ders olarak bile yer alınmasına izin verilmez.

Feyerabend'e göre *Marx ve Engels bilimin, zihinsel ve toplumsal özgürleşmelerinde işçilere yardımcı* olacağını savunurlar. Bu düşünce 17.yüzyıl, 18.yüzyıl ve 19. yüzyıl için kabul edilebilir bir argümandı(Feyerabend, 1999b:102). Çünkü o dönemlerde bilim birçok gelenekten biriydi ve devletin henüz kendisinden yana olduğunu ilan etmemişti. O dönemlerde bilim doğru yöntemi ya da hakikati bulduğu için değil, diğer geleneklerin etkisini sınırlayıp bireye düşünme olanağı verdiği için kurtarıcı olarak görülmüştür. O yıllarda bilime karşıt olan gelenekler bilimin yanlış yolda olduğunu savunmuşlardı, bilimi dışlamaya çalışmışlardı. Bu dönemde kendini bilime adayan bilim insanları sayesinde ilerleme olmuştur. Bu adanmışlık da bilimi kurtarıcı bir güç haline getirmişti. Ancak günümüzde de bu kurtarıcı görevinin olduğu sonucu çıkmaz. Hiçbir gelenek kendiliğinden kurtarıcı olmaz. Gelenekler başarıya ulaştığından ideolojiler gibi yozlaşıp birer doğma haline dönüşebilirler. Feyerabend bu yozlaşma ve doğmanın günümüzde bilim olduğunu savunur. Feyerabend "*bir zamanlar insana, kendisini zorba bir dinin yarattığı korku ve*

önyargılardan kurtaracak fikirleri ve gücü vermiş olan aynı girişkenlik, şimdi o insanları kendi çıkarlarının kölesi haline getirmektedir. Bilim savunucuları tarafından sanki bu bizim yararımızaymış gibi söylemlere kanmamamız gerekir."(Feyerabend, 1999b:103). Feyerabend bu bilim savunuculara bütün gelenekleri eşit kabul edip etmediklerini soralım der. Ya da bir Amerika Tıp örgütüne üye olan hastanelerin alternatif tıpçıların bulunmasına izin verip vermediklerini soralım. O zaman gerçekten hoşgörülü olup olmadıklarını anlarız. Bu ve benzeri doğmaların olmaması için devlet ile bilimin mutlaka ayrılması gerekmektedir.

Özgür bir toplumda bütün gelenekler eşit haklara ve iktidara ulaşmada eşitliğe sahip olmalıdırlar. Eşit haklar ancak toplumun temel yapısının nesnel olması ve herhangi bir geleneğin başka bir gelenek tarafından baskı altına kalmaması halinde güvence altına alınabileceğine yönelik bir itiraza yol açabilir. Buna göre akılcılık diğer geleneklerden daha önemli olacaktır. Diğer itiraz ise gelenekler eşit haklara sahip olsalar bile eşit sonuçlar üretmezler. Aslında bu itirazla söylenmek istenen şey *"bilimin kusursuzluğu çoktan saptanmıştır, öyleyse bu patırtı niye?"* Feyerabende göre bilimin kusursuzluğu hiç de sanıldığı gibi saptanmamıştır. Öyle olduğuna dair varsayımlar vardır. Ancak o varsayımlar değerlendirildiğinde ortadan kaldırılabilir. Bizler bilimin ne yaptığını biliyoruz. Ancak diğer geleneklerin neyi başarıp başaramayacağını bilmiyoruz. Çünkü elimizde herhangi bir veri yok. Diğer geleneklerin neyi başarıp neyi başaramadığını anlamamız için bu geleneklerin özgür toplumda kendilerini ifade etmeleri gerekmektedir*(*Feyerabend, 1999b:140-141). Bundan dolayı devlet sadece bilimle değil bütün geleneklerden ayrılmalıdır. Devlet bütün geleneklere eşit bir şekilde yaklaşarak onların gelişmesini sağlamalıdır. Feyerabend "*Ne kadar saçma ve eski olursa olsun bilgimizi geliştirmeyecek düşünce yoktur. Tüm düşünce tarihi bilimce emilir ve tek tek her kuramın geliştirilmesinde kullanılır. Siyasal müdahale de reddedilmez. Statükoya alternatif direnç gösteren bilim şovenliğinin üstesinden gelmek için bu müdahaleye ihtiyaç duyulabilir."* Der(Feyerabend, 1999a:59). Burada Feyerabend bütün geleneklerin eşit bir şekilde yaşama şansı bulabilmesi için ve tekrardan hakim bir gelenek tarafından ezilmemeleri için devletin gerektiğinde hakim geleneğe müdahale edebileceğini belirtir.

Feyerabend bilim ve devlet ayrıldığında teknolojinin de yok olacağı yönündeki kaygıları yersiz görmektedir. Çünkü tıpkı diğer gelenekleri savunan kişiler gibi kendini bilime adayacak bilim insanlarının her zaman var olabileceğini söyler. Feyerabend Özgür Bir Toplumda bilim eserinde; "*Bilim adamları olmasaydı teknoloji de olmazdı, fikrini hoşnutlukla kabul ettiğim için beni eleştiriyorlar. Her şeyden önce böyle bir şeyi kabul ettiğim yok. Benim hitap ettiğim insanalar devlet ve bilimin birbirinden ayrılmasıyla kamu ulaşımının, sağlığın, eğitimin, radyonun, TV'nin…vb çökeceğinden korkan insanlardır(Bu benim değil onların gerekçesidir). Çünkü bilim insanları olmadan teknolojinin de olmayacağını varsayarlar. Bu iddianın doğruluğu şüphelidir. Çünkü bilim insanı olmak isteyen insanalar her zaman çıkabileceğini düşünmekteyim."*

der(Feyerabend, 1999b:194). Bu korkuları göz önüne aldığımızda insanların bu korkularını yenip tekrardan özgürce düşünebilmeleri için bilim ve devletin mutlaka birbirinden ayrılması gerekmektedir.

5.3. Özgür Bir Toplumda Bütün Gelenekler Eşittir

Feyerabend'e göre hiçbir gelenek kendi başına ne iyi ne de kötüdür. Bireyler gelenekleri iyi ve kötü şeklinde sınıflandırmaktadır. Özgür toplumda bütün gelenekler eşit hak ve fırsatlara sahiptir. Çünkü Feyerabend'e göre en saçma görünen gelenek günün birinde topluma öncülük etme rolü oynayabilir. Ya da bugün yanlış olarak kabul edilen fikirler bir sonraki yüzyıl da doğruluğun kalıpları olabilir. Bundan dolayı da hiçbir geleneğin dışta bırakılmadığı özgür bir toplum yaratmamız gerekmektedir. Feyerabend geleneklerle ilgili şu tezleri öne sürmektedir:

1. *Gelenekler ne iyi ne de kötüdür, yalnızca vardırlar*(Feyerabend, 1999b:42). Çünkü akıl geleneklerin hakimi değildir. Onun için gelenekler hakkında herhangi bir değer yargısında bulunamazlar. Değer yargılarımızı yüklediğimiz gelenekler iyi ya da kötü olurlar. Yani gelenekler kendi başına "nötr" 'dür.

2. *Bir gelenek ancak bir başka gelenekle kıyaslandığında, yani ona ancak, dünyayı kendi değerlerinin bakış açısından gören katılımcıların gözüyle bakıldığında arzu edilen ya da edilmeyen özellikleri kazanır*(Feyerabend, 1999b:42). Bu katılımcıların söylemleri bizlere nesnel gelmektedir. Çünkü katılımcıların tutumları gelenekle ilgili hiçbir yerde atıfta bulunmamaktadır. Halbuki bunlar özneldir. Çünkü seçilmiş olan gelenek katılımcıların kullanımına göre şekillenmektedir. Katılımcılar ne zaman iki farklı geleneklerin farklı yorumlara yol açtıklarını fark ettiklerinde öznellik ortaya çıkmaktadır. İşte o zaman kendi düşüncelerine göre oluşturmuş oldukları geleneği gözden geçirebilecekler. Ve düşüncelerini düzeltme durumunda kalabilecekler. Örneğin dünyanın yuvarlak olduğunun keşfedilmesiyle birlikte düz olduğunu savunan geleneğin kendini düzeltmeye başlaması gibi. Ama şayet fikirleri gözden geçirmeyecek olanlar hem dünyanın bihaber hem de doğma kimselerdir.

3. *Bir ve ikinci maddeler, tam da Protogoras'ın savunmuş olduğu türden bir göreceliği anıştırır gibidir*(Feyerabend, 1999b:43). Bu görelik akla yatkındır. Çünkü bu görelik değerlerin ve geleneklerin çokluğunu vurgular. Böyle bir görelik de uygardır. Çünkü kendi geleneğini evrenin merkezine koyarak diğer gelenekleri yok etmek yarışına girmemektedir.

4. *Her geleneğin taraftar kazanmasının özel yolları vardır*(Feyerabend, 1999b:43). Her gelenek kendi görüşlerini yayabilmek için bir yöntem geliştirir. Diğer taraftan ise nesnelciler kendi görüşlerini kabul ettirmek için tek bir yola başvururlar. Kabul edilen geleneğe göre ya kabul edilir ya da saçma bulunarak reddedilir. Özgür toplumda her gelenek özel yol ve yöntemlerini kullanarak yaşam şansı bulmaktadır.

5. *Geleneklerin etkileşimine katılan bireyler ya da gruplar, olayları ve bu olayların meydana çıkardığı yapıları yargılarken pragmatik bir felsefe benimseyebilirler*(Feyerabend, 1999b:43). Ancak ilkeler etkileşimle değiştiği için gelenekler de değişir. Bu da, tarihsel süreç yargılarken henüz kesinleşmemiş ve kesinleşemeyecek bir pratiğin kullanılabileceği anlamına gelir(Feyerabend, 1999b:43). Çünkü her paradigma kendi düşünsel yapısının kavramlarını üretir. Kişi fikirlerini önceden belirlenen tek bir yönteme de dayandırabilir, hiçbir yönteme dayandırmayıp ilerleyebilir. Böyle bir durumda hangi yol tercih edilecek ya da neyi reddetmek istediğine nasıl karar verecek? Bunu Feyerabend iki şekilde yanıtlamaktadır. Birincisi *karar diye bir şey yoktur. Geriye dönüp bakıldığında yapılmış eylem için(şayet standarlara göre verilmiş bir karar ise) nedenler bulmasını sağlayarak gelenekleri yaratan doğal bir gelişme vardır. Ya da ikinci olarak henüz bilinmeyen bir gezegende hangi ölçümleri kullanacağını sormak ne kadar anlamsızsa henüz bilinmeyen bir ortamda kişinin ne yargıya varacağını ve ne seçim yapacağını sormak da o kadar anlamsızdır.* Yeni durumlar için nasıl yeni aletler icat edildiyse yeni tarihsel fikirlere anlam verebilmek için de *zihinsel ölçüm* aletleri olan standartlar icat etmek gerekiyor*(*Feyerabend, 1999b:43-44).

6. *Bir konuda kolektif karar vermenin en azından iki değişik yolu vardır: ben bunları sırasıyla yönlendirilmiş alışveriş ve açık alışveriş olarak adlandıracağım*. Yönlendirilmiş alışverişte hakim olan geleneği kabul ederler ve hakim gelenekle uygun olan cevapları kabul ederler. Hakim geleneği henüz kabul etmemiş bir kişiyle karşılaştıklarında bir şekilde ikna edildikten sonra yönlendirilmiş alışveriş başlar. *Akılsal tartışmalar* yönlendirilmiş alışverişin özel bir biçimidir. Eğer taraflar akılcıysa sorun olmaz ve tartışma hemen başlar. Ancak bir kısmı akıllıysa ve ellerinde bir güç varsa, diğerleri akılcı olana dek onları görmezden gelip dışlarlar. *Akılsallık üzerine temellendirilmiş bir toplum tam anlamıyla özgür değildir; böyle bir toplumda aydınların oyunu oynanır*(Feyerabend, 1999b:44). Açık alışveriş ise yönlendirilmiş alışverişin tam zıttıdır. *Açık alışverişi pragmatik bir felsefe yönlendirir. Taraftarların benimsedikleri gelenek başlangıçta kesinleşmemiştir, alışveriş sonucu gelişir*(Feyerabend, 1999b:45). Bu tartışma özgürce gerçekleşir. Onun için burada ister bir kişi ister bir topluluk olsun ona saygı gösterilir. Çünkü açık alışverişin ilke ve kuralları yoktur; ama böyle bir sistem yaratılabilir. Burada düşünce akılsal olsun, olmasın değerlidir. Bunun üzerine bir yöntem geliştirilebilir. Bundan dolayı da özgür bir toplumda açık alışveriş yapılır. Açık alışverişte her gelenek düşüncesini özgürce söyleyebilir. Yönlendirilmiş alışverişte ise gelenekler ya da paradigmalar birbirini etkileyip, kendi fikirlerini diğer geleneklere empoze ederek onları yok ederler.

7. *Özgür bir toplum, bütün geleneklerin eşit haklara, eğitime ve öteki güç odaklarına ulaşma imkanları açısından eşitliğe sahip oldukları bir toplumdur*(Feyerabend, 1999b:45). Aslında bu, ilk üç tezin doğal bir sonucudur. Özgür bir toplum sırtını herhangi bir inanç sistemi ya da güce dayandırmaz. Çünkü özgür bir toplumun temel yapısı koruyucu bir yapıdır, bir

ideoloji değildir. Peki bu yapı nasıl anlaşılmalıdır? Bunu nesnel düşüncelere dayandırmak gerekmez mi? Tam bu noktada Feyerabend devreye girerek şöyle der: Aydınlar vatandaşlarını, kendilerine ödenen paranın iyi bir biçimde harcandığına ve kendi ideolojilerinin sahip olduğu merkezi konumu koruması gerektiğine işte böyle ikna etmeye çalışırlar. Bu standartlar akıllı bir tiranın çağrılarına benzer. Tiran "şöyle yapmanızı istiyorum" ya da "böyle uygun görüyorum" yerine "şunu şöyle yapmak akılsaldır" der. Böylece kendi düşüncesini akılsalmış gibi bize yansıtır ve insanlar da bu oyuna kanarlar. Bu oyunu Feyerabend sekizinci tezle bozmak istemektedir.

8. *Özgür bir toplum dayatılmayacak, tersine belirli sorunları işbirliği ruhuyla çözen insanların sözü edilen koruyucu yapıları oluşturulmasıyla ortaya çıkacaktır*(Feyerabend, 1999b:45-46). Feyerabend burada *vatandaş girişimlerini* vurgulamaktadır.

9. *Özgür bir toplumun yapısı sorununu çözüme kavuşturacak olan yönlendirilmiş değil, açık tartışmalardır(*Feyerabend, 1999b:44-6). Bu tezde açık tartışmanın zaten var olduğu söylenmemektedir. Bu gelişmeler sonucunda açık tartışmanın kullanılabileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca akılcılığın özgür toplumda zorunlu bir öğe olmadığı anlaşılmaktadır.

Şimdiye kadar ki tezler bilim açısından bazı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Birinci ve beşinci tez baz aldığında bilimin de diğer bütün gelenekler gibi bir gelenek olduğunu ve onu ayrı bir yere oturtmaya gerek olmadığı vurgulanır. Hiçbir gelenek mükemmel olmadığı için bilimin ortaya çıkardığı sonuçların da her gelenek tarafından olumlu karşılanmaması doğaldır. Bundan dolayı da özgür bir toplumda hiçbir geleneğin temel bir ideoloji haline gelmesine izin verilmeyecektir.

10. *Özgür bir toplum, bilimle toplumun birbirinden ayrılmasında ısrarcıdır*(Feyerabend, 1999b:46). Bilim pek çok ideolojiden yalnızca biridir ve din devletten nasıl ayrıldıysa bilim de devletten öyle ayrılmalıdır(Feyerabend, 1999b:140). Din, devletten ayrıldıktan sonra devlet bütün inançlara eşit mesafede durmuştur. Böylece her inanç kendini ifade etme şansını yakalamıştır. Bilim de devletten ayrıldıktan sonra iktidarla olan bağı ortadan kalkacaktır. Böylece bütün gelenekler kendini ifade edebilecektir. Bilim ile devlet birbirinden ayrıldıktan sonra şu bir tabloyu görürüz: "Rekabet edebilmek için şans tanınması halinde bilimsel olmayan ideolojiler, uygulamalar, teoriler ve gelenekler, bilime rakip olabilirler; bilimin yetersiz kaldığı noktaları ortaya çıkarıp bu noktalardan derde deva olabilirler. Böylesi bir rekabet ortamını oluşturmak, tüm geleneklere eşit şans tanımak, özgür bir toplumun kurumları üzerine düşen bir görevdir. Bilim eğer söylediği üzere gerçekten mükemmel ise; bu ancak böylesi özgür bir rekabet ortamının mutlak galibi olarak ortaya çıkması halinde kanıtlanabilir(Feyerabend, 1999b:157). Bu tarz bir özgür ortam oluşmayıp bilim iktidarla hareket etmeye devam ettikçe hem bilim hem diğer gelenekler hem de insanlar köle olmaya mahkûm olacaklardır. Çünkü bilim

insanlarının ipleri sermayenin elindedir. Sermaye, elindeki ipleri ve kuklalarını çıkarları doğrultusunda kendi sahnesinde oynatacaktır.

Sonuç olarak bütün gelenekler eşittir. Hiçbir gelenek herhangi bir ayrıcalığa sahip değildir. Hakim iktidarla uyumlu bir geleneğin yaratılmaması için bütün geleneklerin iktidarla bağı koparılması gerekmektedir. Şayet gelenekler iktidardan kopartılırsa ve hepsine eşit hak ve fırsatlar verilirse; özgür bir şekilde rekabetlerini yaşayabileceklerdir.

5.4. Bilime Demokratik Yaklaşım

Feyerabend "Özgür Bir Toplumda Bilim" adlı eserinde demokratik karar almayı temellendirmektedir. Feyerabend'e göre bilimsel fikirler hiçbir şekilde demokratik bir tarzla alınmamaktadır. *Bilimsel yasaları ve olguları kabul ederiz, onları okullarımızda öğretiriz, önemi politik kararların temeli yaparız. Ama bütün bunları yaparken bu yasaları ve olguları inceleyerek oya sunmayız*(Feyerabend, 1999b:101). Oylamaya sunulmadığı için de bilimsel çalışmalar hakkında yararı da zararı da belli bir entelektüel çevre verdiği için bu demokratik kararla uyuşmamaktadır. Bundan dolayı Feyerabend bütün insanları karar alma noktasına taşımak için bilimde demokratik yaklaşımı önermektedir.

Feyerabend demokratik kararla; sıradan insanlarında bilim hakkında yargıya varabileceklerini belirttir. Feyerabend'e göre *demokratik ilkeler* bugün uygulandıkları biçimiyle farklı geleneklerin zarar görmeden kendilerini var etmeleriyle uyuşmamaktadır. Örneğin akılsal liberal bir toplumda siyahi kültürüne ait bir sözcüğü, Yahudi kültürüne ait bir sözcüğü, Ortaçağ kültürüne ait bir sözcüğü tam olarak içinde barındıramaz. Ancak bu kültürleri *bilimin, akılcılığın kutsal-olmayan ittifakına dayanan bir temel yapıya vurulmuş ikincil aşılar* olarak barındırılabilirler(Feyerabend, 1999b:105). Bilimi ve akılcılığı savunanların doğru olan bu değil midir? Şeklinde bir itirazları olacaktır. Bir yandan büyüyü bir yandan bilimi değerlendirdiğimizde bunlar arasından çok büyük farklar yok mu? Bu fark *büyücülüğün, dinin, mitosçu dünya görüşlerinin gerçeklikle bağlantı kurmaya çalışmalarına karşılık bilimin bunu çoktan başarmış olmasından ve bu yüzden* kendinden öncekileri aşmış olmasından ileri gelmiyor mu? Ayrıca din, büyü gibi yapıların yerine güçlü olan bilimi koymak hem doğru hem de gerekli değil mi? Bu sorular üç hipoteze dayanmaktadır. Birincisi *"Bilimsel akılcılık alternatif geleneklerle kıyaslandığında daha iyiydir"* ikincisi "B*ilimsel akılcılık alternatif geleneklerle kıyaslandığında veya onlarla birleştirilerek iyileştirilemez"* üçüncüsü "*Bilimsel akılcılık sahip olduğu üstünlüklerden dolayı kabul edilmeli ve eğitimin temeli olmalıdır"* Feyerabend bu üç temel varsayımı öne sürmektedir. Birinci ve İkinci varsayımın olgularla uyuşmadığını şu varsayıımla temellendirmektedir. *Akılcılar ve bilim insanları kendi gözde ideolojilerinin ayrıcalıklı konumunu akılsal olarak gerçekleştiremezler.* Olur da gerçekleştirilse bile üçüncü varsayımda belirttiği gibi

bu ideolojinin herkese dayatılabileceği fikri çıkmamaktadır. Aksine bütün gelenekler eşit hak ve eşit fırsata sahip olmalıdırlar.(Feyerabend, 1999b:106). Bu ve buna bezer durumlar göz önünde bulundurduğunda bilime demokratik yaklaşımın ne derece elzem olduğu anlaşılabilmektedir.

Demokrasilerde her birey her konuda okuma, yazma, konuşma, propaganda etme hakkına sahiptir. Örneğin hastalandığında istiyorsa modern tıbba başvurur, istiyorsa alternatif tıbba başvurabilir. Ayrıca *bir birey olarak sadece fikirleri kabul etme, onlara uygun yaşama ve onları yayma hakkına sahip olmakla kalmaz. Aynı zamanda gerekli mali kaynağa sahipse ya da kendisini mali olarak destekleyen örgütler de kurabilirler*(Feyerabend, 1999b:116). Bu hak iki nedenden ötürü verilir. Birincisi herkes doğru bildiği fikrin peşinden gidebilmelidir. İkincisi ise hakikatin ya da doğrunun tam olarak ne olduğunu bilebilmek için bütün alternatiflerden yararlanmamız gerekmektedir. Bir vatandaş bu hakka sahipse ister özel olsun ister vergi mükellefi olsun mali katkıda bulunduğu her fikir hakkında söz sahibi demektir. Devlete bağlı eğitim kurumları ve bilimsel kurumlar ya da vergi gelirleriyle desteklenen araştırma enstitüleri vergi mükelleflerinin kararları etkisindedirler. Örneğin New York eyaletinde vergi mükellefleri astroloji, büyü veya alternatif tıp öğretilmesini istiyorlarsa bunlar aynı zamanda üniversitelerde de öğretilecektir. Feyerabend demokratik kararla uzman görüşünü komple bir kenara atmamaktadır. Uzmanların görüşlerine başvurulabilir. Ancak son sözü daima demokratik tarzda oluşan komiteler verecektir. Bu komitelerin çoğunluğu da sıradan insanlardan oluşmaktadır. Peki sıradan insanalar bu türden kararlar verebilmeleri için yeterli bilgiye sahip midir? Hatalı kararlar vermeyecekler mi? Bundan dolayı da işi uzmana bırakmak zorunlu değil mi? Feyerabend'e göre sıradan insanlar hata yapabilirler, tıpkı bilim insanların yaptığı gibi. Bundan dolayı ikisinde de hata yapma potansiyeli bulunduğu için hatayı azınlığa değil çoğunluğun kararına bırakmak gerektiğini savunur.

Demokrasiler de her şeyi bilen küçük bir kliğin güttüğü bir koyun sürüsü değildir. Olgun insanlardan oluşan bir topluluktur. Olgunluk sokakta toplanmaz. Çünkü öğrenilmesi gerekmektedir. *Olgunluk okullarda(* günümüz eğitim anlayışında öğrencilerin alınmış kararlarının kupkuru ve çarpıtılmış kopyalarıyla karşı karşıya bırakıldığı günümüz okullarında değil.) *henüz alınmamış kararlara aktif katılımla öğrenilir. Olgunluk özel bilgilerden daha önemlidir ve bilim insanlarının o zarif ve ince sessiz sinema oyunlarını bozacak olsa bile mutlaka elde edilmelidir*(Feyerabend, 1999b:117). Bilim insanları tabi ki bilime toz kondurmadıkları için diğer bütün geleneklerden üstün görmektedirler. Ama demokratik yaklaşımda bu tarz bir doğma kabul edilmez. Bundan dolayı da temel kararlara uzmanlar değil; sıradan insanların katılması başarı oranını azaltacak olsa bile mutlaka yapılmalıdır. Feyerabend bunu savaş halindeki devlet örneğiyle somutlaştırmaktadır. Feyerabend'e göre bir savaşta baskıcı bir devleti sınırlandıracak hiçbir şey yoktur. Hiçbir hümanist düşünce onun saldırılarını sınırlayamaz. Tek sınırlayıcı maddi şeyler, zeka ve insan gücüdür. Ancak demokraside ise

savaşta yenilgiye neden olsa bile düşmana, insana yakışır biçimde davranılmaktadır. Ancak bazı demokrasilerde totaliterlikle yarışacak düzeyde iktidarlar mevcuttur. Eleştirilerinde Feyerabend bahsettiği standartlara sadece birkaç demokrasinin ulaştığını belirttir.

Sonuç olarak Feyerabend kararların uzmanlardan alınıp sıradan insanlara bırakıldığında kesin başarısız olacağı kesin değildir. Ancak bunu süreç içinde gözlemleyebiliriz. *Bir demokraside önemli olan yurttaşların deneyimleridir, yani otist küçük entelektüel çetelerinin gerçek ilân ettikleri değil, yurttaşların öznellikleridir*(Feyerabend, 2012:345). Şayet uzman sıradan insanların fikirlerini beğenmiyorsa gidip onlarla sohbet edip onları ikna etmeye çalışmalıdır. Ancak bu ikna uzman gibi davranarak değil sıradan bir insan gibi yapılmalıdır.

Demokrasilerde *aklı selim kişi* genel meclisle temsil edilen vatandaş girişimleridir(Feyerabend, 2012:65). Meclisin söylediği hem o toplum hakkındaki bir doğrudur hem de o toplumu değiştirmenin bir aracıdır. Feyerabend *demokratik ilkelerle* bilimi bu meclislerin denetimine tutmaktadır(Feyerabend, 1997:143). Demokrasi nasıl süreç içinde kendini değiştirip dönüştürme gücüne sahipse bilimi de süreç içinde *vatandaş girişimiyle* dönüştürüp değiştirecektir(Feyerabend, 1999b:142). Çünkü *demokrasilerde önemli sonuçlara gebe tüm seçimler yurttaşların elindedir*(Feyerabend, 2012:184). Demokrasi *uzmanların akıntı ve döküntüleri dahil kendi içinde olup biten her şeyi düzeltmeye* hazırdır. Ancak akılcılara göre demokrasi bilimin işine karışamaz. Bunu da iki nedenden ötürü söylerler. Birincisi bilim insanı olmayan kişiler bilimi düzeltemez. İkincisi ise bilim nesnel olduğu için öznel tutumlardan ayrı tutulmalıdır. Feyerabend birinci nedeni şöyle yanıt vermektedir: *jüri ile karara bağlanan mahkemeler gibi kurumlar ve yurttaşlar inisiyatifi gösteriyor ki meslekten olmayanlar o sorunlar hakkında eğitilebiliyor ya da kendilerini eğitebiliyorlar.* Örneğin ABD'nin bazı eyaletlerinde akupunkturun yasallaşması böyle bir öğrenmedir. İkinci nedene iseşöyle yanıt verir; demokrasi kendi üyelerinin öznel yargılarına dayandığı için nesnelliğin toplum tarafından nasıl görüldüğü değerlendirilir. Yani bilim için nesnel olan yurttaşlar meclisi tarafından nesnel olarak değerlendirilmeyebilir. *Yani kendi hatalarını düzeltici bilim, yine kendi hatalarını düzeltici yapıda olan daha geniş ölçekli bir birim içinde yer alır. Demokraside geniş ölçekli birimler kendi hatalarını düzeltme işlemi bu birimlerin oluşturan tüm parçalar üzerinde geçerlidir. Bu ise demokratik kendi hatalarını düzeltme, bilimsel kendi hatalarını düzeltmeye ait geçici sonuçları hükümsüz kılar demektir.*(Feyyerabend, 2012:298-299).

Demokrasilerde geleneklerin seçimi yurttaşlara bırakılır. Çünkü yurttaşlar beğenilerine ve fikir dünyalarına göre herhangi bir geleği seçer. *Diyeceğim, demokrasi; eleştirinin mukadder tamamlanamazlığı; bir görüşün egemenlik kurmasının asla tek başına akılcı ilkelerin uygulanmasına bağlı bir sonuç olmadığı ve olamayacağının keşfedilmesi; tüm bunlar eski geleneklerin canlandırılması ve bilim karşıtı görüşlerin gündeme sokulması yolundaki girişimlerin yeni bir aydınlanma çağının başlangıcı olarak alkışlanması gerektiğini söylüyor, orada*

eylemlerimize sırf yobazca ve çoğu kez olduğu gibi, kuş beyinli sloganlar değil iç görü rehberlik edecektir(Feyyerabend, 2012:349). Bilimin demokratik denetimi nasıl olacağına yönelik Feyerabend'e bir çok eleştiri gelmiştir. Bu eleştirilerin başında ise "Feyerabend'in bu demokratik meclislerin işleyişiyle ilgili detaylı bir bilgi vermediğine" yöneliktir. Doğrudur Feyerabend bu meslislerin oluşma ve işleyiş şekline dair detaylar vermemektedir. Zaten Feyerabend bunun detaylarına girip ölçüt ya da ilkeler öne sürseydi kendi bilgi anarşist kuramıyla çelişmiş olurdu. Feyerabend "*Eğer ayrıntısına girecek olsaydım, meclislerin yapı ve işlevlerini tanımlamak bana değil onları gündemine alacak ve işleteceklere düşer derdim. Demokratik tedbirler ad hoc şeylerdir, belli bir amaç için icat edilir ve somut, belli insanlara hizmet ederler, dolayısıyla, bunların ne yapıda olacağı birtakım teorisyenler tarafından uzaktan belirlenemez hatta belirlenmemelidir*" der. Yeni fikirlerin çoğu ilk başta sert bir dirençle karşılanırlar. Ancak bu sert direnci gösteren meclisler değil uzmanlardır. Onların temel derdi ise kendi paradigmalarını ya da koltuklarını korumaktır. Örneğin İzlenimcilik, dışavurumculuk, kübizm, gibi akımlar ilk başta çok ciddi bir dirençle karşılanmışlardır. *Direnç kurumlaşmadığı sürece bir zarar vermez ve buradaki kurumlaşmış direnç demokratik meclislerden değil eski akademik okullardan gelmiştir*. *Şüphesiz bilimin demokratik denetimi bazı bilim insanlarının çok hoşlandıkları birtakım şeylerden mahrum bırakabilir, fakat dikkat edilmelidir ki var olan durumda bilim insanlarının, bilim insanlarının olmayanları çok hoşlandıkları birtakım şeylerden mahrum etmektedir*(Feyerabend, 2012:184-185). Bu koşullarda sadece uzman grubun düşüncelerini mi dikkate almalıyız? Yoksa meclislerin düşüncelerini mi dikkate almalıyız? Burada akıllıca olan meclisin fikirlerini dikkate almaktır. Tabi ki burada Feyerabend uzmanları dışlamamaktadır. Uzmanlarda meclisteki sıradan insanlar gibi fikirlerini beyan edip, kendilerine taraftar kazanabilirler.

Kısacası Feyerabend öncelikle olarak bilim ve devletin birbirinden ayrılması gerektiğini vurgular. Bilim, devletin tahakkümü altından çıkarsa özgürlüğüne kavuşacaktır. Günümüz bilim insanlarına baktığımızda aslında Feyerabend'in ne kadar haklı bir tespit yaptığı gün yüzüne çıkacaktır. Günümüzde bilim insanları ya devletin resmi ideolojine göre hareket ederler ya da sermaye sahiplerine göre hareket ederler. Bilim insanları resmi ideolojinin dışına çıkmadıkça maddi ve manevi desteklenirler. Ancak resmi ideolojiye aykırı bir fikir öne sürerlerse, o zaman iktidarın düşmanı haline gelirler. Sermaye sahipleri ise bilim insanlarını bir kukla gibi oynatmaktadır. Çoğu dünya ülkesinde görülen bu durum Türkiye için de geçerlidir. Türkiye'deki araştırmalara baktığımızda hakim iktidarın ideolojisi neyse çoğunluk ona göre davranır. Kalan azınlığın düşünceleri ise "akıl dışı" ilan edilir. Örneğin TÜBÜTAK'ın çıkardığı kitaplar ya da desteklediği projelere baktığımızda; 2005 öncesi ile sonrası muazzam farklılıklar göstermektedir. Bundan dolayı nasıl din ile devlet işleri birbirinden ayrılmışsa ACİL bir şekilde bilim ile devletin de birbirinden ayrılması gerekmektedir.

Feyerabend'in bu bölümdeki düşüncelerini şöyle özetleyebiliriz. Feyerabend Bilim de tıpkı diğer gelenekler gibi bir gelenektir. Onu ayrıcalıklı ya da üstünlük yükleyecek hiçbir yönü yoktur. Feyerabend'in geleneklerle ilgili öne sürdüğü on tezi kısaca tekrardan değinirsek;

1. Gelenekler ne iyi ne de kötüdür, yalnızca vardırlar(Feyerabend, 1999b:42).
2. Bir gelenek ancak bir başka gelenekle kıyaslandığında, yani ona ancak, dünyayı kendi değerlerinin bakış açısından gören katılımcıların gözüyle bakıldığında arzu edilen ya da edilmeyen özellikleri kazanır(Feyerabend, 1999b:42).
3. Bir ve ikinci maddeler, tam da Protogoras'ın savunmuş olduğu türden bir göreceliği anıştırır gibidir. Çünkü geleneklerin ve değerlerin çoğunluğuna dikkat eder. Ve uygardır, zira kişinin kendi ve o köydeki garip adetlerin dünyanın merkezi olduğunu varsaymaz(Feyerabend, 1999b:43).
4. Her geleneğin taraftar kazanmasının özel yolları vardır(Feyerabend, 1999b:43).
5. Geleneklerin etkileşimine katılan bireyler ya da gruplar, olayları ve bu olayların meydana çıkardığı yapıları yargılarken pragmatik bir felsefe benimseyebilirler(Feyerabend, 1999b:43).
6. Bir konuda kolektif karar vermenin en azından iki değişik yolu vardır: ben bunları sırasıyla yönlendirilmiş alışveriş ve açık alışveriş olarak adlandıracağım(Feyerabend, 1999b:44). Özgür toplumda yönlendirilmiş değil; tartışmaya açık olan açık alışveriş geçerlidir.
7. Özgür bir toplum, bütün geleneklerin eşit haklara, eğitime ve öteki güç odaklarına ulaşma imkanları açısından eşitliğe sahip oldukları bir toplumdur(Feyerabend, 1999b:45).
8. Özgür bir toplum dayatılmayacak, tersine belirli sorunları işbirliği ruhuyla çözen insanların sözü edilen koruyucu yapıların oluşturulmasıyla ortaya çıkacaktır(Feyerabend, 1999b:45-46).
9. Özgür bir toplumun yapısı sorununu çözüme kavuşturacak olan yönlendirilmiş değil, açık tartışmalardır(Feyerabend, 1999b:44-46).
10. Özgür bir toplum, bilimle toplumun birbirinden ayrılmasında ısrarcıdır(Feyerabend, 1999b:46).

Sonuç olarak gelenekleri değerlendirdiğimizde aslında bilimin ayrıcalıklı bir konuma konulmasının akılsal bir açıklaması yoktur. Sadece ideolojiksel bir açıklaması vardır. Özgür toplumda bütün gelenekler eşit haklara sahiptir. Ve bütün geleneklerin kendilerini ifade etme şansları vardır. Feyerabend'te göre gelenekleri değerlendirdiğimiz zaman daima açık alışverişi kullanmalıyız. Onun sayesinde önyargılarımızdan kurtulup objektif bir değerlendirmede bulunuruz.

Özgür bir toplum herhangi bir inanç öğretisi üzerine, örneğin akılcılık üzerine ya da insancı düşünceler üzerine oturtulamaz. Özgür bir toplumun temel yapısı koruyucu bir yapıdır, bir ideoloji değildir; bu yapı bir inanç işlevi değil, bir demir parmaklık işlevi görür(Feyerabend, 1999b:45). Bu yapı hiçbir şekilde dayatmacı değildir. Çünkü bu yapı bütün geleneklere eşit mesafede durur. Yani özgür bir toplum dayatılmayacak, tersine belirli sorunları işbirliği ruhuyla çözen insanların sözü edilen koruyucu yapıları oluşturmalarıyla ortaya çıkacaktır(Feyerabend, 1999b:46).

Özgür bir toplumda her türlü inanış ve öğretilere yer vardır. Özgür bir toplumda bilim üstün değil, diğer gelenekler gibi bir gelenektir. Ancak günümüzde bilimin kusursuzluğu var sayılır. Ve diğer geleneklerden daha üstün görülür. Hatta o kadar üstün görülür ki insanlara seçme şansı dahi tanınmaz. Örneğin bilimsel dersler bütün okullarda zorunludur. Kişi o dersleri almak zorundadır.

Ne bilim ne de bir başka ideoloji onların kendiliğinden kurtarıcı yapan bir şeye sahiptir. İdeolojiler yozlaşarak dinler haline gelebilirler(Feyerabend, 1999b:102). İdeolojiler rakiplerini ezip, başarıya ulaştıklarında tam bir güç zehirlenmesi yaşayarak bir doğmaya dönüşürler. Bilim özelikle II. Dünya savaşı sonrasında tam da öyle bir ideolojiye dönüştü. Bu durum bilimin ilk ortaya çıkış ilkeleriyle çelişmektedir. Normalde bilim insanları hakim ideolojinin(özellikle din) yarattığı korku ve önyargıları yıkmaktaydı. Günümüzde ise bilim, insanları denetim altına almak için zora, baskıya, korkulara ve önyargılara başvurmaktadır.

Bilim egemenliği demokrasi için bir tehdittir(Feyerabend, 1999b:103). Çünkü bilim egemenliği kültürel çoğulculuğu yok etmektedir. Kendisi dışında hiçbir geleneğe yaşam hakkı tanımamaktadır. Bu egemenlik demokrasinin ilkelerine de zarar vermektedir. Günümüzde de artık demokratik ilke sadece bilim için özgürlük vaat ediyor. Bilim insanları kendi gözde ideolojilerini ayrıcalıklı konumunun akılsal olduğunu savunurlar. Halbuki akılsal değildir. Akılsal olduğunu varsaysak bile; ideolojilerinin mutlak, tek, kusursuz sayılıp, diğer gelenekleri yok ederdi. Ona göre hakikat dindir. Günümüzde de hakikat bilim olmuştur. Bu ideoloji tamamen diğer gelenekleri yok saymaktadır. Bu yok sayma demokratik ilkelerle çelişmektedir. Çünkü demokratik ilkeler çoğulculuğu savunur. Bazı bilim insanlarına göre buradan görecelik çıkmaktadır. Doğrudur tam da görecelik çıkmaktadır. Bilim insanları görecelikten korkarlar. Çünkü görecelik bütün geleneklere eşit haklar verir. Görecelikte iyi ya da kötü gelenek yoktur. Sadece gelenekler vardır. Hal böyle olunca bilimin egemenliği tehlikeye düşmektedir. Bunun için bilim, göreceliğe karşıdır. Çünkü gelenekler arası alışveriş akılsal değil; açık bir alışveriştir.

Bilimde hem uzmana hem de amatör meraklıya ihtiyaç duyar(Feyerabend, 1999b:120). Bundan dolayı karar almada sıradan insanların olması gerekmektedir. Bu hem demokrasi için hem de bilimin özgürleşmesi için elzemdir. Çünkü demokrasi her şeyi bilen bir grup insanın güttüğü koyun sürüsü değildir. Bütün insanların karar alma merciinde bulunduğu bir yapıdır.

Uzman görüşüne geldiğimiz de ise; uzman görüşü her zaman doğru değildir. Hatta önyargılı ve denetime muhtaçtır. Çünkü uzman kendi geldiği paradigmaya göre hareket eder. Örneğin doktorlar bir hastalık hakkında farklı faklı kararlar verebilirler. Tabi ki uzmanların hem fikir olduğu konular da vardır. Ama onların hem fikir olması güvenilmez olduklarını ortaya çıkarmaz. Örneğin savaş karalarında fikir birliği vardır. Karşı çıkanlar susturulur. Peki bizim savaş olgusuna güvenmemiz mi gerekir? Bu gibi fikir birliğiyle alınan karalar genellikle, amatör ya da sıradan insanlar tarafından ortaya çıkarılmıştır. Çünkü bilim, daima olağandışı bilim insanları sayesinde ilerlemiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki bilimin hem uzmanas hem de amatöre ihtiyacı vardır. Bu sebeple sıradan insanlar da bilimi denetlemelidir. Ve son sözü uzmanlar değil; sıradan insanalar söylemelidir. Bu aynı zamanda demokrasinin de gereğidir. Ancak Feyarabend'in gözden kaçırdığı şey ise demokrasi eğitimsiz kitlelerin eline geçtiği zaman azınlıkta kalan bütün gelenekleri yok ederler. Hatta bizleri "dünyanın düz bir tepsi" olduğuna bile inandırabilirler. Bundan dolayı devlet ideolojisi ne olursa olsun bütün geleneklerin o ideolojiden bağımsız bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir.

Feyerabend'in "Bilimin demokratik denetime tabi tutulması gerektiği (Feyerabend,2012:185)" tezi eleştirilmiştir. Feyerabend "bu meclislerin nasıl oluşacağı hakkında hiçbir şey söylemiyor" deniliyor. Feyerabend şayet bunu katı ve mutlak bir şekilde belirlemiş olsaydı; zaten kendisiyle çelişmiş olurdu. Çünkü Feyerabend yeni bir bilimsel paradigma ya da yöntem önermiyor. Sadece özgür bir toplumda bilimin nasıl ortaya çıkacağına yönelik öneriler sunuyor. Bu öneriler mutlak değildir ve tartışılabilir. Ancak benim Feyerabend'te eleştirim: Demokrasi bilimi denetlediği zaman karşımıza yeni bir bilim dini ortaya çıkarmayacağı ne malum! Ya da demokrasi eğitimsiz kitlelerin eline geçtiği zaman nasıl bir mücadele edilecektir. Farz edelim ki demokrasi yeni bir gelenek yarattı. Ve gelenekte "koşulsuz itaat" şartı konuldu. O zaman amatörlere tekrar ihtiyaç duyulacaktır. Çünkü bu paradigmanın ortadan kaldırılması gerekiyor. Hangi ideoloji olursa olsun bütün gelenekler o ideolojiden ayrıldığı taktirde; o zaman gerçek, özgün ve özgür düşünceler ortay çıkacaktır. Bu düşüncem Ortadoğu bazlı eleştirilmeye açıktır: çünkü Ortadoğu hala karanlık çağı yaşamaktadır. Bu fikirler daha çok demokrasiyi özümsemiş halklar için geçerlidir. Aksi taktir de yeni geleneklerin "tiranlığı" ortaya çıkacaktır.

6. SONUÇ

Feyerabend “Bilgi Kuramsal Anarşizm” düşüncelerini oluşturmadan önce mevcut bilim anlayışını ele almıştır. Mevcut bilim anlayışını eleştirerek kendi bilgi kuramsal anarşizmini kurduğunu söyleyebiliriz. Feyerabend eleştirilerine hakim bilim anlayışı olmasından da kaynaklı Viyana Çevresinin fikirlerini eleştirerek başlamaktadır. Feyerabend’e göre Viyana Çevresi bütün fikirleri kendi bilimsel ölçütlerine göre değerlendirmektedir. Ona göre bilimin konusu olgusal olmalıdır. Olgusal olmayan metafiziksel önermeler anlamsızdır. Ayrıca Viyana Çevresi bilimi insansızlaştırmıştır. Yani insandan kopuk hale getirmiştir. Viyana Çevresinin bilim anlayışı Popper, Kuhn, Lakatos ve Feyerabend düşünürleri sayesinde bilim anlayışları zayıflamıştır. Feyerabend’ten önce Viyana Çevresini eleştiren Popper, Lakatos ve Kuhn düşünceleri belli bir kırılmaya yol açmıştır. Ancak Feyerabend’e göre bu filozoflar bilime belli bir ölçüt getirdikleri için hakim olan akılsal bilim anlayışının dışına çıkamamışlardır.

Popper görüşleriyle Viyana Çevresinin hakim bilim anlayışını yıktığını sanmaktadır. Ancak hem Viyana Çevresi hem de Popper deney bilgisini ve bilimselliğin ölçütüne bir yanıt aradıkları için tek farklılıkları verdiği yanıtlardan ibarettir. Hem Popper hem Viyana Çevresine göre bilimsellik kuramlardan ibarettir. Popper’e göre tek bir bilgi önemlidir o da bilimsel bilgidir. Bu bilimsel bilginin yöntemi de yanlışlanabilirlik ilkesidir. Bu fikirler Feyerabend’in eleştiri konusu olmuştur. Feyerabend’e göre Popper’ın bilim ile bilim olmayanı ayırmak için belirlediği ölçütler bilimi sınırlandırmaktadır. Feyerabend’e göre Popper bilim yaparken bilim tarihini göz ardı etmektedir. Popper’ın paradigmalar bir sorunla başladığı yönündeki fikrine Feyerabend karşıdır. Feyerabend’e göre paradigmalar sorunla başlamazlar. Feyerabend’e göre sırf bilimin akılsallaştırılması için Popper’ın öne sürdüğü ölçütler bir işe yaramaz. Feyerabend’e göre bilim sınırlamayla ve mutlak bir ölçüte göre hareket etmemektedir. Bilim tarihine baktığımızda mutlak olarak kabul edilen yöntemler ihlal edildiği için bilimde ilerleme olmuştur. Feyerabend’e göre bilim ancak ne olsa uyar ilkesiyle ilerleyebilir. Ne olsa uyar ilkesi mutlak bir ilke değildir. Bütün ilkelerin yaşam bulduğu düşünsel bir yapıdır.

Lakatos, Feyerabend tarafından *dost ve yandaş anarşist* diye tanımlanmaktadır. Lakatos bilim anlayışını geliştirirken Popper’ın yanlışlama ilkesinin bilim için bir ölçüt olamayacağından hareketle bilimsel araştırma programını öne sürmektedir. Lakatos'un kendinden önceki bilim felsefecilerinden farklı olarak, kuramların bilimsellik açısından ancak kuramlar dizisi şeklinde değerlendirilebileceğini savunur. Aynı zamanda değerlendirilen kuram değil, araştırma programıdır. Araştırma programları da fazladan deneysel içeriğe sahip olup olmadıklarına ve bir kısmının deneylerle doğrulanıp doğrulanmadığına bağlı olarak ilerletici ve yozlaştırıcı sorun değişikliğine neden olurlar. Eğer bir araştırma programı yeni olguları önceden tahmin ediyorsa ilerleticidir. Ancak şayet yeni olgular tahmin etmiyorsa ve var olan olguların peşinden

koşuyorsa yozlaştırıcıdır. Dolayısıyla Lakatos, bize yeni bir ölçüt ve sınır koyma sunmaktadır. Bilim tarihine ilişkin yapılacak olan değerlendirmelerin hangi ölçüte göre yapılacağını söyler. Bu ölçüt bilimin ilerlemesinin rasyonel/akılsal temelini ortaya koyacaktır. Aynı zamanda bununla bilimin rasyonalite sorununa da bir çözüm önermektedir. Bilim tarihi kimilerinin iddia ettiği gibi irrasyonel değildir, tersine bilim tarihinin yepyeni bir okumayla rasyonel olarak yeniden inşa edilmesi olanaklıdır. Ondan kaynaklı Lakatos, Kant'ın ünlü sözünü değiştirerek şöyle demektedir: "Bilim tarihi olmadan bilim felsefesi boş; bilim felsefesi olmadan bilim tarihi kördür."(Lakatos, 2014:170). Lakatos yeni bir sınır koyma ölçütü koyduğu için Feyerabend tarafından eleştirilir. Feyerabend'e göre *Lakatos'un ''büyük bilime" duyduğu büyük saygı onu bu standartları "son iki yüzyılın modern biliminin sınırlan içinde aramaya sevk ederken, ben bilimi ilginç ama asla istisnai olmayan, birçok avantajı yanında birçok kusuru da olan bir bilgi biçimi olarak yerli yerine oturtmayı öneriyorum. Bilim bütün olarak alındığında bir sıkıntı kaynağı olsa da, hala ondan öğreneceğimiz bir şeyler olabilir. Kuralların daha sıkılaştırılarak şarlatanların önünün kesilebileceğine de inanmıyorum*" der(Feyerabend, 1999a:206-207). Bundan dolayı Lakatos da bilime bir ölçüt getirdiği için Feyerabend tarfafından eleştirilmiştir. Çünkü Feyerabend'e göre mutlak genel geçer bir ölçüt bilime ve bilimsel ilerlemeye aykırıdır.

Feyerabend'e göre Kuhn "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" eseriyle bilim felsefesindeki Viyana Çevresi düşünürlerinin bilim anlayışını ciddi anlamda sarsmıştır. Ancak Kuhn da bilime bir sınır getirerek(olağan bilim paradigması) ve bilime özerklilik tanıdığı için Feyerabend tarafından eleştirilmiştir. Feyerabend ile Kuhn arasında bir çok benzerlik bulunmaktadır. Örneğin Feyerabend, *bilimin bilgi kuramsal değil, tarihsel olarak temellendirilmesi gerektiği konusunda* Kuhn ile aynı düşünmektedir. Ancak *bilimin siyasi özerkliği* konusunda ondan faklı düşünmektedir. Feyerabend bilimin siyasi özerkliğini reddetmektedir. (Feyerabend, 1999a:266). Hem Kuhn hem de Feyerabend bilim sosyolojisinde mutlak program ya da ölçütlere karşıdır. Ancak Feyerabend'in Kuhn'a asıl karşı çıktığı nokta olağan bilim noktasıdır. Feyerabend çoğulculuğu savunduğu için tek bir paradigmanın insanı ilerletmeyeceğini söyler. Çünkü Feyerabend'e göre en saçma ve işe yaramaz paradigma bile günün birisinde işimize yarayabileceği için olağan bilimle saf dışı bırakılmaması gerekmektedir.

Bu eleştirilerden sonra Feyerabend kendi bilim anlayışı olan Bilgi Kuramsal Anarşizm" ile nasıl bir bilim veya nasıl bir bilgi olması gerektiğinden bahsedilecektir. Ancak Feyerabend "Bilgi Kuramsal Anarşizmle" mutlak bir yol göstermemektedir. Sadece bilim tarihine bakarak bilimin nasıl yapılması gerektiğini önermektedir. Feyerabend "Yönteme Hayır" eserinde bilimin hasta olduğunu ve ilacın ise "Bilgi Kuramsal Anarşizm" olduğunu söyler. Ardından ise şunu ekler ilaç her zaman kullanılmaz, sadece gerektiğinde kullanılabilir. Bundan dolayı Feyerabend bili kuramsal anarşizmi bilgi bilim ve bilim felsefesi için kusursuz bir ilaç olarak görmemektedir. Feyerabend'in "Bilgi Kuramsal Anarşizmle", *bilgibilimin anarşik olması gerektiğini ya da bilim*

felsefesinin anarşik olması gerektiğini söylememektedir. Her iki disiplinin de bilgi kuramsal anarşizmi ilaç olarak kullanması gerektiğini söyler. Feyerabend'e göre bilim esasen anarşist bir teşebbüstür: *kuramsal anarşizm yasa ve düzen öngören alternatiflerinden daha insancıldır ve ilerlemeye* daha çok teşvik eder(Feyerabend, 1999a:32). Çünkü katı kuralar ve yasalar kişiyi sınırlandırır. Tabi ki katı kurallarla bir gelenek yaratmak mümkündür. Ancak diğer bütün gelenekler bunun için dışlanması arzu edilebilecek bir şey mi? Ya da mutlak bilginin kaynağı olarak sadece o geleneği destekleyip diğerlerini direkt ret mi edeceğiz? Ayrıca bilim tarihinde bilim insanları hiç bu dar kalıpların içinde kalmış mı? Feyerabend'e göre bu soruların cevabı *HAYIR*'dır. Bunun iki gerekçesi vardır: birincisi keşfetmek istediğimiz dünyanın büyük kısmı bilinmemesi. Bundan dolayı peşin yasalarla kendimizi kısıtlamamamız gerekiyor. *Bilgi kuramsal reçeteler başka bilgi kuramsal reçetelerle veya genel ilkelerle karşılaştırıldığında mükemmel görünebilirler ancak onların sadece birkaç münferit olguyu değil, doğanın derin sırlarını keşfetmenin en iyi yolu olduğunu kim garanti edebilir*. İkincisi ise okullarda verilen bilim eğitiminin insani tavırla bağdaşmamasıdır. Çünkü okullarda verilen eğitim katı yasa ve ilkelere göre verildiği için özgürlüğü kısıtlamaktadır. Bilgi kuramsal anarşizm evrensel ve katı gelenekleri reddetmektedir(Feyerabend, 1999a:35-36). Bundan dolayı bilgi kuramsal anarşizm hiçbir geleneği ya da yöntemi saçma ve ahlak dışı şeklinde tanımlamaz. Çünkü bütün geleneklerin ya da yöntemlerin günün birinde işe yarayabileceğini belirtir. Bugün saçma olarak kabul ettiğimiz şeyler yarının doğruları olabilirler. Tıpkı Galileo örneğinde olduğu gibi.

Bilgi Kuramsal Anarşizm'in, *çoğulculuk* ilkesinden kaynaklı hiçbir kuramın dışta bırakılmaması gerekmektedir. Feyerabend'e göre *kuramların çoğaltılması bilime yararlıdır*. Tek kuramın egemenliği; eleştiri gücünü zedeler, *bireyin özgür gelişimini tehlikeye* atar(Feyerabend, 1999a:49). Bilinen *yasam biçimlerinin, bize istediğimiz şeyleri verebilecekleri seklinde bir garanti olmadığı gibi, bilinen akıl dışı yaşam biçimlerinin de bunda başarısız olacakları* gibi bir garanti yoktur(Feyerabend, 2007:15). *İnat ilkesi* ise aynı anda birden çok paradigmanın bulunmasıdır. O halde "ne kadar eski ve saçma olursa olsun bilgimizi geliştirmeyecek düşünce yoktur"(Feyerabend, 1999a:59). O zaman çoğulculuk bilimin yararına olacaktır. Bundan dolayı bugünün bilgisi yarının masalına dönüşebilirken, en gülünesi mitos bile sonunda bilimin en sağlam parçası olabilir(Güzel, 1996:20). Onun için saçma olsun olmasın her kuram değerlidir. Şayet çoğulculuğu olmasaydı belki hala dünyanın düz bir tepsi olduğuna inanacaktık. Popper bu düşünceyi şöyle açıklamaktadır. "Asıl tehlikenin tek bir düşünce olduğunu bunu ise totaliter düşünceye boyun eğmek anlamına geleceğini söyler(Popper, 2016:108). "Kaos"suz bilgi olmaz. Akla sık sık kapıyı' göstermeden ilerleme olmaz. Bugün bilimimizin en temelini oluşturan düşünceler sadece geçmişte önyargı, fantezi, tutku gibi şeyler oldukları için varlar; çünkü bu şeyler akla karşı geldiler; ve kendi yollarına gitmelerine izin verildi. O halde söylemek zorundayız: bilimin içinde dahi aklın her şeyi kuşatmasına izin verilemez, verilmemelidir; akıl

sık sık, diğer eyleyici merkezler lehine, hüküm altına alınmalı ya da saha dışına sürülmelidir. Ne tüm şartlar altında geçerliliğini koruyan tek bir kural ne de her zaman başvurabileceğimiz tek bir eyleyici merkez vardır(Feyerabend, 1999a:200-201). Bunlar neticesinde Feyerabend, çoğulculuk ya da çoğalım ilkesiyle bütün paradigmaların ya da geleneklerin ilerlemeye katkı sağlayabileceğinden kaynaklı hiçbirinin dışlanmaması gerektiğini savunur.

Feyerabend bilgi kuramsal anarşist anlayışında önerdiği bir diğer ilke ise karşı-tümevarım ilkesidir. Bilimin *karşı-tümevarımla* ilerleyebileceğini söyleyen Feyerabend bunun ne demeye geldiğini şöyle anlatır: Bir kuramı çürütecek gözlemsel dayanak ancak bu kuramla uyuşmayan başka bir kuram aracılığıyla ortaya konabilir. Bilgin, görüşlerinin deneysel içeriğini son kerteye vardırmak istiyorsa, görüşlerini elden geldiğince açık bir biçimde anlatmak istiyorsa başka görüşlerle tanışıklık kurmalı, çoğulcu bir yöntem bilgisi uygulamalıdır. Feyerabend'e göre düşünceler düşüncelerle karşılaştırılmalı, karşılaştırma sonunda başarısız olanlar bir kenara atılmayıp geliştirilmelidir. Bir topluluğun parçası olan her kuram, her masal, her söylem insan bilincinin gelişmesine katkıda bulunur. *Bütün bunlar durmadan artan, birbirleriyle bağdaşmayan, ölçüştürülmez bir seçenekler denizidir*(Güzel, 1996:17). Bundan dolayı *karşı tümevarım bir vaka olduğu için bilim onsuz var olamaz. Aynı zamanda da bilim oyununda meşru ve şiddetle ihtiyaç duyulan* bir hamledir(Feyerabend, 1999a:82). Bundan dolayı Galileo'nun Kopernikçiliğin kökeni hakkındaki görüşlerinin, görece aşina olduğumuz birtakım tarihsel değerlendirmelerden oldukça farklı olduğunu görüyoruz. Ne Dünya'nın hareketi düşüncesine tümevarımsal destek sağlayan yeni olgulara işaret eder, ne de Kopernikçilik hesabına Dünya merkezli bakış açısını çürütebilecek herhangi bir gözlemden bahseder. Tersine, olguların sadece Batlamyus'u değil, Kopernik'i de çürüttüğünü vurgular ve Aristarkhas ve Kopernik'i bu kadar büyük güçlükler karşısında mücadeleyi bırakmadıkları için över. Onları karşı-tümevarımcı şekilde davrandıkları için alkışlar(Feyerabend, 1999a:113). Görüldüğü gibi bilim karşı-tümevarım sayesinde ilerlemektedir. Ayrıca Feyerabend "*Tümevarımın yerine karşı-tümevarım koyan, alışılmış kuram/gözlem çifti yerine çeşitli kuramlardan, metafizik görüşlerden ve peri masallarından yararlanan yeni bir yöntem bilim salık verdiğim izlenimi edinilebilir. Bu izlenim kesinlikle hatalı olacaktır. Niyetim genel kurallar kümesini benzeri bir kümeyle değiştirmek değil; niyetim daha çok okuyuculara en bilinen yöntemler dahil olmak üzere tüm yöntemlerin sınırları olduğuna ikna etmek.*"(Feyerabend, 1999a:47-48). Yani Feyerabend bu ilkeyle mutlak, evrensel ya da genel geçer bir ölçüt sunmamaktadır.

Feyerabend'in bir diğer ilkesi ise *eşölçülmezlik* ya da *kıyaslanamazcılı*tır. Feyerabend bu ilke sayesinde eski ile yeni kuramın hangisinin iyi olduğunu değil sadece birbiriyle çeliştiğini söyler. Bu sebeple rekabet halinde olan kuramlar eşit bir şekilde ele alınmalıdır. Feyerabend'e göre evrensel ölçütler yoktur. Çünkü kuramların karşılaştırılabileceği ortak bir dil ve algı dünyası olmadığı için hangi paradigmanın başarılı olup olmadığını bilemeyiz. Bunun için

düşünce dünyasında her zaman birbirinin alternatifi olacak paradigmalara yer verilmelidir. Çünkü bütün paradigmalar birbirine katkı sunmaktadır. Böylelikle de insan ve evrene dair bilgilere farklı paradigmaların bir arada var olmasıyla ulaşırız. Ayrıca doğa bilimlerinde olduğu gibi sosyal bilimlerde de kıyaslanamazcılık ilkesi vardır. Çünkü kültürlerin ve geleneklerin bulundukları ortam ve geliştirildikleri ortamlar farklıdır. Her kültürün kendine has bir algı dünyası vardır. Böylece kıyaslanamazcılık ilkesiyle bir kere daha şunu belirtebiliriz: Gelenekler ne iyi ne de kötüdür sadece vardırlar. Bizlerin algı dünyasına göre iyi ya da kötü olurlar. Bu yüzden bütün geleneklere eşit hak ve fırsatlar vermemiz gerekmektedir.

Feyerabend'in bir diğer ilkesi ise *"Ne olsa uyar"* ilkesidir. Feyerabend bunu mutlak bir ilke olarak öne sürmemektedir. Tam tersi en saçma yöntemlerin bile kendini ifade edebilmesi için öne sürmüştür. Çünkü Feyerabend evrenin, dünyanın, insanın ya da yaşamla ilgili doğru bilgilerin tek bir yöntemle elde edilemeyeceğini söyler. Feyerabend'e göre *dünyanın sonsuz olduğu düşüncesi daima yeni keşifler yapma hazzı ve alternatif kuramları değerlendirmek için çeşitli yöntemlere* ihtiyaç olur(Feyerabend, 1999:289). Böylece yöntem konusunda çoğulcu bir anlayış benimseyen Feyerabend bilimin tekleştirildiğinde ilerlemesinin durdurulacağını söyler. Bundan dolayı o an hangi yöntem işimize yarıyorsa bizler o yöntemi kullanırız. Bu aynı zamanda farklı fikirlerin tarih sahnesinden silinmesini de engellemiş olur. Bugün yanlış olarak kabul ettiğimiz fikirler farklı bir zamanda doğruyu bulmamıza yardımcı olabilir. Ayrıca Feyerabend ne olsa uyar ilkesiyle ne bütün yöntem ve kuralların gereksiz olduğunu ne de kendi ilkesini mutlak ilke olduğunu söyler. Feyerabend ne olsa uyar ilkesiyle aslında bilimin katı, değişmez ve mutlak bağlayıcı ilkeler barındıran bir yönteme ihtiyaç duymadığını vurgular. Çünkü düşünce tarihinde en mutlak en katı ve en değişmez denilen ilkeler zamanla ihlal edilerek değişime uğramıştır. Feyerabend'e göre bu ihlaller kaçınılamazdır. Örneğin bu ihlaller olmasaydı ne Galileo ne Copernik ne Einstein ortaya çıkardı. Bunlar kuralları ihlal ettikleri için büyük düşünceler ortaya koymuşlardır. Aksi taktirde Galileo Kilisenin öğretilerini savunurdu. Bundan kaynaklı Feyerabend evrensel yöntemlere gerek olmadığını söyler. Her şeyi açıklayan mükemmel bir yöntem bilimi olmadığını savunur. Bilimi belli kuralara bağlamak bilimin ilerlemesine hiçbir katkı sağlamaz.

Feyerabend bu ilkelerden sonra *tutarlılık* ve *uzman görüşü* fikirlerini de eleştirmektedir. Feyerabend'e göre tutarlılık "*yeni hipotezler kabul edilmiş kuramlarla uyuşmasını gerektiren tutarlılık şartı akla uygun* değildir. Çünkü tutarlılık kavramı iyi kuramı değil hakim kuramı korumaktadır(Feyerabend, 1999a:49). Bundan dolayı da tutarlılık diğer kuramlara karşı hoşgörülü değildir. Bir kuram olgularla uyuşmadığı için değil de diğer kuramlarla, üstelik de doğrulayıcı hakim kuramla uyuşmadığı için eleniyor(Feyerabend, 1999:50). Feyerabend böyle bir ölçütün hiçbir bilimsel açıklamasının olamayacağını söyler. Çünkü yeni kuram hakim olan kuramdan önce gelseydi o zaman tutarlılık ölçütü dışlanan kuramın olacaktı. Daha eski ve hakim

kuramın korunması ve tutarlılık ölçütü olarak kullanılmasının tek ölçütü daha eski ve daha aşina olmasıdır. Feyerabend'e göre tavizsiz bir kilise için bir mitin (eski ya da modern) gözü korkmuş ve hırslı kurbanları veya bir diktatörün zayıf ve istekli takipçileri için fikir birliği şart olabilir. Ancak bilim için fikir çeşitliliği şarttır. Ancak tutarlılık *ölçütü çeşitliliği ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla da tutarlılık ölçütü bilimi sınırlamaktadır*(Feyerabend, 1999a:58). Feyerabend uzman görüşünü ise "*Uzman görüşünün çoğu kez önyargılı, güvenilmez ve dış denetime muhtaç*" şeklinde eleştirmektedir. Uzmanlar hem ana problemlerde hem de uygulamalarda farklı sonuçlara ulaşırlar. Örneğin belli bir hastalığı ele aldığımızda doktorların tedavi şekli çeşitli olabilir. Nükleer güvenlik, ekonomi, eğitim….vb konularda farklı görüşler ortaya konabilmekte ve bunlar bilimsel destek görebilmektedirler. Böyle değerlendirdiğimizde bilimde görüş birliğinin olduğunu varsayarız. Ancak bilim dünyası özellikle politik kararları oybirliğiyle alır. *Güvenilir ve hemen hiç şaşmaz bir bilgi kaynağı olarak bilimin saygınlığını korumak amacıyla karşı çıkanlar susturulur ya da kendileri sessiz kalırlar. Başka durumlarda ise oybirliği paylaşılan önyargıların sonucudur.* Tartışılmakta olan konu evrensel yöntem ve yasalarla sınırlandırılarak doğruluğu kamuoyuyla paylaşılır. Bundan kaynaklı oybirliği eleştirel düşünceyi ortadan kaldırmaktadır. Konu üzerindeki görüş birliği eleştiriyi donuklaştırır. *Yalnızca iç kaygıların ürünü olan bir oy birliğinin çoğu kez hatalı olması bundan kaynaklanmaktadır.* Bu gibi hatalar genelde uzman tarafından değil amatör tarafından açığa çıkartılır. Örneğin Einstein, Bohr, Born, Robert Ardrey, Alexander Marshack, Robert Meyer, Kolomb…vb amatör meraklılardı. Bundan dolayı *bilim, ona yabancı olanların ya da olağandışı bir arka plana sahip bilim insanları sayesinde ilerledi*(Feyerabend, 1999b:118-120). Feyerabend'e göre bilimin nasıl uzmana ihtiyacı varsa aynı önem derecesinde amatöre ya da sıradan insana da ihtiyacı vardır.

Feyerabend'in bilgi kuramsal anarşizmde son olarak *Rölativizm(Görecelik)* görüşlerine değineceğim. Feyerabend "Akla Veda" eserinde rölativizmi on bir tezle açıklamaktadır. Feyerabend'e göre rölativizm(Görecelik) "*Tanımadıkları ırk, kültür, âdet ya da bakış açılarıyla karşılaştıklarında insanların tepkileri farklı farklıdır. Şaşkınlık ve merakla hemen tanımak, öğrenmek isteyebilirler; küçümseyebilir ve doğal bir üstünlük duygusuna kapılabilirler; iğrenebilir ve açıkça nefret duyabilirler. Bir beyin ve ağızları da olduğundan, hissetmekle yetinmez konuşur, duygularını ifade eder ve onları aklamaya çalışırlar. Görecilik işte bu süreçte ortaya çıkan görüşlerden birisidir. Kültürel çeşitlilik olgusuna anlamlı bir yer bulma girişimi*" olarak tanımlamaktadır(Feyerabend, 2012:29). Feyerabend'e göre batı akılcılığı rölativizme saldırmasındaki temel amacı kendi otoritelerinin sarsılmasıdır. Batı akılcılığının "*görecilerin yaşadıkları toplumun yasalarına saygı beslemeleri için hiçbir neden yoktur, sözlerinde durmaları için, iş anlaşmalarına bağlı olduğu için hiçbir neden yoktur, o andaki arzularına göre hareket eden hayvanlar gibidirler ve uygar yaşam için hayvanlar gibi tehlike oluştururlar*"(Feyerabend,

1999a:109). Otoritesi, itibarı, gücü hatta parası ellerinden gideceğinden korktukları için Feyerabend'e öyle saldırmaktadırlar. Çünkü Feyerabend'in bahsettiği rölativizm bütün geleneklerin eşit fırsat ve eşit hatlarla kendilerini ifade etmeleridir. Batı akılcılığın bu saldırısı için Feyerabend kilisenin de dünyanın döndüğüne dair fikrini beyan eden Galileo'ya barbarca saldırmasına benzetmektedir. Sonuç olarak insanlar tanımadıkları bir geleneklerle karşılaştıklarında farklı tepkiler verirler. Tanımadıkları geleneği sevebilirler, nefret edebilirler ya da tanımak isteyebilirler. İşte Rölativizm tam da böyle bir süreçte ortaya çıkan bir düşüncedir. Burada her gelenek her düşünce kendine yaşam alanı bulabilir.

Feyerabend Bilgi Kuramsal Anarşizm düşüncelerine hakim bilimsel düşünceye yönelik eleştirilerini sunmakla devam etmektedir. Feyerabend ilk başta "Yönteme Hayır" sonra da "Özgür Bir Toplumda Bilim" eserlerinde hakim bilime üç soru sormaktadır. Birincisi *"Bilim nedir?"* yani bilim nasıl ilerler, sonuçları nelerdir, ölçüleri, yasaları sonuçları ne bakımdan farklıdır? İkincisi ise "*Bilimi bu kadar yüce yapan nedir?"* yani bilimi, diğer varoluş biçimlerine kıyasla daha tercih edilmesini sağlayan ve farklı yasa ve sonuçların elde edilmesini sağlayan nedir?(Feyerabend, 1999b:99-100). Üçüncü soru ise *"Bilimleri nasıl kullanmamız gerekiyor ve buna kim karar verecek?"* (Feyerabend, 1999a:295).

Feyerabend'e göre "Bilim nedir?" sorusunun tek değil birden çok cevabı bulunmaktadır. Bilim felsefecileri, bilim insanları, politikacılar ve genel kamuoyu sözcüleri bilimin ne olduğu ve nasıl işlediğine dair farklı cevaplar verirler(Feyerabend, 1999b:100). Feyerabend, *bilginin ve bilimin bir tek yalın dile getirişe sığdırılabileceği düşüncesi kuruntudur*(Feyerabend, 2005:27). Bundan dolayı bilimin giz perdesinin hala var olduğunu söylediğimizde bu gerçekliğe fazla uzak düşmüş sayılmayız. Sorun hala tartışıldığı için günün birinde bilim konusunda alçak gönüllü bir bilim insanın ortaya çıkma olasılığı da hala var(Feyerabend, 1999b:100). Feyerabend'e göre bilim Viyana Çevresinin bahsettiği gibi mükemmel bir bilgi türü değildir. Diğer gelenekler gibi insana hizmet eden bir bilgidir. Feyerabend bu düşüncelerini "Anarşizm Üzerine Tezler" eserinde özetlemektedir. Feyerabend "Ne de olsa bilim, bizim bir hükümranımız değil, bir ürünümüzdür. Onun için bilim, arzularımıza, duygularımıza hükmeden zalim bir hükümdar değildir. Bize hizmet eden bir çok araçtan biridir(Feyerabend, 2007:30). Bundan dolayı günümüzde popüler olan bilim şayet mükemmel sonuçlara ulaşsa bile alternatif bilgiyi/gelenekleri ortadan kaldırmaması gerekmektedir. Yaşamın farklı yönlerini göz önünde bulundurduğumuzda bilimin alternatif bilgi edinme yöntemlerini dışlama lüksü yoktur. Bundan dolayı isteyen modern tıbbı, isteyen ise alternatif tıbbı tercih eder.

İkinci soruyu ele aldığımızda *"Bilimi bu kadar yüce/müthiş yapan nedir?"* Feyerabend'e göre bu soruyu doğru dürüst kimse kendine sormaz. Çünkü peşinen bilimin kusursuzluğu varsayılır. Feyerabend bilim insanlarının bu tutumunu Roma Kilisesinin tutumuna benzetir. Roma Kiliseleri "*kilise öğretisi hakikattir bunun dışındakiler saçmalıktır*" der(Feyerabend,

1999b:100). Bu görüş artık bilimde yer bulmuştur. Bilim insanlarına göre bilimin yöntemi ve sonuçları hakikattir geri kalan ise işe yaramaz metafiziksel bilgilerdir. Feyerabend'e göre bilimsel dünya görüşü diye bir şey yoktur. Tıpkı tek biçimli bilimin olmadığı gibi; tabii metafizikçilerin, öğretmenlerin ve rekabet gücünü artırmaya çalışan politikacılar dışında, yoktur. Yine de Feyerabend bilimlerden öğreneceğimiz çok şey olduğunu vurgular. Ancak aynı şekilde diğer geleneklerden veya bilgi çeşitlerinden de öğreneceğimiz çok şey var. Hiçbir alan mükemmel değildir. Tek biçimli bilimsel dünya görüşü bilim yapan insanlara yararlı olabilir ve onları teşvik edebilir. Tek bir kalıp sunarak insanlara birçok farklı şey yaptırabilir. Ancak onların dışında yer alanlar için bir felakettir. Çünkü tek kalıpta tek gelenek yaşayacağı için diğer gelenekler yok edilir(Feyerabend, 1999a:306-310).

Feyerabend'in üçüncü ve son sorusu ise *"Bilimleri nasıl kullanmamız gerekiyor ve buna kim karar verecek?"* bu soruyu uzman ve amatör/sıradan insanın bilim konusundaki rolüne göre cevaplamaktadır. Feyerabend'e göre bilimin nasıl uzmana ihtiyacı varsa sıradan insana da ihtiyacı vardır. Örneğin Jüri üyesi olan mahkemelerde uzmanın verdiği hatalı kararlar sıradan insanın sayesinde ortaya çıkmaktadır. Feyerabend'e göre *"Hayatlarımızı uzmanların buluşlarına mı uydurmalıyız, yoksa buluşları hayatlarımızın ihtiyaçlarına mı uyduracağız?"*(Feyerabend, 2012:201). Feyerabend uzmanlar için "*Önerilerde bulunun. Konferanslar verin. Ama iktidarın gücünü kullanarak düşüncelerini zorla kabul ettirmeye çalışmayınız*" der(Feyerabend, 2007:221). Feyerabend uzmanların fikirlerini dışlamamaktadır ama son sözü onlar değil; demokratik olarak oluşan yurttaşlar komitesinin vermesi gerektiğini belirttir. Şayet uzmanın ideolojik etkisinden kurtulursak bu komiteler kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Sonuç olarak Feyerabend bu üç soruyla özgür bir toplumda bilimin nasıl olması gerektiğini bizlere anlatmaktadır.

Son olarak Feyerabend'in "Özgür Bir Toplumda Bilimin" nasıl mümkün olacağına dair düşünceleri ele alınacaktır. Feyerabend bunu "Bilim-İktidar, Bilim-Devlet" ilişkisiyle açıkladıktan sonra "Bilimde Demokratik" yöntemi önererek bitirmektedir. Feyerabend'e göre "Birinci Dünya Biliminde" bilim, devlet ve iktidarla içi içedir. Ancak "Üçüncü Dünya Biliminde" bilim demokratik tarzda örgütlendiği için bütün geleneklere eşit yaklaşmaktadır.

Bilim-İktidar ilişkisini ele aldığımızda Feyerabend bilimin, iktidarın tekelinden kurtulması gerektiğini savunur. Feyerabend özellikle "*Dünyayı anlama ve anlamlandırma biçimlerinden biri olan bilimin, modernizmle birlikte oturduğu iktidar koltuğunu tartışıyor. Bugün batı biliminin dünya üzerinde hakimiyet kurduğu doğru ama bunun sebebi, onun "içkin akillik"indeki vukuf değil, iktidar oyunu ve silaha duyulan ihtiyaçtır. Batı bilimi şu ana kadar en etkili ölüm aletlerini yarattı*(Feyerabend, 1999a:24). Bunları yaratmasının sebebi ise hakim olan iktidardan kaynaklanmaktadır. Hakim olan iktidar kendi düşüncesine yakın olan bilimsel çalışmaları destekler. Dolayısıyla bilim iktidara göre şekillendiği için bilimin özgürlüğü için ve diğer geleneklerin yaşayabilmesi için bilimin iktidardan uzak tutulması gerekmektedir.

Bilim-Devlet ilişkisini ele aldığımızda Feyerabend'e göre Kilise ile Devlet nasıl birbirinden ayrılmışsa Bilim ile Devletin de birbirinden ayrılması gerektiğini söyler. Feyerabend "*Bilim ne yegane bir gelenektir ne de var olanlar içinde en iyisidir. Sadece onun varlığına fayda ve zararlarına alışmış olanlar onu böyle görürler. Demokrasilerde nasıl kiliseler devletten ayrılmışlarsa bilim de devletten ayrılmalıdır*" der(Feyerabend, 1999a:31). Feyerabend, bilimi devletten ayırarak diğer geleneklerle eşit konuma getirmek istemektedir. Eşit bir şekilde yarışan gelenekler kendilerini özgürce ifade etme şansına kavuşurlar. Feyerabend, bilim ve devlet ayrıldığında teknolojinin de yok olacağı yönündeki kaygıları yersiz görmektedir. Çünkü tıpkı diğer gelenekleri savunan kişiler gibi kendini bilime adayacak bilim insanlarının her zaman var olabileceğini söyler. Feyerabend Özgür Bir Toplumda Bilim eserinde; "*Bilim insanları olmasaydı teknoloji de olmazdı, fikrini hoşnutlukla kabul ettiğim için beni eleştiriyorlar. Her şeyden önce böyle bir şeyi kabul ettiğim yok. Benim hitap ettiğim insanlar devlet ve bilimin birbirinden ayrılmasıyla kamu ulaşımının, sağlığın, eğitimin, radyonun, TV'nin…vb çökeceğinden korkan insanlardır(Bu benim değil onların gerekçesidir). Çünkü bilim insanları olmadan teknolojinin de olmayacağını varsayarlar. Bu iddianın doğruluğu şüphelidir. Çünkü bilim insanı olmak isteyen insanaların her zaman çıkabileceğini düşünmekteyim.*" der(Feyerabend, 1999b:194). Bu korkuları göz önüne aldığımızda insanların bu korkularını yenip tekrardan özgürce düşünebilmeleri için bilim ve devletin mutlaka birbirinden ayrılması gerekmektedir.

Bilim, ilişkisini iktidar ve devletle kestikten sonra bütün geleneklere eşit imkan doğacağı için artık gerçek bir rekabet olabileceğini savunmaktadır. Ancak bilim, ilişkisini iktidar ve devletten koparmadığı sürece ne kendisi özgür olabilecek ne de diğer geleneklerin yaşama sansı olabilecektir. Özgür bir toplumda bilim de bütün geleneklerden sadece biridir. Ne iyi ne kötü ne de mükemmeldir. Bilim ile devlet ayrımından sonra Feyerabend özgür bir bilimin demokratik yaklaşımla mümkün olduğunu vurgular.

Feyerabend "Özgür Bir Toplumda Bilim" adlı eserinde demokratik karar almayı temellendirmektedir. Feyerabend'e göre bilimsel fikirler hiçbir şekilde demokratik bir tarzla alınmamaktadır. *Bilimsel yasaları ve olguları kabul ederiz, onları okullarımızda öğretiriz, önemi politik kararların temeli yaparız. Ama bütün bunları yaparken bu yasaları ve olguları inceleyerek oya sunmayız*(Feyerabend, 1999b:101). Oylama sunulmadığı için de bilimsel çalışmalar hakkında yararı da zararı da belli bir entelektüel çevre verdiği için bu demokratik kararla uyuşmamaktadır. Bu yüzden Feyerabend bütün insanların karar alma noktasına taşımak için bilimde demokratik yaklaşımı önermektedir. Feyerabend demokratik kararla; sıradan insanlarında bilim hakkında yargıya varabileceklerini belirttir.

Demokrasilerde her birey her konuda okuma, yazma, konuşma, propaganda etme hakkına sahiptir. Örneğin hastalandığında istiyorsa modern tıbba başvurur, istiyorsa alternatif tıbba başvurabilir. Ayrıca *bir birey olarak sadece fikirleri kabul etme, onlara uygun yaşama ve*

onları yayma hakkına sahip olmakla kalmaz. Aynı zamanda gerekli mali kaynağa sahipse ya da kendisini mali olarak destekleyen örgütlerde kurabilirler(Feyerabend, 1999b:116). Bu hak iki nedenden ötürü verilir. Birincisi herkes doğru bildiği fikrin peşinden gidebilmelidir. İkincisi ise hakikatin ya da doğrunun tam olarak ne olduğunu bilebilmek için bütün alternatiflerden yararlanmamız gerekmektedir. Bir vatandaş bu hakka sahipse ister özel olsun ister vergi mükellefi olsun mali katkıda bulunduğu her fikir hakkında söz sahibi demektir. Devletle bağlı eğitim kurumları ve bilimsel kurumlar ya da vergi gelirleriyle desteklenen araştırma enstitüleri vergi mükelleflerinin kararları etkisindedirler. Örneğin New York eyaletinde vergi mükellefleri astroloji, büyü veya alternatif tıp öğretilmesini istiyorlarsa bunlar aynı zamanda üniversitelerde de öğretilecektir. Feyerabend demokratik kararla uzman görüşünü komple geçersiz sayıp bir kenara atmamaktadır. Uzmanların görüşlerine başvurulabilir. Ancak son söz uzmanların değil, daima demokratik tarzda oluşan komitelerin olacaktır. Bu komitelerin çoğunluğu da sıradan insanlardan oluşmaktadır. Peki sıradan insanalar bu türden kararlar verebilmeleri için yeterli bilgiye sahip midir? Hatalı kararlar vermeyecekler mi? Bunun için de işi uzmana bırakmak zorunlu değil mi? Feyerabend'e göre sıradan insanlar hata yapabilirler, tıpkı bilim insanların hata yaptığı gibi. Yani hem sıradan insanın hem de uzmanın hata yapma potansiyeli bulunduğu için hatayı azınlığa değil çoğunluğun kararına bırakmak gerektiğini savunur.

Demokrasilerde her şeyi bilen küçük bir kliğin güttüğü bir koyun sürüsü değildir. Olgun insanlardan oluşan bir topluluktur. Olgunluk sokakta toplanmaz, öğrenilmesi gerekmektedir. *Olgunluk okullarda(* günümüz eğitim anlayışında öğrencilerin alınmış kararlarının kupkuru ve çarpıtılmış kopyalarıyla karşı karşıya bırakıldığı günümüz okullarında değil.) *henüz alınmamış kararlara aktif katılımla öğrenilir. Olgunluk özel bilgilerden daha önemlidir ve bilim insanlarının o zarif ve ince sessiz sinema oyunlarını bozacak olsa bile mutlaka elde edilmelidir*(Feyerabend, 1999b:117). Bilim insanları tabi ki bilime toz konduramadıkları için bilimi diğer bütün geleneklerden üstün görmektedirler. Ama demokratik yaklaşımda bu tarz bir doğma kabul edilmez. Temel kararlara uzmanlar değil; sıradan insanların katılması başarı oranını azaltacak olsa bile mutlaka yapılmalıdır. Feyerabend bunu savaş halindeki devlet örneğiyle somutlaştırmaktadır. Feyerabend'e göre bir savaşta baskıcı bir devleti sınırlandıracak hiçbir şey yoktur. Hiçbir hümanist düşünce onun saldırılarını sınırlayamaz. Tek sınırlayıcı maddi şeyler, zeka ve insan gücüdür. Ancak demokrasiler de ise savaşta yenilgiye neden olsa bile düşmana insana yakışır biçimde davranılmaktadır. Ancak bazı demokrasilerde totaliterlikle yarışacak düzeyde iktidarlar mevcuttur. Feyerabend'in bahsettiği demokrasi standartlarına sadece birkaç devletin ulaştığını belirttir.

Feyerabend'e göre kararlar uzmanlardan alınıp sıradan insanlara bırakıldığında başarısız olacağı kesin değildir. Ancak bunu süreç içinde gözlemleyebiliriz. *Bir demokraside önemli olan yurttaşların deneyimleridir, yani otist küçük entelektüel çetelerinin gerçek ilân*

ettikleri değil, yurttaşların öznellikleridir(Feyerabend, 2012:345). Şayet uzman sıradan insanların fikirlerini beğenmiyorsa gidip onlarla sohbet edip onları ikna etmeye çalışabilir. Ancak bu ikna uzman gibi davranarak değil, sıradan bir insan gibi eşit bir şekilde, herhangi bir üstünlük taslamadan bunu yapmalıdır.

Demokrasilerde *aklı selim kişi* genel meclisle temsil edilen vatandaş girişimleridir(Feyerabend, 2012:65). Meclisin söylediği hem o toplum hakkındaki bir doğrudur hem de o toplumu değiştirmenin bir aracıdır. Feyerabend, *demokratik ilkelerle* bilimin bu meclislerin denetimine tutmaktadır(Feyerabend, 1997:143). Demokrasi nasıl süreç içinde kendini değiştirip dönüştürme gücüne sahipse bilimi de süreç içinde *vatandaş girişimiyle* bilim de kendini dönüştürüp değiştirecektir(Feyerabend, 1999b:142). D*emokrasilerde önemli sonuçlara gebe tüm seçimler yurttaşların elindedir*(Feyerabend, 2012:184). Demokrasi *uzmanların akıntı ve döküntüleri dahil kendi içinde olup biten her şeyi düzeltmeye* hazırdır. Ancak akılcılara göre demokrasi bilimin işine karışamaz. Bunu da iki nedenden ötürü söylerler. Birincisi bilim insanı olmayan kişiler bilimi düzeltemez. İkincisi ise bilim nesnel olduğu için öznel tutumlardan ayrı tutulmalıdır. Feyerabend birinci nedeni şöyle yanıt vermektedir: *jüri ile karara bağlanan mahkemeler gibi kurumlar ve yurttaşlar inisiyatifi gösteriyor ki meslekten olmayanlar o sorunlar hakkında eğitilebiliyor ya da kendilerini eğitebiliyorlar.* İkinci nedene ise; demokrasi kendi üyelerinin öznel yargılarına dayandığı için nesnelliğin toplum tarafından nasıl görüldüğü değerlendirilir. Yani bilim için nesnel olan yurttaşlar meclisi tarafından nesnel olarak değerlendirilmeyebilir. *Yani kendi hatalarını düzeltici bilim, yine kendi hatalarını düzeltici yapıda olan daha geniş ölçekli bir birim içinde yer alır. Demokraside geniş ölçekli birimler kendi hatalarını düzeltme işlemi bu birimleri oluşturan tüm parçalar üzerinde geçerlidir. Bu ise demokratik kendi hatalarını düzeltme, bilimsel kendi hatalarını düzeltmeye ait geçici sonuçları hükümsüz kılar demektir.*(Feyyerabend, 2012:298-299).

Demokrasilerde geleneklerin seçimi yurttaşlara bırakılır. Çünkü yurttaşlar beğenilerine ve fikir dünyalarına göre her hangi bir geleneği seçebilir. *Diyeceğim, demokrasi; eleştirinin mukadder tamamlanamazlığı; bir görüşün egemenlik kurmasının asla tek başına akılcı ilkelerin uygulanmasına bağlı bir sonuç olmadığı ve olamayacağının keşfedilmesi; tüm bunlar eski geleneklerin canlandırılması ve bilim karşıtı görüşlerin gündeme sokulması yolundaki girişimlerin yeni bir aydınlanma çağının başlangıcı olarak alkışlanması gerektiğini söylüyor, orada eylemlerimize sırf yobazca ve çoğu kez olduğu gibi, kuş beyinli sloganlar değil, iç görü rehberlik edecektir*(Feyyerabend, 2012:349). Bilimin demokratik denetimi nasıl olacağına yönelik Feyerabend'e bir çok eleştiri gelmiştir. Bu eleştirilerin başında ise Feyerabend "demokratik meclislerin işleyişiyle ilgili detaylı bir bilgi vermediğine" yöneliktir. Doğrudur Feyerabend bu meslislerin oluşma ve işleyiş şekline dair detaylar vermemektedir. Zaten Feyerabend bunun detaylarına girip ölçüt ya da ilkeler öne sürseydi kendi bilgi anarşist kuramıyla çelişmiş olurdu.

Feyerabend "*Eğer ayrıntısına girecek olsaydım, meclislerin yapı ve işlevlerini tanımlamak bana değil onları gündemine alacak ve işleteceklere düşer derdim. Demokratik tedbirler ad hoc şeylerdir, belli bir amaç için icat edilir ve somut, belli insanlara hizmet ederler, dolayısıyla, bunların ne yapıda olacağı birtakım teorisyenler tarafından uzaktan belirlenemez hatta belirlenmemelidir*" der. Yeni fikirlerin çoğu ilk başta sert bir dirençle karşılanırlar. Ancak bu sert direnci gösteren meclisler değil uzmanlardır. Onların temel derdi ise kendi paradigmalarını ya da koltuklarını korumaktır. Örneğin İzlenimcilik, dışavurumculuk, kübizm, gibi akımlar ilk başta çok ciddi bir dirençle karşılanmışlardır. *Direnç kurumlaşmadığı sürece bir zarar vermez ve buradaki kurumlaşmış direnç demokratik meclislerden değil, eski akademik okullardan gelmiştir*. *Şüphesiz bilimin demokratik denetimi bazı bilim insanlarının çok hoşlandıkları birtakım şeylerden mahrum bırakabilir, ancak dikkat edilmelidir ki var olan durumda bilim insanlarının, bilim insanlarının olmayanları çok hoşlandıkları birtakım şeylerden mahrum etmektedir*(Feyerabend, 2012:184-185). Bu koşullarda sadece uzman grubun düşüncelerini mi dikkate almalıyız? Yoksa meclislerin düşüncelerini mi dikkate almalıyız? Burada akıllıca olan meclisin fikirlerini dikkate almaktır. Tabi ki burada Feyerabend uzmanları dışlamamaktadır. Uzmanlarda meclisteki sıradan insanlar gibi fikirlerini beyan edip, kendilerine taraftar kazanabilirler.

Sonuç olarak Feyerabend "Bilgi Kuramsal Anarşizm" ile özgür bir topluma ulaşmayı hedeflemiştir. Özgür bir toplumda bütün gelenekler eşit hak ve fırsatlara sahiptir. Bunun ise demokratik yaklaşımla ya da kararla mümkün olduğunu söylemektedir. Feyarabend'in gözden kaçırdığı şey ise demokrasi eğitimsiz kitlelerin eline geçtiği zaman azınlıkta kalan bütün gelenekleri yok edeceğidir. Sürü şeklindeki demokrasilerde bizleri "dünyanın düz bir tepsi" olduğuna bile inandırabilirler. Ancak Feyerabend demokrasi ile bütün demokrasileri kast etmediğini vurgulamaktadır. Bu olgun demokrasiye ulaşan birkaç topluluk olduğunu söyler. Ancak bu topluluklarla ilgili detaylar vermez. Feyerabend'in bir sınır koyma ölçütüne girmediği için iktidar olan ve olacak olan bütün geleneklerin özgürleşmesi gerektiğini vurgular. Günümüzde iktidar koltuğunda oturan bilimdir, ve bilimin o koltuktan indirilip insanlaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

[1]. Akay, A. (2010). *Postmodernizmin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.

[2]. Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları.* (Çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.

[3]. Arda, D. (2003). *Düşünceler ve gerçekler*. İstanbul: Doruk Yayımcılık.

[4]. Aristoteles. (1996). *Metafizik.* (Çev. A. Arslan). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

[5]. Arvon, H. (2007). *Anarşizm.* (Çev. A. Kotil). İstanbul: İletişim Yayınları.

[6]. Asimov, I. (2006). *Bilim ve buluşlar tarihi.* (Çev. E. Topçugil). İstanbul: İmge Kitabevi.

[7]. Atakan, A. (2008). *Analitik felsefe.* İstanbul: Say Yayınları.

[8]. Bakunin, M. (2006). *Devlet ve anarşi.* (Çev. M. Uyurkulak). İstanbul: Agora Kitaplığı.

[9]. Baudouin, J. (2003). *Karl Popper.* (Çev.B. Gözkan). İstanbul: İletişim Yayınları.

[10]. Bauman, Z. ve Bordoni, C. (2018). *Kriz hali ve devlet.* (Çev. Y. Alagon). İstanbul: İthaki Yayınları.

[11]. Bernal, J. D. (2009a). *Tarihte bilim* C.1. (Çev. T. Ok). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

[12]. Bernal, J. D. (2009b). *Tarihte bilim* C.2. (Çev. T. Ok). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

[13]. Bernal, J. D. (2011). *Bilimin toplumsal işlevi.* (Çev. T. Ok). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

[14]. Bookchin, M. (1996). *Ekolojik bir topluma doğru.* (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

[15]. Bookchin, M. (2013). *Özgürlüğün ekolojisi: Hiyerarşinin ortaya çıkışı ve çözülüşü*. (Çev. M. K. Çoşkun). İstanbul: Sümer Yayıncılık.

[16]. Bruno, G. (1997). *Diyaloglar.* (Çev. S. Umran). İstanbul: Berfin Yayınları.

[17]. Buhr, M. ve Kosing, A. (1999). *Bilimsel felsefe sözlüğü.* (Çev. V. Bildik). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

[18]. Cevizci, A. (2005). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

[19]. Cevizci, A. (2010). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

[20]. Ceylan, Y. (1995). *Bilim ve ahlak.* Felsefe Dünyası Dergisi. Sayı 18.

[21]. Chomsky, N. (2013). *Anarşizm üzerine*. (Çev. T. Tosun). İstanbul: Agora Kitaplık.

[22]. Conner, C. (2012). *Halkın bilim tarihi*. (Çev. Z. Ç. Kanburoğlu). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

[23]. Çüçen, K. (2007). *Bilim felsefesine giriş*. Bursa: Sentez Yayıncılık.

[24]. Delacampagne, C. (2010). *20. Yüzyıl felsefe tarihi.* (Çev. D. Çetinkasap). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

[25]. Deleuze, G. ve Guattari, F. (2001). *Felsefe nedir.* (Çev. T. Ilgaz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

[26]. Duhem, P. (1996). *Essays in the History and Philosphy of Science.* (Çev. R. Ariew ve P. Barker). İndianapolis Cambridge: Hackett Publishing Company INC.

[27]. Duhem, P. (1954). *The Aim and Structure of Physical Theory*. Princeton: Princeton University.

[28]. Duhem, P. (1991). *German Science*. (Çev. O. Lyon). La Salle: Open Court.

[29]. Erdoğan, E. (2009). *Aristoteles'ten Newton'a paradigmatik bilim tarihi*. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.

[30]. Faulkner, N. (2014). *Marksist dünya tarihi: Neandertallerden neoliberallere.* (Çev. T. Öncel). İstanbul: Yordam Kitap.

[31]. Feyerabend, K. P. (1997). *Vakit öldürmek.* (Çev. N. Çatlı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

[32]. Feyerabend, K. P. (1999a). *Yönteme karşı.* (Çev. E. Başer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

[33]. Feyerabend, K. P. (2017). *Bilimin tiranlığı.* (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Sel Yayınları.

[34]. Feyerabend, K. P. (2012). *Akla veda.* (Çev. E. Başer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

[35]. Feyerabend, K. P. (1999b). *Özgür bir toplumda bilim.* (Çev. A. Kardam). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

[36]. Feyerabend, K. P. (2005). *Bilgi üzerine üç söyleşi.* (Çev. C. Güzel ve L. Kavas). İstanbul: Metis Yayınları.

[37]. Feyerabend, K. P. (2007). *Anarşizm üzerine tezler.* (Çev. E. Altınsöz). İstanbul: Öteki Yayınevi.

[38]. Feyerabend, K. P. (1987). *Toplum bilime karşı nasıl korunmalı.* (Çev. Ö. Madra). İstanbul: Gergedan Dergisi Sayı 2.

[39]. Feyerabend, K. P. (1989). *Bilim masalı.* (Çev. Z. Tiğrek). İstanbul: Argos Yeryüzü Kültür Dergisi Sayı 5.

[40]. Feyerabend, K. P. (2005). *Bilim ve mit.* (Çev. B. Kuryel). İstanbul: Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi Sayı 1.

[41]. Foucault, M. (2002). *Toplumu savunmak gerekir.* (Çev. Ş. Aktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

[42]. Foucault, M. (2012). *İktidarın gözü.* (Çev. I Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

[43]. Foucault, M. (2014). *İktidarın gözü.* (Çev. I. Ergüden ve O. Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

[44]. Graham, R. (2007). *Anarşizm.* (Çev. N. Erdoğan ve M. Erata). İstanbul: Versus Yayınları.

[45]. Gür, A. (2008). *Bilim kavramında tarihsel dönüşüm Aristoteles geleneğinden modern bilime.* Bursa: Asa Kitabevi.

[46]. Güzel, C. (1996). *Bir bilgi anarşisti: Feyerabend.* (Der. Çev. C. Güzel). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

[47]. Güzel, C. (1998). *Sağduyu filozofu Popper.* (Der. Çev. C. Güzel). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

[48]. Güzel, C. (1999). *Çoğulculuğun kuramcısı: Lakatos.* (Der. Çev. C. Güzel). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

[49]. Güzel, C. (2014). *Bilim felsefesi*. Ankara: BilgeSu Yayınları.

[50]. Habermas, J. (1993). *İdeolojik olarak teknik ve bilim.* (Çev. M. Tüzel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

[51]. Harari, N. Y. (2016). *Hayvanlardan tanrılara sapiens.* (Çev. E. Genç). İstanbul: Kolektif Yayınları.

[52]. Hume, D. (2015). *İnsan doğası üzerine bir inceleme.* (Çev. E. Baylan). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

[53]. Illıch, I. (2000). *Tüketim köleliği.* (Çev. M. Karaşah). İstanbul: Pınar Yayınları.

[54]. Illıch, I. (2006). *Okulsuz toplum.* (Çev. C. Öner). İstanbul: Roman Oda Yayınları.

[55]. Illıch, I. (2011). *Sağlığın gaspı.* (Çev. S. Sertabiboğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

[56]. Kabadayı, T. (2009). *Emile Meyerson'da iki bilim.* İstanbul: Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi.

[57]. Kabadayı, T. (2009). *Bilim felsefesine giriş: Carnap' tan Kuhn'a çağımızda doğrulama sorunu*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları.

[58]. Kabadayı, T. (2011). *Duhem'den Laudan'a çağdaş bilim felsefecileri*. Ankara: Bilge Su Yayıncılık.

[59]. Kant, I. (2002). *Gelecekte bilim olarak ortaya çıkabilecek her metafiziğe: Prolegomena* (Çev. İ. Kuçuradi ve Y. Örnek). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

[60]. Korkmaz, E. (2006). *Montessori metodu.* Ankara: Algı Yayınları.

[61]. Koyré, A. (1992). *Metaphysics and Measurement.* Gordon and Breach Science Publishers.

[62]. Koyré, A. (1994). *Yeniçağ bilimin doğuşu.* (Çev. K. Dinçer). İstanbul: Gündoğan Yayınları.

[63]. Koyré, A. (2004). *Bilim tarihi yazıları.* (Çev. K. Dinçer). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

[64]. Koyré, A. (2006). *Bilim ve devrim Newton.* (Çev. N. Küçük). İstanbul: Salyangoz Yayınları.

[65]. Kropotkin, A. P. (2007). *Çağdaş bilim ve anarşi.* (Çev. M. Beyhan). İstanbul: Öteki Yayınevi.

[66]. Kropotkin, A. P. (2009). *Anarşi felsefesi-ideali.* (Çev. I Ergüden). İstanbul: Kaos Yayınları.

[67]. Kuhn, S. T. (1995). *Bilimsel devrimlerin yapısı.* (Çev. N. Kuyaş). İstanbul: Alan Yayınları.

[68]. Kuhn, S. T. (2007). *Kopernik devrimi(Batı düşüncesinin gelişiminde gezegen astronomisi).* (Çev. H. Turan, D. Bayrak ve S. K. Çelik). İstanbul: İmge Kitapevi.

[69]. Kuhn, T. (2006). *Bilimsel devrimlerin yapısı.* (Çev. N. Kuyaş). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

[70]. Laertios, D. (2007). *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri.* (Çev. C. Şentuna). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

[71]. Lakatos, I. ve Musgrave, A. (2017). *Eleştiri ve bilginin gelişmesi.* (Çev. N. Küçük). İstanbul: İthaki Yayıncılık.

[72]. Lakatos, I. (2014). *Bilimsel araştırma programlarının metodolojisi.* (Çev. D. Uygun). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

[73]. Lecourt, D. (2013). *Bilim felsefesi.* (Çev. I. Ergüden). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

[74]. Locke, J. (2004). *İnsan anlığı üzerine bir deneme.* (Çev. V. Hacıkadiroğlu). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

[75]. Magee, B. (1990). *Karl Popper'in biliın felsefesi ve siyaset kuramı.* (Çev. M. Tuncay). İstanbul: Remzi Kitapevi.

[76]. Magee, B. (1986). *Modern british philosophy*. USA:Oxford University Press.

[77]. Magee, B. (2000). *Büyük filozoflar: Paton'dan Wittgenstein'e batı felsefesi.* (Çev. A. Cevizci). İstanbul: Paradigma Yayınları.

[78]. Marshall, P. (2003). *Anarşizm tarihi.* (Çev. Y. Alogan). İstanbul: İmge Kitapevi.

[79]. Marx, K. (1993). *1844 Elyazmaları: ekonomi, politik ve felsefe.* (Çev. K. Somer). Ankara: Sol Yayınları.

[80]. Mayor, F. ve Forti, A. (2008). *Bilim ve iktidar.* (Çev. M. Küçük). Ankara: Tübitak Yayınları.

[81]. McClellan, J. ve Dorn, H. (2013). *Dünya tarihinde bilim ve teknoloji.* (Çev. H. Yalçın). Ankara: Akılçelen Kitaplar.

[82]. Mill, S. J. (2005). *Özgürlük üstüne ve seçme yazılar.* (Çev. A. Ertan). İstanbul: Belge Yayınları.

[83]. Musgrave, A. (1997). *Sağduyu bilim ve kuşkuculuk.* (Çev. P. Uzay). İstanbul: Göçebe Yayınları.

[84]. Oizerman, I. T. (1998). *Felsefe tarihinin sorunları.* (Çev. C. A. Kanat). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

[85]. Platon. (2007). *Yasalar.* (Çev. C. Şentuna ve S. Babür). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

[86]. Platon. (2009). *Devlet.* (Çev. S. Eyüboğlu ve M.A. Cimcoz). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

[87]. Platon. (2010). *Diyaloglar.* (Çev. T. Aktürel). İstanbul: Remzi Kitabevi.

[88]. Poincare, H. (1989). *Bilimin değeri.* (Çev. F. Yücel). İstanbul: MEB Yayınları.

[89]. Popper, K. (2010). *Daha iyi bir dünya arayışı-son otuz yılın makale ve bildirileri.* (Çev. İ. Aka). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

[90]. Popper, K. (1989a). *Açık toplum ve düşmanları C.1.* (Çev. M. Tuncay). İstanbul: Remzi Kitapevi.

[91]. Popper, K. (1986). *Bilimsel araştırma mantığı.* (Çev. İ. Aka ve İ. Turan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

[92]. Popper, K. (1989b). *Açık Toplum ve Düşmanları C.2.* (Çev. M. Tuncay). İstanbul: Remzi Kitapevi.

[93]. Popper, K. (2006). *Hayat problem çözmektir(Bilgi, tarih ve politika üzerine).* (Çev. A. Nalbant). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

[94]. Reichenbach, H. (1951). *The rise of scientific philosophy. London:* University of California Press.

[95]. Reichenbach, H. (2019). *Bilimsel felsefenin doğuşu.* (Çev. C. Yıldırım). İstanbul: Fol Kitap.

[96]. Russell, B. (2002). *İktidar.* (Çev. M. Ergin). İstanbul: Cem Yayınevi.

[97]. Schlick, M. (2002). *General theory of knowledge.* (Çev. A. E. Blumgerg). Open Court.

[98]. Serdar, Z. (2001). *Thomas Kuhn ve bilim savaşları.* (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Everest Yayınları.

[99]. Shapin, S. (2000). *Bilimsel devrim.* (Çev. A. Yurdaçalış). İstanbul: İzdüşüm Yayınları.

[100]. Tükcan, E. (2009). *Dünya'da ve Türkiye'de bilim, teknoloji ve politika.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

[101]. Ural, Ş. (2006). *Pozitivist felsefe*. İstanbul: Say Yayınları.

[102]. Wagner, P. (2003). *Modernliğin sosyolojisi.* (Çev. M. Küçük). Ankara: Doruk Yayıncılık.

[103]. Wittgenstein, L. (2013). *Tractatus logico-philosophicus.* (Çev. O. Arıoba). İstanbul: Metis Yayınları.

[104]. Wittgenstein, L. (2014). *Felsefi soruşturmalar.* (Çev. H. Barışcan). İstanbul: Metis Yayınları.

[105]. Yıldırım, C. (2008). *Bilim tarihi.* İstanbul: Remzi Kitapevi.

[106]. Zizek, S. (2011). *İdeolojinin yüce nesnesi.* (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metin Yayınları.

